

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Yaz-Sonbahar/ Summer-Spring/ Лето-Осень 2020 • Yıl/Year/Год 11 • Sayı/Number/Число 31

DÖRT AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

FOUR MONTH INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЖУРНАЛ ИЗДАВАЕМЫЙ ОДИН РАЗ В ЧЕТЫРЕ МЕСЯЦА

общественные науки

ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – bilimseleksendergisi@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board/

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Osman BAŞ – Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu/Editorial Board/Редакция

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY • Dr. Yaşar KALAFAT

Prof. Dr. Taciser ONUK • Prof. Dr. İsmail PARLATIR • Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN • Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN • Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: bilimseleksendergisi@gmail.com

www.bilimseleksen.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

60 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Abone Bedeli / Subscription Price/ Стоимость

подписки

180 TL (Yurt içi / Domestic)

60 \$ / 45 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date/ Год Издания

10 Kasım 2020

Baskı / Pres / Типография

Bizim Dijital

Kapak Resmi:

Kazan Tatar Türklerinden Yazar Ayaz İshaki (1878-1954)

Temsilcilikler / Representative / Представители

AZERBAYCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn123@mail.ru Tel: 0077057129963

KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Alfina SİBGATULLINA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@gmail.ru Tel: 00998712241310

GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler, yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdır.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. Ebulfez Amanoğlu GULİYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsmayıl HACIYEV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. Muxtar KAZIMOĞLU (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLİSUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Amanjol KALISH (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Asker KARTARI (Kadir Has Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bereket KARİBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversite Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Semerkant Devlet Üniversitesi /ÖZBEKİSTAN)
- Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI (Ankara Üniversitesi Em. /TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TRABZON)
- Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Madiyar ELEUOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Hitit Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi-/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU (Ankara Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nabijan MUHAMETHAN (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSI (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)

- Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Sagıngali AYDARBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Suphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Telgoja JANUZAKOV (Ahmet Baytursunuly Dil Bilimi Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tülay ER (Başkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEİMENOVA (University Kazmkpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYİTJANOV (El-Farabi Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bakıtgül KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Habiba MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ranetta CAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSLAŞVİLİ (Samtskhe Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR (Gediz Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuz Eylül Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Meyser KAYA (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Yazar/TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Gül Mukerrem ÖZTÜRK (Rize RTE Üniversitesi /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)

Not : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

* * *

Bilimsel Eksen Dergisi'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

•

Ministry of Turkish republic Culture and Tourism is a subscriber to Scientific Axis Magazine

•

Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Bilimsel Eksen» («Научный Меридиан»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора (Prof. Dr.) Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Anadolu Ağzılarında Yaşayan Eski Türkçe Sözcükler (Ön Seslerine Göre Bir İnceleme) Old Turkish Words That Living In The Local Dialect Of Anatolia (An Analysis According to Front Vowels) Древнейшие Тюркизмы В Устной Речи Жителей Анатолии (Анализ на основе начальных звуков слов) Prof. Dr. Tuncer Gülensoy	9
"Molla Nasreddin" Dergisinde Onomastik Birimler Onomastic Units In "Molla Nasreddin" Journal Ономастические Единицы В Журнале «Молла Насреддин» Doç. Dr. Gülbeniz Babayeva	22
Rize Kalafatları / Kalafat Memet Hoca ve Rize Halk İnançlarından Kesitler Rize Kalafat's / Kalafat Memet Hodja And Sections Of Rize Folk Belief Калафаты Ризе / Калафат Мемет Ходжа И Примеры Народных Верований Dr. Yaşar Kalafat	33
Zeybek Geleneği ve Kırım Savaşında Zeybeklerin Görevlendirilmesi Zeibek Tradition And The Assignment Of Zeibeks In The Crimean War Традиции Зейбеков И Их Миссия В Крымской Войне Hayrettin İvgin	49
Erzurumlu Emrah ve Türk Halk Müziği Emrah From Erzurum (Erzurumlu Emrah) And Turkish Folk Music Эмрах Эрзурумлу И Турецкая Народная Музыка Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Çiftlikçi	80
Cahit Külebi ve Ceyhun Atuf Kansu'nun Şiirlerinde Benzer Yönler Similar Aspects In Poems Of Cahit Külebi And Ceyhun Atuf Kansu Сходные Черты Поэзии Джахита Кюлеби И Джейхуна Асуфа Кансу Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı	93
Çar Rusyası Dövründə Bakı Ədəbi Mühiti Çarlık Rusyası Döneminde Bakü Edebi Çevresi Literary Environment During Tsarist Russia In Bakı Литературная Среда Во Время Царской России В Баку Dr. Səbinə Əhmədova	105

Sosyal Bilimler Alanındaki Lisansüstü Tez Çalışmalarında Etik Davranış ile İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Problems And Solution Proposals On Ethical Behavior In Graduate Thesis Studies In Social Sciences

Проблемы, Связанные С Этическими Нормами И Их Решением В

Диссертационных Исследованиях В Области Социальных Наук

Songül Çakmak 118

Teknoloji ve Eğitimde “Wetware”-Beyin Gücü Dönemi

"Wetware" In Technology And Education-The Brain Power Era

Период Мозговой Деятельности “Wetware” В Технологии И Образовании

Ayşe Parmaksız 134

Röportaj/ Interview/ Интервью:

Nail Tan ile Türk Halk Bilimi Üzerine Sohbet

A Conversation With Nail Tan On Turkish Folk Science

Беседа С Наилем Таном О Турецком Устном Народном Творчестве

Dr. Abdullah Demirci 139

Bilimsel Eksen Dergisi Yayın İlkeleri 148

Scientific Axis Journal Publication Principles.....151

Журнал “Научный Меридиан” Требования К Авторам.....154

EDİTÖRLERDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

Bilimsel Eksen dergisinin 31. sayısıyla yine sizlerle birlikteyiz.

2020 yılının en son sayısı olan bu dergimizde 9 bilimsel makale ve 1 röportaj bulunmaktadır. Bilimsel makalelerin yazarları şunlardır: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Doç. Dr. Gülbeniz Babayeva, Dr. Yaşar Kalafat, Hayrettin İvgin, Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Çiftlikçi, Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Yardımcı, Dr. Sabine Ahmedova, Songül Çakmak, Ayşe Parmaksız.

Röportajı, Nail Tan ile gerçekleştiren de Dr. Abdullah Demirci'dir.

Dergimizin web sitesi (www.bilimseleksen.com)'dır.

E- postası (bilimseleksendergisi@gmail.com) biçimindedir. Yazılara sitemizden ulaşabilir ve gerekli gördüğünüz dergileri indirebilirsiniz. Yazı göndermek isteyenler, dergimizin son sayfalarında bulunan "Yayın İlkelerine" göre yazılarını hazırlayarak e-posta aracılığıyla bize gönderebilirler.

Bu 31. sayımızın da bilim dünyasına hayırlı ve uğurlu olmasını diler, selam ve saygılarımızı iletiriz.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

FROM THE EDITORS

Dear Readers,

We are with you again with the 31st issue of Scientific Axis magazine.

The latest issue of 2020 has 9 scientific articles and 1 interview.

The authors of scientific articles are: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Assoc. Dr. Gülbeniz Babayeva, Dr. Yaşar Kalafat, Hayrettin İvgin, Dr. Lecturer Ramazan Çiftlikçi, Dr. Lecturer Mehmet Yardımcı, Dr. Sabine Ahmedova, Songül Çakmak, Ayşe Parmaksız.

Dr. Abdullah Demirci conducted the interview with Nail Tan.

The web site of our magazine is (www.bilimseleksen.com).

Its e-mail is as (bilimseleksendergisi@gmail.com). You can access the articles on our website and download them as well. Who wish to submit articles can prepare them according to the "Publication Principles" on the last pages of our journal and send to us via e-mail.

We wish this 31st issue to be beneficial and auspicious to the world of science and convey our greetings and respects.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

ОТ РЕДАКТОРОВ

Уважаемые читатели!

Предлагаем вам 31-ый номер журнала «Научный Меридиан».

Представленный вам номер, в котором содержится 9 научных статей и 1 интервью, является последним выпуском журнала за 2020 год. Авторами статей являются Проф.Др. Тунджер Гюленсой, Доц. Гюльбениз Бабаева, Др. Яшар Калафат, Хайреттин Ивгин, Ст.Преп. Рамазан Чифтликчи, Ст.преп. Мехмет Ярдымчы, Др. Сабина Ахмедова, Сонгюль Чакмак и Айше Пармаксыз.

Беседу с Наилем Таном провёл Др. Абдулла Демирчи.

Статьи вышеназванных авторов можно также прочитать на веб-сайте журнала (www.bilimselksen.com) и взять распечатку.

Авторам, желающим опубликовать статью в нашем журнале, следует оформить своё научное исследование в соответствии с требованиями, изложенными на турецком, английском и русском языках в конце выпуска и отправить по адресу bilimselksendergisi@gmail.com

Желаем вам успехов в научной деятельности и надеемся, что наш журнал, содействуя обмену знаниями на международном уровне, окажет поддержку в продвижении науки и просвещения.

(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН
Редактор

Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
Редактор

**ANADOLU AĞIZLARINDA YAŞAYAN
ESKİ TÜRKÇE SÖZCÜKLER
(Ön Seslerine Göre Bir İnceleme)**

**OLD TURKISH WORDS THAT LIVING IN
THE LOCAL DIALECT OF ANATOLIA
(An Analysis According to Front Vowels)**

**ДРЕВНЕЙШИЕ ТЮРКИЗМЫ В УСТНОЙ РЕЧИ
ЖИТЕЛЕЙ АНАТОЛИИ
(Анализ на основе начальных звуков слов)**

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

ÖZ

Anadolu, yüzyıllar içinde Türklerden başka kavimlere de yurt olmuştur. Roma ve Bizans dönemlerinde Anadolu'da yaşadıkları bilinen yerli Rumlar, Ermeniler, Süryaniler, Güneydoğu Anadolu Müslüman ya da Hristiyan Arapları, Kürmançlar, Keldaniler ile bugün Türkleşmiş olan Ege ve Akdeniz kolonilerinin dillerinden Türkçe'ye geçen sözcükler de Anadolu ağızlarında görülmektedir.

Anadolu ağızları geçen bin yıl içinde, Anadolu topraklarına göç eden Oğuz, Kıpçak, Peçenek ve Kumanlar ile bunların boylarının göçleri sonucunda Anadolu'ya Türkçe'nin çeşitli ağız ve lehçeleri de bu topraklarda halkın ağızında var olmuştur.

Doğal olarak bir çok dillerden de ödünç sözcük alan Türkçe, Anadolu ağızlarında pek çok eski Türkçe sözcükleri bin yıldır yaşatmaktadır.

Bu yazımızda 5 önemli Türk dili kaynağı olan eserlerde Anadolu ağızlarında yaşayan bazı sözcüklerin durumları anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Ağızları, Türkçe, eski Türkçe, Önses.

* E. Öğretim Üyesi. Dünya Söz Akademisi İlmi Şûra Üyesi. Ankara/TÜRKİYE
(t.gulensoy@gmail.com)

ABSTRACT

For centuries, Anatolia had been home to other tribes except than Turks. In the Roman and Byzantine periods, the native Greeks, Armenians, Assyrians, Southeastern Anatolia Muslim or Christian Arabs, Northern Kurdish, Chaldeans, and the languages of the Aegean and Mediterranean colonies that have become Turks today are also seen in Anatolian local dialects.

Anatolian local dialects, as a result of the migration of Oghuz, Kipchaks, Pechenegs and Cumans who migrated to Anatolian lands and their tribes in the last thousand years, various local dialects and dialects of Turkish have also existed in these lands.

Turkish, which naturally borrows words from many languages, has kept many old Turkish words in Anatolian local dialects for a thousand years.

In this article, the situations of some words living in Anatolian local dialects are explained in works that are 5 important sources of Turkish language.

Key Words: Anatolian Dialects, Turkish, old Turkish, Front Vowel.

Anadolu ağızlarının bin yıl içinde oluşması çeşitli faktörlere bağlanır. Bu faktörlerden en önemlisi Orta Asya'nın çeşitli coğrafyalarından farklı yüzyıllarda Anadolu'ya yapılan göçlerdir. XI. Yüzyılın sonlarında bugünkü Kazakistan'ın kuzeyindeki **Otrar** ve **Sayram**'dan koparak Batı Türkistan, Hazar'ın güneyi ve Fars toprakları üzerinden Anadolu'ya giren 24 Oğuz boyunun en az 22'sinin izlerini Anadolu'nun çeşitli yörelerinde görebilmekteyiz. **Bayat**, **Kayı**, **Kınık**, **Kızık**, **Beğdili (Beydili/Baydili)**, **Yüreğir (Üreğil/Üreğir)**, **Dodurga (Tudurga/Dödürge)**, **Yazır**, **İğdir**, **Büğdüz**, **Yıva**, **Alayuntlu**, **Döğer (Düver)**, **Bayındır**, **Çavuldur (Çavundur/Çavdur)**, **Salur**, **Çepni (Çetmi)**, **Alka-Evli**, **Kara-Evli** gibi Oğuz boyları Anadolu'nun farklı coğrafyalarına yerleşmişlerdir.

Oğuzlardan birkaç yüz yıl önce Roma ve Bizans dönemlerinde, Macaristan ovaları ile Orta Avrupa steplerinden Anadolu'ya 'lejyonier' olarak getirilerek Arap ve Fars ordularına karşı uç boylarına yerleştirilen **Peçenek**, **Kuman** ve **Kıpçak** gibi sarışın, beyaz tenli, mavi ve yeşil gözlü Türk kavimlerinin izleri de Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Bartın'dan itibaren Batı Karadeniz yörelerinde görülmektedir.

Bunların dışında Karadeniz'in kuzeyindeki Deşt-i Kıpçak'tan Kafkaslar yolu ile Anadolu'ya inen Sakalar ile onların en büyük boylarından olan Partların, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasında **Bingöl**, **Varto (Muş)**, **Elâzığ yöresi**, **Diyarbakır yöresi**, **Urfa-Ceylânşınar yöresi** gibi yerlere yerleşmeleri de Anadolu ağızlarının çeşitliliği açısından unutulmamalıdır.

Anadolu'nun iskânı yalnız bu Türk boylarının gelişi ile tamamlanmamış; daha sonraki yüzyıllarda bu defa *Kırgız, Kazak, Uygur, Türkmen, Özbek, Azerî, Kırım-Tatar, Kazan-Tatar, Mişer, Nogay, Karakalpak* gibi Türk boyları da farklı tarihlerde Anadolu'yu mesken tutmuşlar, kendi lehçe ve ağız özelliklerini de Anadolu'ya taşımışlardır.

Anadolu, yüzyıllar içinde Türklerden başka kavimlere de yurt olmuştur. Roma ve Bizans dönemlerinde Anadolu'da yaşadıkları bilinen yerli Rumlar, Ermeniler, Süryaniler, Güneydoğu Anadolu Müslüman ya da Hristiyan Arapları, Kürmançlar, Keldaniler ile bugün artık iyice Türkleşmiş olan Ege ve Akdeniz kolonilerinin dillerinden Türkçeye geçen sözcükler de Anadolu ağızlarında görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun *Balkanlar, Makedonya, Basarabya, Romanya, Kafkaslar* gibi coğrafyalara sığmayarak ülkeler fethedilmesi ile genişlemesi, bugünkü Orta Doğu, *Yemen, Arabistan, Mezopotamya, Mısır, Sudan, Cezayir, Tunus* ve *Fas*'a kadar uzaması sonucunda hem bu coğrafyalarda Türkçenin etkisi görülmüş, hem de Türkçeye *Sırpça-Hırvatça, Arnavutça, Rumca, Bulgarca, Romence, Rusça* gibi dillerden ödünç sözcükler girmiştir.

Yukarıda belirttiğim konularla ilgili olarak pek çok bilimsel araştırma yapılmış, Anadolu ağızlarında yaşayan bu kavimlerden alınan ödünç sözcüklerin hemen hemen tamamı üzerine makaleler yazılmıştır. Bu konu ile ilgili çalışmalar hakkında geniş bilgi için T. Gülensoy'un '**Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası**' (Ankara 2001, Akçağ yayını) adlı eserine bakınız.

Konumuzun ana çizgisi, kelime başında **c-**, **y-** ve **Ø-** ile ilgili olacaktır. Bazı Anadolu ağızlarını incelediğimiz zaman, bazı Türkçe sözcüklerin, Eski Türkçede söz başında **y-**'li oldukları halde, Anadolu ağızlarında hem **y-**, hem **c-**'li biçimleriyle yaşadıkları, bazen de **Ø** (sıfır) oldukları görülür. Bunun yanında, Eski Türkçede **y-**'siz kullanılan bazı sözcüklerin de Anadolu ağızlarında **y-**'li ve **c-**'li örneklerinin görülmesi, aklımıza bunların bir Altayca kalıntı mı olduğu sorusunu getiriyor. Bir de Hasan Eren'in 1961 yılında *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*'nda yayımlanan '*Anadolu'da Kafkasya Türkleri*' adlı makalesinde belirttiği gibi, bu sözcükler Kafkasya Türkleri'nin Anadolu'ya getirdikleri kendi ağız özelliklerini taşıyan örnekler midir? Fakat, **c-**'li lehçelerden olmayan Başkurt, Nogay ve Kumuk Türkçelerinde de ön seste **c-**'li biçimlerin bulunması da ayrı bir tartışma konusudur. Demek ki, bu tür oluşumun Ana Altayca ile ilişkilendirilmesi de gündeme gelecektir. A. Dilaçar'ın '*Türk Lehçelerinin Meydana Gelişinde Genel Temayüllerin Koyulaşması ve Körlenmesi*' (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1957) adlı makalesindeki ana görüş de bu tür eğilimdedir.

Tahsin Banguoğlu, '*Oğuz Lehçesi Üzerine*' (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1960) adlı incelemesinde, Kaşgarlı'nın örnek verdiği **y-** > **c-** değişimi gösteren sözcüklerin Oğuzcaya bağlanmasını doğru bulmaz. Çünkü, DLT'te Kıp-

çakça, Kırgızca ve Bulgarcaya ait sözcük örnekleri az olduğu için, söz başındaki **c-**’lerin aslı ya da **y-**’den değişme olup olmadığı tartışılabilir.

Tanınmış Mongolist ve Altayist Nicholas Poppe, ‘*c- ile y- belki de bir ana fonemin değişik biçimleridir.*’ görüşünü ileri sürdükten sonra, Ana Altayca **δ**’nin Ana Türkçede aldığı değeri (**Y**) şekliyle, yani **c-**’ye kaçan **y-**’nin sembolü olarak gösterir. Bilindiği üzere, bu ses bazı Türk lehçelerinde **c**’ye dönüşmüştür. Buna göre de bu **c**’ler Ana Türkçenin **y-** foneminden değil, doğrudan doğruya eski bir **bulanık d** sesinden oluşmuştur.

Söz başındaki bütün **c-**’lerin eski **δ/đ**’den değiştiği de söylenemez. Çünkü, örneklerin içinde Ana Altayca aslı **y-**’den türeyenler de vardır. Örnek olarak:

Ana Altayca : **yar-**
Moğolca : **yara-lca**
Uygur, Hakaniye, Çağatay vb.: **yar-(u)k** ‘ışık’
Kırgız : **car-(ı)k** gibi.

Bugün yalnız Çuvaşçanın temsil ettiği eski Batı Türkçesi kolunda da Doğu Türkçesi kolundaki **y-** yerine **d-**, **c-**, **n-**, **ń-**, **ŷ-**’nin kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Ana Altayca **d-**, **n-**, **ń-c-**, **ŷ-** Eski Türkçe **y-** denkliliği, Eski Türkçede ve Anadolu ağızlarında **y-** ve **Ø** (sıfır) olarak ikili biçim gösteren sözcüklerde, **y-**’nin aslı olduğu ve sonradan düştüğü söylenebilir.

Bu bildiride vereceğimiz örnekler Anadolu’nun Orta, Doğu, Batı, Kuzey ve Güney bölgelerinden derlenmiş olup, aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

- I. Eski Türkçe (ET)/Orta Türkçe (OT): **y-** **Ø** (sıfır) = Anadolu ağızları: **y+**
- II. ET: **y-** = Anadolu ağızları: **y-**
- III. ET: **y-** **Ø** = Anadolu ağızları: **c-**
- IV. ET: **y-** = Anadolu ağızları: **c-**
- V. ET: **y-** **Ø** = Anadolu ağızları: **y-** **Ø**
- VI. ET: **y-** = Anadolu ağızları: **y-** **Ø**

Bu ana başlıklar altında verilecek örneklerden görüleceği gibi, eski Türkçedeki pek çok sözcük, Anadolu ağızlarında beklemediğimiz biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu sözcüklerin eski Türkçe olduklarını anlayabilmek için Altayistik ve etimoloji bilgilerine sahip olmak gerekmektedir.

I. Eski Türkçe (ET)/Orta Türkçe (OT): **y-** **Ø** (sıfır) = Anadolu ağızları: **y+**

ET. **al** ‘vasıta, usul, hile’ (ETG, 259), OT. **alda-** ‘aldatmak’ (DLT.I, 273, 472); Anadolu ağızları (An.ağl.): **yaldat-** ‘kandırmak’ (Bolu, Artvin, Bitlis/DS, 4143), **yaldavuş** (Erzincan/DS, 4143)

OT. **angıla-** ‘anırmak’ (DLT.I, 311); An. ağıl.: **yanılaş-** ‘tartışmak’ (Burdur/DS, 4168)

ET. **arıl-** ‘yorulmak’ (ETY, 763); An.ağıl.: **yarık-** ‘sağa sola koşup yorulmak’ (Ordu/DS, 4183)

ET., OT. **ay** ‘ay’ (ETY, 766; ETG, 263; DLT); An.ağıl.: **yay** ‘ay’ (Bolu/DS, 4208)

OT. **awrındı** ‘kırıntı, döküntü’ (DLT); An.ağıl.: **yavrı** ‘saman’ (Niğde/DS, 4205)

ET., OT: **eyegü** ‘yan taraf; eye kemiği’ (EUTS, 52; DLT); An.ağıl.: **yega, yege, yége** ‘eğe’ (Artvin, Van, Kars/DS, 4225)

OT. **eder** ‘hayvan eyeri’ (DLT); An.ağıl. **yeher** ‘at ayeri’ (Rize/DS, 4228)

ET., OT. **er-** ‘vasıl olmak’ (Orhun Ab., 112; ETG, 264), **eriş-** (DLT.I, 227, 228); An.ağıl. **yeriş-** ‘varmak’ (Maraş, İçel/DS. 4252)

ET. **ırgal-, ırkal-** ‘sallamak’, OT. **ırga-** ‘sallamak’ (DLT); An.ağıl.: **yırgalan-** ‘sallanmak’ (Kars/DS, 4274)

ET. **idi** ‘sahip, efendi’ (ETY, 803), OT. **idi, iye, ige, ie** ‘bey, sahip’ (ETG, 274); An.ağıl. yiye ‘sahip’ (Tokat, Eskişehir, Amasya, Kars/DS, 4284)

OT. **ig, ik/yig, yik** ‘iğ’ (DLT); An.ağıl. **yeğ, yiğ** ‘iğ’ (Rize, Tokat/DS, 4225, 4261)

ET., OT: **ilet-, ilt-, ilit-** ‘götürmek’ (ETY, 804; Orhun Yaz. 115; ETG, 274; DLT); An.ağıl. **yilet-** ‘iletmek’ (Konya/DS, 4277)

OT. **imle-** ‘işaret etmek’ (DLT.I, 82/ Fakat, **yimle-** de var ‘gözle işaret etmek’ III, 310); An. ağıl. **yumla-** ‘çağırmak’ (İstanbul/DS, 4316)

ET. **in-** ‘inmek’ (ETY, 804; EUTS, 64); An.ağıl. **yen-** ‘inmek’ (Kars, Erzurum, Hatay, Adana/DS, 4248)

ET. **irig** ‘kaba, ters’ (ETG, 275), OT. **irik, idrik** ‘katı nesne’ (DLT.I, 71); An. ağıl. **yiri** ‘iri’ (Rize, Maraş/DS, 4279)

OT. **irkil-** ‘toplanmak, çoğalmak’ (DLT.I, 249); An.ağıl. **yirkil-** ‘irkilmek’ (Aydın/DS, 4280)

OT. **it-** ‘itmek’ (DLT.I, 171, III, 137); OT. **itegü** ‘değirmende dönen taşın üzerine bindirilen ağaç parçası’ (DLT.I, 137); An. ağıl. **yitekle-, yitele-, yite-** ‘itmek’ (Isparta, Artvin, Malatya, Maraş, Hatay, Sivas, Niğde, İçel, Kayseri/DS, 4281), **yit-** ‘itekleme, dürtmek’ (Çorum, Amasya, Hatay, Sivas, Niğde, Adana, Konya/DS. 4282)

OT. **öşer-** ‘açlıktan göz kararmak’ (DLT.I, 178); An. ağıl. **yöşer-** ‘1. hava ağarmaya başlamak; 2. hava kararmaya başlamak’ (Konya/DS, 4310); **yöş** ‘alacakaranlık, gölge’ (Konya, İçel, Antalya/DS, 4310)

ET. **ulga-** ‘büyümek’ (ETY, 875), **ulgad-, ulugad-** ‘büyümek’ (ETG, 304); An. ağıl. **yulga-** ‘elde iri iri dikmek’ (Burdur/DS, 4314)

ET. **ut-** ‘kazanmak’ (ETY, 877, ETG, 305), **utuz-** ‘yutulmak, kaybetmek’ (ETY, 877; EUTS, 175); OT. **ut-** ‘oyunda yutmak’ (DLT.I, 170); An ağıl. **yudul-, yuduz-** ‘oyunda yitirmek’ (İçel, Kars/DS, 4311), **yüt-** ‘oyunda kazanmak’ (Zonguldak/DS, 4334)

II. Eski Türkçe/Orta Türkçe: y- = Anadolu ağızları: y-

ET. **yağız** (EUTS, 280) = OT. **yağız** ‘Kızıl ile kara arası renk’ (DLT); An. ağıl. **kara yağız** ‘Esmer’ (TS. II, 1577).

ET. **yağmur**, **yamgur** (EUTS, 280; DLT); An.ağıl. **yağmır**, **yâmır**, **yâmur** (DS. XI, 4124, 4155)

ET. **yaka** ‘taraf, yan, civar’ (EUTS, 280); OT. **yaka** ‘elbise yakası’ (DLT); An.ağıl. **yaha**, **yah,a**, **yaka** ‘yan, yön; semt; sırt, bayır; kıyı’ (DS.XI, 4127)

ET. **yingil**, **yinik** ‘hafif, yüngül; kolay, değersiz’ (EUTS, 297); An.ağıl. **yegli**, **yeğni**, **yeğnik**, **yeğil**,**yiğın**, **yiğınik**, **yiğni**, **yüğnük**, **yüngül**, **yüngül...vb.** (DS. XI, 4227)

ET. **yokaru** (EUTS, 301); OT. **yokar**, **yokaru**, **yukaru** (DLT); An. Ağıl. **yokarı**, **yukari**, **yokari** (DS. XI, 4313).

ET. **yügrük**, **yügürük** ‘iyi yürüyen, iyi koşan; çalışkan; çevik’(EUTS, 306); OT. **yügrük** ‘koşucu, geçici’ (DLT); An. Ağıl. **yögrük**, **yörügen**, **yörük**, **yürük**, **yuvruk**, **yügrük**, **yügrük**, **yüyük**, **yüvrük**, **yüyruk** (DS.XI, 4325)

III. Eski Türkçe/Orta Türkçe y- Ø; Anadolu ağızları: c+

ET., OT. **enük**, **enüg** ‘hayvan yavrusu’ (EUTS, 48), OT. **enük** (DLT.I, 72) [Krş. **yenı**- ‘doğurmak’ (DLT.III, 91, 92)]; An.ağıl. **cenik**, **cenih** ‘enik’ (Yozgat, Kayseri, Isparta, Amasya, Tokat, Malatya, İstanbul, Maraş, Sivas /DS, 882)

ET. **ula**- ‘bağlamak, bir araya getirmek’ (ETY, 875), **ulal**- ‘bağlanmak’ (EUTS, 304); OT. **ulan**- ‘bağlanmak’ (DLT.I, 64, 204); An.ağıl. **cula**- ‘ulamak, eklemek’ (Bayburt, Kars/DS, 1012), **culan**- ‘bağlanmak, takılmak’ (Amasya/DS, 1012)

ET. **us** ‘akıl’ (EUTS, 174); OT. **us** ‘hayır ve şerri ayırt ediş’ (DLT.I, 36); An.ağıl. **cuslu** ‘1.kendini pahalı satan; 2.akıllı, uslu’ (Kayseri/DS, 1020) [< **c+us+lu**]

ET. **üzük** ‘yırtık’ (ETY, 880), **üzügsüz**, **üzüksüz** ‘durmadan’ (ETG, 306); OT. **üzüklük** ‘kesilme’ (DLT.I, 152); An.ağıl. **cüzük** ‘yırtılmaya yüz tutmuş’ (Tokat/DS, 1029)

ET., OT. **üzüm** (EUTS, 179, DLT.I, 75, 88, 180 ...); An. ağıl. **cüzüm** ‘üzüm’ (Tokat, Konya/DS, 1029)

IV. Eski Türkçe/Orta Türkçe: y- = Anadolu Ağızları: c-

ET. **yabın**- ‘örtmek, örtünmek’ (EUTS, 181), OT. **yabı** ‘semerin üstüne ve altına konulan keçe’ (DLT.III, 24); An. ağıl.: **cabu**, **cayu**, **cayur** ‘örtü, perde’ (İstanbul/DS, 839)

ET. **yabrit-** ‘meyudan okumak’ (ETY, 888), **yawrı-** ‘sefil olmak’ (ETG, 310); OT. **yawrı-** ‘kötüleşmek’ (DLT.III, 304); An.ağl. **cavrat-** ‘üzmek, yalvartmak’ (Tokat, Ordu, Erzincan, Sivas/DS, 867)

ET. **yadag** ‘yaya’ (ETY, 881), **yadagin** ‘yayan’ (EUTS, 307); OT. **yadag** ‘yaya, yayan’ (DLT.I, 381); An.ağl. **cadal** ‘züğürt’ (Kayseri/DS, 840) [Krş. Moğ. **yada-** ‘kudreti olmamak, ihtiyaç içinde olmak’, **yadagu** ‘fakir, zayıf, talihli’]

ET., OT. **yagi** ‘düşman’, ET. **yag** (ETG, 307); An. ağl. **cav, çağıl** ‘düşman, savaş’ (Çanakkale, Ankara, Konya, İzmir/DS, 865)

ET. **yagmur, yamgur** ‘yağmur’ (ETG, 407); OT. **yagmur** (DLT.I, 16, 272, 354 ...); An.ağl. **canur, cangur** ‘yağmur’ (Konya, tokat/DS, 858)

ET. **yaguk** ‘yakın’ (ETY, 882), **yaguk** ‘yakın, civar’ (ETG, 307); OT. **yaguk** (DLT.I, 433; III, 23); An.ağl. **cuuk, cuvuk** ‘1. akraba; 2. yakın’ (Konya, İstanbul/DS, 1020), **cuyuklu** ‘eşli, dostlu’ (Konya/DS, 1020)

ET. **yalınla-** ‘alevlenmek’ (EUTS, 183); OT. **yal-, yan-** ‘yanmak’ (DLT.III, 65), OT. **yalın** ‘alev’ (DLT.III, 23); An. ağl.: **calınlandır-** ‘islendirmek’ (Konya/DS, 852) [< **yalın+la-n-dır-**]

ET. **yaltır-, yaltra-, yaltri-** ‘parlamak’ (EUTS, 184); OT. **yaldra-** ‘az ışımak’ (DLT.III, 347); Ağ.ağl. **cıldırdat-** ‘parlatmak’ (Niğde/DS, 910), **cıltra-** ‘parlamak’ (Konya/DS, 914), **ciltırara-** ‘parlamak’ (İstanbul/DS, 967), **ciltin** ‘1. kıvılcım; 2. kıvılcım rengi’ (Konya, İstanbul/DS, 968)

OT. **yamaglık** ‘yamalık’ (DLT.III, 51); An.ağl. **camavluk** ‘yamalık’ (Tokat/DS, 853)

ET., OT. **yan** ‘yan, yan taraf’ (ETY, 883, ETG, 308; DLT.II, 19, **yang** ‘bir şeyin merkezi, kalıbı’ III, 361); An.ağl. **cancana, cancangu** ‘yanyana, yakın’ (Konya/DS, 855)

OT. **yan-, yun-, yal-** ‘dönmek, dödürmek, korkutmak, kusmak, yanmak’ (DLT.III, 14, 64, 65 ...); An. ağl. **canıp ber-** ‘ışık vermek’ (İstanbul/DS, 856)

ET. **yangı, yañı** ‘yeni, taze’ (ETG, 308); OT. **yangı, yengi** ‘yeni’ (DLT.I, 376, III, 369); An.ağl. **canay** ‘yeni ay’ (Konya/DS, 855) [< **cangı** (< **yan-gı**)+ay > **canı+ay** > **can+ay**]

ET. **yanggur-, yangkır-** ‘aksetmek’ (ETG, 308); OT. **yangkur-** (DLT.III, 400); An.ağl. **cangır-** ‘yankı yapmak’ (Kırım Türkleri/DS, 856) [< **cang-** (< **yang**) ‘ses taklidi söz’+**Kır-** ‘fiil yapan ek’ Krş. **bağır-** < **ba:+kır-**; **böğür-** < **bö:-kür-**; **tükür-** < **tüw+kür-** vb.]

OT. **yar** ‘suların açtığı uçurum’ (DLT.I, 375, III, 34); An.ağl. **cargamla** ‘sel yarıntısı’ (Mardin/DS, 861)

ET. **yarat-** (ETY, 885), **yarat-** ‘yaratmak, süslemek, hazırlamak’ (ETG, 309); OT. **yarat-** (DLT.I, 330, II, 315); An.ağl. **carat-** ‘beğenmek, beğendirmek’ (Konya/DS, 860)

ET., OT. **yarım** ‘yarım’ (ETG, 309; DLT.III, 19 ...); An. ağl. **carımla** ‘tahıl ölçeği’ (Tokat/DS, 862) [< **carım+la**]

ET. **yartım** ‘parça, bölüm’ (ETG, 309); An.ağl. **cartı** ‘yarım, parça’ (İstanbul/DS, 864) [< **car-tı(m)**]

OT. **yaruk** ‘yarık’ (DLT.III, 15); An.ağl. **carık** ‘yarık’ Tokat, Maraş/DS, 862)

ET., OT. **yaruk**² ‘ışık, aydınlık’ (EUTS, 188; DLT. I, 46, 96...); An. ağl. **carık**² ‘ışık’ (İstanbul, Tokat, Konya/DS, 862)

OT. **yastuk** ‘yastık’ (DLT.III, 43, 107); An. ağl. **castık** (Tokat/DS, 864)

ET., OT. **yaş** ‘taze, genç, yeşillik; gözden gelen yaş; insanın yaşadığı’ (ETY, 887; ETG, 309; DLT.I, 316; III, 109); An.ağl. **çaş** ‘genç, delikanlı’ (Eskişehir, İstanbul, Tokat, Konya/DS, 864)

ET. **yaş** ‘yaş, taze’ (ETY, 887), **yaş, yas** (ETG, 309); OT. **yaş** (DLT.I, 316, II, 109, 172); **çaş, çoş** ‘genç’ (Ankara/DS, 1003)

ET., OT. **yaşur-** ‘gizlemek; örtmek’ (ETG, 309; DLT.II, 79; III, 68); An.ağl. **çaşır-, çaşır-** ‘saklamak’ (İstanbul/864)

ET., OT. **yat-** ‘yatmak’ (ETY, 888; ETG, 309; DLT.I, 36, 233, 243 ...); An.ağl. **cassı** ‘yatsı’ (Konya/DS, 864) [< **yat-sı** > (**benzeşme ile**) **yas-sı**] [Bu söz Elâzığ’ın Baskil ilçesinde *a* > *o* yuvarlaklaşması ile **yossi** ‘yatsı’, **yosyon** ‘yatsılayın’ biçimindedir’]

ET. **yavgan** ‘yavan’ (EUTS, 189); An.ağl. **cabın, cabındırak** ‘yavan, yağsız’ (Adana, Niğde/DS, 838) [< **yav(g)an** / *y-* > *c-*, *-v-* > *-b-*, *-a-* > *-ı-* **değişmeleri ile**]

OT. **yawra-** ‘diğrek, sert, katı olmak’ (DLT.III, 278); An.ağl. **cavra-** ‘uçraşmak, didinmek’ (Amasya, Giresun, Trabzon, Rize, Gümüşhane, Artvin, Kars, Erzurum/DS, 867)

ET., OT. **yaylag** ‘yayla’ (ETY, 888; ETG, 310; DLT.I, 13, 214 ...); An ağl. **cayla** (Tokat, Konya/DS, 870)

ET., OT. **yaz** ‘ilkbahar, yaz’ (ETY, 888; ETG, 310; DLT.II, 172, 285 ...); An.ağl. **caz** (Tokat/DS, 870)

ET., OT. **yer+le-, yer+le-ş-, yer+le-ş-tir-** (ETY, 892), **yer, yer** (ETG, 311); **yer** ‘yer, yeryüzü, toprak’ (DLT.III, 48); An.ağl.: **cer+le-ş-** ‘yerleşmek’ (Konya/DS, 886)

ET. **yığ-** ‘yığmak, toplamak’ (ETY, 893), **yığın-** ‘toplamak’ (EUTS, 191), OT. **yığın-** (DLT.III, 84); An.ağl. **ciyıntı** ‘toplantı’ (Adana/DS, 945)

ET. **yıgla-, (ıgla-, agla-, akıla-, ıkıla-)** ‘ağlamak’ (ETG, 310), OT. **yıgla-** ‘ağlamak’, **yıglat-** ‘ağlatmak’ (DLT.II, 355); An.ağl. **cıla-** ‘ince ses çıkararak ağlamak’, **cılat-** ‘ağlatmak’ (İzmir, Bursa, Tokat, Konya, Kırklareli/DS, 392), **cıla-** ‘ağlamak’ (İstanbul/DS, 964), **cıvlat-** ‘acı acı bağırtmak’ (Artvin/DS, 944), **cıydak** ‘çok ağlayan çocuk’ (Kastamonu/DS, 945)

ET., OT. **yıl** ‘yıl, sene’ (ETY, 893; ETG, 310; DLT.I, 345, 346 ...); An.ağl. **cıl** ‘yaş, yıl’ (İstanbul, Muğla/DS, 906)

ET., OT. **yılığ** ‘ılık, sıcak’ (ETG, 310; DLT.I, 31, 64; III, 14, 51); An.ağl. **cılı, cıllı** (Tokat, İstanbul/DS, 911, 913)

ET., OT. **yılki, yilk** ‘hayvan sürüsü (ETY, 894; ETG, 310; DLT.I, 21, 91, 241, 257); An.ağl. **cilkı** ‘1. at sürüsü; 2. eşek’ (Afyon, Konya, Ankara/DS, 913)

ET. **yır, (ır)** ‘şarkı, musiki’ (ETG, 310); **yırla-** ‘şarkı söylemek’ (ETG, 311), OT. **yır** ‘koşma, türkü, hava’ (DLT.II, 14 ..), **yırla-** ‘şarkı söylemek’ (DLT.III, 3, 380), **yurla-** ‘haykırmak’ (DLT.I, 189); An.ağl. **car, cir** ‘1. tehlike hali, imdat, yardım; 2. dilek, rica’ (Malatya, Gaziantep, Sivas, Ankara, Kayseri, Adana/DS, 859), **carcı, carçı** ‘tellâl’ (Bursa, Tokat, Kayseri, Kars, Isparta/DS, 860); **cırılağan, cırlavuk, cırlak, cırlangeç, cırlangiç, cırlavık, cırlavuh, cırlavuk, cırlayık, cırtangeç** (Konya, Maraş, Isparta, Burdur, Çanakkale, Bursa, Antalya, Muğla, İzmir, Ordu, Yozgat, Kıbrıs, İçel, Kütahya, İstanbul, Denizli/DS, 926); **cırla-** ‘gevezelik etmek, şarkı söylemek’ (Burdur, Denizli, Bursa, Kütahya, Bolu, Zongudak, Kastamonu, Hatay, Sivas, Konya, Adana, Muğla, Edirne/DS, 932), **cırla-** ‘ince, rahatsız edici ses çıkarmak’ (Tokat, 985); **curla-** ‘gök gürleyerek yağmur yağmak’ (Denizli, Bilecik/DS, 1018)

ET., OT. **yırt-** ‘yırtmak’ (ETG, 311; DLT.I, 323, 341); An.ağl. **cırtık** ‘yırtık’ (Tokat/DS, 938)

ET., OT. **yırt-** ‘ayrılmak; yirmek’ (ETG, 311; DLT.III, 58), **yiri-** ‘parçalanmak, yarılmak’ (EUTS, 194), **yiril-** ‘ayrıl- ETG, 311); OT. **yır-** ‘yirmek’ (DLT.III, 58); An.ağl. **cırık, cırılı, cirik, çırık** ‘yırtık, yarık’ (Amasya, Gümüşhane, Artvin, Kars, Erzurum, Bitlis, Sivas, Muğla, Kayseri/DS, 929), **cırt-** ‘yırtmak’ (Tokat, Gümüşhane, Van, Sivas, Muğla/DS, 840), **cırtık** ‘yırtık’ (Tokat/DS, 938)

OT. **yig, yik, (ik)** ‘iğ’ (DLT.III, 144); An.ağl. **cik** ‘hasır yapmakta kullanılan saz’ (Kars/DS, 064)

ET., OT. **yigit** (ETG, 311; DLT.I, 25, 263 ...); An.ağl. **ceğet, ciğit** (Çanakkale, Konya/DS, 875)

ET. **yip** ‘ip’ (ETG, 311); OT. **yip** ‘ip, tel, kendisiyle alet bağlanan uzun örk’ (DLT. I, 158); An.ağl. **cip** ‘ip’ (Tokat/DS, 983) [Krş. Kırg. **cip** ‘ip’]

ET. **yir-** ‘yarmak’ (ETG, 311), **yiri-** ‘parçalanmak, yarılmak’ (EUTS, 194), **yiril-** ‘ayrılmak’ (ETG, 311); OT. **yır-** ‘yirmek, yaş bir şeyi demirle kesmeksizin uzunlamasına yirmek, kolayca yarmak’; **yirilgen** ‘daima çatlayan, yarılan’ (DLT.III, 55, 58); An.ağl. **cır-** ‘yırtıp parçalamak’; **cırıl-** ‘1. kesilmek; 2. yırtılmak’ (Kayseri, Kars/DS, 930)

ET. **yiti, yitti, (iti)** ‘keskin’ (EUTS, 67, 195; OT. **yitik** ‘keskin’ (DLT.I, 384; III, 18); An.ağl. **citi** ‘1. sivri, çok keskin; 2. akıllı’ (İstanbul/DS, 987)

ET., OT. **yok** ‘yok’ (ETY, 896; ETG, 312; DLT.I, 68, 70, 312 ...); An.ağl. **cok** ‘yok’ (Konya/DS, 995)

ET. **yoğur-** ‘yoğurmak’ (EUTS, 196; DLT.II, 102); An.ağl. **cuğurla-** ‘bir şeyi avucunda buruşturmak’ (Gümüşhane/DS, 1010)

ET. **yoğurt, yorgord, yoğrot** ‘yoğurt’ (ETG, 312; DLT.I, 182, 208); An.ağl. **cuvurt** ‘yoğurt’ (Tokat/DS, 1020)

ET. **yol** ‘yol, seyahat; saadet,ün, kut’ (EUTS, 896; ETG, 312); OT. **yol** (DLT.I, 53, 63, 66); An.ağl. **col** ‘yol’ (Tokat, Konya/DS, 995), **cül** ‘şans’ (Aksaray, Niğde/DS, 1025)

[Kişi adı ve soyadı olarak: Türkiye’de: **Yollu** ‘soyadı/Erciyes Üniversitesi’nden mezun **Ayşana Yollu** adlı Denizlili öğrencim’ (< ET. **yol+lug** ‘saadetli, kutlu’; Gagavuzlarda: **Yollu (Güloğlu)** ‘kız adı’]

ET. **yol²** ‘defa, kere, kez’ (ETY, 895); An.ağl. **col** ‘defa, kez’ (Konya/DS, 995)

ET. **yorı-** ‘yürümek’ (ETY, 897), **yorı-, yor-, yorri-, yuorri-** ‘yürümek’ (ETG, 312); OT. **yorı-** (DLT.I, 167); An.ağl. **cürü-** (Konya/DS, 1028)

ET. **yorık** ‘gidiş, seyir’ (ETY, 898), **yorı-, yor-, yorri-, yuorri-** ‘yürümek’ (ETG, 312), **yort-** ‘tırıs gitmek’ (ETG, 312); OT. **yoriga** ‘yorga yürüyen (at için)’ (DLT.III, 174),

Yort- ‘dört nala koşturmak’ (DLT.III, 356, 435); An.ağl. **corga** ‘bir çeşit at yürüyüşü’ (İstanbul, Konya/DS, 1001), **cort-** ‘yavaş koşmak’ (Konya/DS, 1002)

ET., OT. **yu-** ‘yıkamak’ (ETG, 313; DLT.III, 45, 66); An.ağl. **cuv-** ‘yıkamak’ (İstanbul/DS, 1020)

OT. **yugak** ‘su kuşu’ (DLT.I, 222, III, 17); An.ağl. **cuga** ‘kargaya benzeyen eti yenen bir kuş’ (Denizli/DS, 849), **cuga** ‘sığırcık kuşu’ (Burdur/DS, 1010)

ET. **yul, yuul** ‘çay, pınar’ (ETG, 131); OT. **yul** ‘kaynak, pınar, çay’ (DLT.III, 4, 144); An.ağl. **cullap** ‘sırılsıklam’ (Burdur/DS, 1016) [< **yul+la-p**]

ET. **yultuz** ‘yıldız’ (ETY, 889; ETG, 313); OT. **yulduz** ‘ (DLT.I, 96, II, 303); An.ağl. **culduz** (Tokat, Konya/DS, 1012)

ET., OT. **yum-** ‘yummak’ (ETG, 313; DLT.III, 64); An.ağl. **cumuk** ‘göz kapaklarının şişkinliğinden gözlerinin açamayan’ (Sivas, Kırşehir, Adana/DS, 1016)

ET. **yumşak, yımşak, yumsak** ‘yumuşak’ (ETG, 313); OT. **yumşak** (DLT.II, 74, 295); An.ağl. **cumşak** (Konya/DS, 1016)

OT. **yumurla-** ‘yumru yapmak, toplamak’; An.ağl. **cumurla-** ‘1. buruş-turmak; 2. yoğurmak’ (Erzurum, Erzincan, Elazığ/DS, 1016)

ET. **yun-, yum-** ‘yikanmak’ (ETG, 313); OT. **yun-, (çun-)** ‘yikanmak’ (DLT.II, 314, III, 66); An.ağl. **cunur, çunur** ‘hamam havuzu’ (Maraş/DS, 1017), **cunut** ‘kaynak, bataklık’ (Adana, Kayseri/DS, 1017)

OT. **yut-** ‘yutmak’ (DLT.II, 313); An.ağl. **cut-** (Konya/DS, 1018)

ET., OT. **yügür-** ‘yürümek, koşmak, çabuk koşmak’ (ETY, 899; ETG, 313; DLT. I, 360, II, 13), **yügrük, yügürük, yürük** ‘çabuk koşan’ (ETG, 313); OT. **yügrük** ‘koşucu’ (DLT.I, 110); An.ağl. **cuvur-** ‘koşarak yürümek’ (Eskişehir, İstanbul/DS, 1020), **cürük, cüyrük** ‘Çok koşan at’ (Tokat/DS, 1028)

ET. **yük-** ‘toplamak’ (ETG, 313); OT. **yüg-** ‘toplamak’ (DLT.II, 243); An.ağl. **cuğul** ‘1. birkaç ekin bağının toplanmış şekli; 2. tarladaki taş yığını’

(Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Çorum/DS, 1010), **cuvul** ‘mısır yığını’ (Sinop, Samsun, Ordu/DS, 1020)

ET., OT. **yükle-** ‘yüklemek’ (EUTS, 199; DLT.III, 309); An.ağl. **cükle-** ‘yüklemek’ (Konya/DS, 1025)

ET. **yükün** ‘dizgin’ (ETYG, 313); OT. **yügün** ‘gem’ (DLT.III, 144, 366); An.ağl. **cügen, çügen** ‘at başlığı’ (Tekirdağ, Kastamonu/DS, 1025)

ET. **yülüğü, yülegü, yüligü** ‘ustura’ (EUTS, 199); OT. **yüli-** ‘traş etmek’ (DLT.III, 90), **yüligü** ‘saç traş eden ustura’ (DLT.III, 174); An.ağl. **cülgüç** ‘aşı bıçağı’ (Afyon/DS, 1026), **cülük** ‘yankesici’ (Sivas/DS, 1026)

OT. **yüre** ‘çevre, muhit’; An.ağl. **cür** ‘çelik ve aşık oyunlarında sınırlan-dırılan yerin dışı’ (Kayseri/DS, 1028)

ET., OT. **yürek** ‘yürek, kalp’ (ETG, 313; DLT.I, 45, 325); An.ağl. **cürek** (Konya, Tokat/DS, 1028), **cüreksin-** ‘öfkelenildiği halde bir şey yapamamak’ (İstanbul, Konya/DS, 1028)

V. Eski Türkçe/Orta Türkçe y- Ø = Anadolu ağızları: y- Ø

ET. **ıgaç** ‘ağaç’ (ETY, 808; EUTS, 57) [Fakat, OT. **yıgaç** ‘eski bir yer öl-çüsü (DLT.I, 14, 18, 152)]; An.ağl. **ıgaç** ‘eskiden kullanılan uzunluk ölçüsü’ (Erzincan, İzmir, Sivas/DS, 2456, 2509)

ET. **ıra-**, (**yıra-**) ‘kaçmak’ (ETG, 311), An.ağl. **ıra-** ‘uzaklaşmak, uza-mak’ (DS, 2481), **ır-** ‘uzaklaştırmak, ayırmak’ (Burdur, İzmir, Balıkesir ..vb./DS, 2488)

ET. **ırak**, (**yırak**) ‘uzak’ (ETG, 273); An.ağl. **ırak, ırah, ırağ, irah, irak** (Afyon, Isparta, Denizli Artvin, Erzincan, Maraş ...vb/DS, 2481)

ET., OT. **ig** ‘hastalık’ (ETG, 311; DLT.I, 48, 296); An.ağl. **ig** ‘hastalık’ (Konya/DS, 2508)

ET. **iti**, (**yiti, yitti**) ‘keskin’ (EUTS, 67, 195); An.ağl. **iti** (Amasya, Kars, Van, Bitlis, vb./DS, 2568), **itile-** ‘keskin etmek’ (Kars/DS, 2568)

VI. Eski Türkçe/Orta Türkçe y- = Anadolu ağızları: y- Ø

ET., OT. **yad-** ‘yaymak’ (ETG, 307; DLT.I, 15, 45); An.ağl. **ıy-** ‘ince in-ce dökmek’ (Giresun/DS, 2498)

ET., OT. **yadıl-, yadal-** ‘yayılmak’ (ETG, 311; DLT.I, 442, III, 77); An.ağl. **ıyıl-** ‘yayılmak, dağılmak’ (Konya, Giresun, Ordu, Maraş/DS, 2498)

OT. **yadım** ‘döşek, yaygı, sergi’ (DLT.I, 15); An. ağl. **ıyım** ‘şal doku-mağk için iki kazık arasına dizilen iplerin biçimi ya da yapılan iş’ (Ordu/DS, 2498)

ET. **yaltır-, yaltrı-** ‘parlamak’ (ETG, 308); OT. **yaltur-** ‘ateşi alevlen-dirmek’ (DLT.III, 97), **yaldırı-** ‘az ısıtmak, az parlamak’ (DLT.III, 437); An.ağl. **ıldır** ‘alacakaranlık’ (Denizli, Zonguldak, Çankırı, Ordu, Giresun, Yozgat/DS, 2464), **ıldıra-** ‘1. ara sıra parlamak; 2. çok hafif ışık vermek’ (Isparta, Burdur,

Denizli, Çanakkale, Sivas, Niğde, Konya, İçek, Muğla, Gümüşhane, Manisa, Afyon, Kars/DS, 2464), **ıldır-** ‘parıldamak’ (Isparta/DS, 2465), **ıldırım** ‘yıldırım’ (Burdur, Kars/DS, 1465), **ildir-** ‘hafif ışık vermesi için ateş yakmak’ (İçel/DS, 2519)

ET. **yegirmi** ‘yirmi’ (ETY, 890), **yigirmi** (EUTS, 192); OT. **yigirmi, yigirme** (DLT.III, 48); An.ağl. **igirmi** (Kars/DS, 2508)

ET., OT. **yenge, yengge** (EUTS., 190; DLT.III, 380); An.ağl. **inge** ‘yenge (Balıkesir, Çanakkale, Samsun, Ordu, Kırklareli, Tekirdağ, Selanik/DS, 2542)

ET., OT. **yıl, yıl** (ETY, 893; ETG, 310; DLT.I, 345); An.ağl. **il** ‘yıl’ (Kars/DS, 2517)

ET. **yılan, ylam** (ETY, 894; ETG, 310); OT. **yılan** (DLT. I, 27, 228, II, 18); An.ağl. **ılan** (Denizli, Gümüşhane, Rize/DS, 2464), **ilan** (Isparta, Denizli, Kars, Van, Bitlis, İçel, Antalya, Kerkük, Rize, Elâzığ/DS, 2517)

OT. **yılın** ‘ılgın ağacı’ (DLT.III, 378); An.ağl. **ılgın, ılğın, ilgin** ‘bir çeşit söğüt ağacı’ (Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Manisa, Bursa, Balıkesir, Gümüşhane, Artvin/DS, 2468)

ET., OT. **yılığ** ‘ılık’ (ETG, 310; DLT.I, 31, 64, ...), OT. **yılı-** ‘ılımak’ (DLT.III, 91), **yılın-** ‘ılıklaşmak, sıcaklaşmak’ (EUTS, 191); TT. ve An.ağl. **ılık** (TS); An.ağl. **ılga** ‘yorgunluk ve kırıklık sebebiyle yükselen vücut ateşi’ (Afyon, Manisa, Kütahya, Bilecik, Samsun, Ankara, Konya, Artvin/DS, 2467), **ilin-** ‘su ısınmak’ (Artvin, Kars/DS, 2526)

OT. **yılış-** ‘birbirini töhmetlemek’ (DLT. III, 75); An.ağl. **ılışgan** ‘soğuk ve yapmacık gülen’ (Gümüşhane/DS, 2472)

ET., OT. **yılkı** ‘hayvan sürüsü’ (ETY, 894), **yılkı, yılhi, yıllık** (EUTS, 191); An.ağl. **ılga, ılkı, ırhi, ilhi** ‘at, koyun, keçi sürüsü’ (Çankırı/DS, 1467), **ılhi** ‘sürü’ (Gümüşhane/DS, 2470)

ET., OT. **yıpar** ‘misk, koku’ (ETY, 894; ETG, 310; DLT.I, 320); **ipar** ‘koku’ (Urfa, Malatya/DS, 2545) [TT’nde soyadı]

ET., OT. **yıra-, (ıra-)** ‘uzaklaşmak’ (ETG, 311; DLT. III, 88); An.ağl. **ıra-** ‘uzaklaşmak, uzamak’ (Isparta, Burdur, Denizli, ... vb./DS, 2481)

ET., OT. **yırak, (ırak)** ‘uzak’ (ETG, 273; DLT. I, 97); An.ağl. **ırak, ırah, ırağ, ırah, irak** ‘uzak’ (Afyon, Isparta, Denizli, Artvin, Erzincan, Maraş, ...vb./DS, 2481)

ET., OT. **yır-la-** ‘şarkı söylemek’ (ETG, 311; DLT.III, 3, 308); An.ağl. **ır-la-** ‘şarkı, türkü söylemek’ (İzmir, Çanakkale, Samsun, vb./DS, 3487)

ET. **yig, (ig)** ‘hastalık’ (ETG, 311; DLT.I, 48, 296); An.ağl. **ig** ‘hastalık’ (Konya/DS, 2508)

ET. **yigde** ‘igde’ (EUTS, 192), **yigde, yikte** (DLT.I, 31); An.ağl. **ide** (Gaziantep, Ankara/DS, 2507), TT. **igde**

ET., OT. **yigit** (ETY, 311; DLT.I, 25, 263); An.ağl. **igid** (Kars/DS, 2508), **iyit** ‘delikanlı, yiğit’ (Kars/DS, 2574)

ET. **yiti, yitti, (iti)** ‘keskin’ (EUTS, 195, 67); OT. **yitik** ‘keskin’ (DLT.I, 384); An.ağl. **iti** ‘keskin (Amasya, Kars, Van, Bitlis, vb./DS, 2568), **itile-** ‘keskin etmek’ (Kars/DS, 2568)

ET. **yit-** ‘kaybolmak’ (ETY, 893), **yitdür-, yitür-** ‘kaybetmek’ (ETG, 311); OT. **yitik, yitük** ‘kaybolan şey’ (DLT.II, 115, 182); An. ağl. **itik, itük** ‘kayıp’ (Samsun, Artvin, Kars, Van, vb./DS, 1568, 2570), **itir-** ‘kaybetmek’ (Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Gümüşhane, vb./DS, 2569)

ET., OT. **yultuz, yulduz** ‘yıldız’ (ETY, 899; RTG, 313; DLT.I, 96, II, 303); An. ağl. **ıldız** (Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Tokat, Gümüşhane, Kars, Niğde, Konya, İçel, Antakya/DS, 1466)

KISALTMA VE KAYNAKLAR

DLT : Kaşgarlı Mahmut, *Dîvânü Lûgat’it Türk*, Türk Dil Kurumu Yayını, (Çeviren: Besim Atalay);

1. Cilt, Ankara 1939,
2. Cilt, Ankara 1940,
3. Cilt, Ankara 1941,
4. Cilt, Ankara 1943 (Dizin)

ETG : Anne Maria von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayını, (Çeviren: Mehmet Akalın), Ankara 1985.

EUTS : Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayını, İstanbul 1958.

E.TY : Eski Türk Yazıtları

(Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 2011.

DS : Derleme Sözlüğü

(*Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 6 Cilt -Takım, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 2009)

“MOLLA NASREDDİN” DERGİSİNDE ONOMASTİK BİRİMLER

ONOMASTIC UNITS IN “MOLLA NASREDDİN” JOURNAL

ОНОМАСТИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ЖУРНАЛЕ «МОЛЛА НАСРЕДДИН»

Doç. Dr. Gülbeniz BABAYEVA*

ÖZ

Türk dünyasında Hoca Nasreddin olarak bilinen Molla Nasreddin mizahı çağırışdırın esas isimlerden biridir. Yirminci yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası esaretinde inleyen doğuda bir güneş gibi doğan "Molla Nasreddin" dergisi de bu kimliğin adı ile bağlı olmuş, 25 yıl hizmet etmiştir.

Azerbaycan dilinde "adverme bilimi" anlamına gelen onomastika dil-biliminin az öğrenilen alanlarından. Onomastik birimlerin taşıdığı anlam yükünden, kuruluşundan ve hangi görevi taşımasına bakılmaksızın genel dilde olan tüm özel isimler onun ana konusuna dönüşebilir. Bu özel isimler sözler, söz birleşmeleri, bileşik isimler vb. ile ifade edilir.

Dilimizde kullanılan tüm onomastik birimler dilin fonetik, leksik ve gramer kuralları çerçevesinde formalaşa, bilir ve stabilleşebilir.

Dilin sözlük fonuna dahil olan ve anlam taşıyan tüm kelimeler iki grupta toplanır: genel sözler, özel sözler. Bilimsel literatürde de bunlar sözcük anlamlarının ifade vasıtasına göre farklı terimlerle adlandırılır. Yani genel sözler - apelyativler, özel sözler ise onimler.

Bütün özel isimler onomastik ifadeler olabiliyor. Özel sözlerin anlamı ise söyleyene ve dinleyene belli olan herhangi bir denotatın (şahıs, şehir, dağ, yıldız, hayvan vb.) adını bildirmesi ile bağlıdır.

Araştırma alanımız olan "Molla Nasreddin" dergisinde onomastik kelimelerin türü geniş kullanılmıştır. Antroponimler, yer adları, krononimler, zoonimler, kosmonimler vb. kavramlar bu dergide yeni anlam kazanmıştır.

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami Gencevi adına Edebiyat Enstitüsü.
Bakü/AZERBAYCAN
(gulbeniz-babayeva@mail.ru)

Dergideki onomastik ifadelerin varoluş yöntemleri de ilginçtir. Bunlardan en önemlisi mollanasreddincilerin imzaları (yapay-takma isimler) ile bağlıdır.

Onomastik birimlerin kurulması hem doğal, hem de doğal yolla mümkün olsa da, mollanasreddinciler kendi yazılarında yapay yolla oluşturulmuş imzaları kullanmışlardır.

Satirik dergi olan "Molla Nasreddin" kendi mahiyetine uygun olarak okuyucuda adın da belirli fikir oluşturduğunu düşünmüş, komizmi güçlendiren bir araç olarak bu ifadelerden yararlanmışlardır. Bu ifadelerin kullanımının diğer bir amacı gizli imzalar aracılığıyla dönemin gerici hakim daireleri, karagüruh kütle, yalancı din adamlarının şerrinden korunmak idi. Böylece, yazar bir ifade aracı ile birkaç amaca ulaşmış olurdu. "Molla Nasreddin", "Cingöz", "Herdemhayal", "Ateşli", "Sefih", "Süpürgesakal", "Noxtasız", "Kefsiz" gibi imzalar birkaç amaca hizmet etmiştir.

Anahtar Kelimeler : Molla Nasreddin Dergisi, onomastic, Azerbaycan dili, mizah dergisi.

ABSTRACT

Known in the Turkic world as Hodja Nasreddin one of the most important names is humor Molla Nasreddin.

At the beginning of the XX century in slavery of Tsarist Russian the "Molla Nasreddin" journal, as the sun rising in the east, is also associated with the name of this person, which worked for 25 years.

In Azerbaijani language onomastics, which means "the science of naming," comparatively few studied in the field of linguistics. Whatever the meaning, structure and implementation of the functions of onomastic units, in general, in the language all nouns are converted into its main subject. These nouns are expressed in words, phrases, complicated names, etc.

Onomastic units used in our language can be stabilized and formed under the rules of phonetic, lexical and grammatical rules of the language.

All words with lexical meaning and included in the vocabulary fund focused on two groups: common words, special words. In the scientific literature, they also referred to the various terms in the words of lexical meanings. Since the general words - appellatives, and special words - onims.

All special nouns can be onomastic phrases.

The meaning of special words associated with the name of any object - denotation (man, city, mountain, star, animal, etc.), which is known to the listener and speaker.

Being the subject of study in the journal "Molla Nasreddin" have been widely used different types of onomastic words. Anthroponyms, toponyms, chrononyms, zoonyms, cosmonyms and other definitions obtained the new meaning in this journal.

Methods of formation of onomastic phrases in the journal are also interesting.

The most important are related to the signatures of (artificial names) mollanasreddiners.

Despite the possibility of formation of onomastic units naturally mollanasreddiners used signatures created by artificial ways.

The satirical journal "Molla Nasreddin" in accordance with its nature, formed some idea in the reader, and used these expressions as a means to enhance the comic.

Another purpose of the use of these expressions - using hidden signatures to defend against the ruling circles, the false religious leaders. Such signatures like "Molla Nasreddin", "Cingöz", "Hərdəmxəyal", "Qızdırmalı", "Səfeh", "Süptürgəsaqqal", "Noxtasız", "Kefsiz" serves several purposes.

Key Words: Molla Nasreddin Journal, Azerbaijani Language, onomastic, satirical.

GİRİŞ

Azerbaycan dilinde "adverme bilimi" anlamına gelen onomastika dil biliminin kısmen az öğrenilen alanlarından. Onomastik birimler taşıdığı anlam yükü, kuruluşu ve hangi özelliklere sahip olmasına bakılmaksızın bütün olarak dilde olan tüm özel isimler onun araştırma konusu olabiliyor. Bu özel isimler sözler, söz birleşmeleri, bileşik isimler vb. ile belirtilebilir.

Dilimizde işlenen tüm onomastik birimler dilin fonetik, leksik ve gramer formları çerçevesinde stabilleşebilir.

Dilin sözlük fonuna dahil olan ve anlam taşıyan tüm kelimeler iki gruba ayrılır: Genel sözler, özel sözler.

Bilimsel literatürde de bunlar sözcük anlamlarının ifade aracına göre farklı terimlerle adlandırılır. Yani genel sözlere apelyativler, özel kelimelere ise onimler denir. Dilbiliminde genel kelimelerin incelenmesi ile genel leksika uğraşılıyor. Onomastikanın uzmanlık alanı ise özel kelimelerdir. Buradan şöyle bir sonuca varıyoruz ki, sözcük anlam taşıyıcısı olan temel konuşma bölümlerinin hepsi genel leksikaya dahil olabiliyor. Onomastik leksika ise sadece özel sözlerden teşkil olunuyor. Bazen genel sözlerle genel isimler karıştırılır. Bunları ayırt etmek için hatırlamak gerekir ki, genel sözler isimlerle birlikte, diğer temel konuşma bölümlerini de kapsadığı halde, genel isimler, kendilerinden (genel isimlerden) teşkil olunuyor.

“Molla Nasreddin” Dergisinde Onomastikanın Oluşumu

Dilde özel sözler genel isimlerle (Öğretmen, Akrep, Dellal, Darğa, Yusufçuk, Cin, eyyar, Fuzuli, Hakk, Derviş, Kaftar, Keşkül, Koxa, Mihman, Mar vb.), sıfatlarla (Akıllı, Deli, Avare, Avam, Şık, Ateşli, Bihaber, Korkak, Geveze, Bedbaht, Dilsiz, Gic, Hasta, Saçma, Küstah, Huşlu, Yetim, Ağlar-

güleyen, Kör, Mazlum, Perişan, Herdemhayal, Tatlı, Kötü ve s.), sayın çeşitli türleri ile - miktar sayıları, sıra sayıları, numerativ sözlerle (Bir genç, Bir adam, Bir aşkabalı, Bir dertli, Bir Öğretmen, Bir keyifsiz, Bir karış, İki köylü, İki muhabir, İkinci alay, İkinci demdemeki, Dördüncü maden işçisi, Bir kişi doğru yazan, Yirmi müslüman tüccarı, tek kişi ziyaretten binasip, tek kişi Semerkantdan yazan, tek kişi iranlı, tek kişi Abid, tek kişi yüreği dağlı, Üç kişi uşkol çocuğu), adılarla (Haman, Herkesten bedel, Hiç ayılmayan, O taylı, Her şeye yeten, O söz, Gene o), zarflarla (Her yerden yazan, Her taraftan bakan vb.), tesriflenen ve tesriflenmeyen fiillerle (Gelen-giden, Goreşen, Çayda çapan, Çokkonuşan, Lahanasatan, Meclis'te bulunan, kah inanan-kah inanmayan, Yoncasatan vb.) ifade edilir.

Belli oluyor ki, esas konuşma bölümlerinin tamamı özel sözcüklerin oluşumunda yer alıyor.

Leksik birimlerin oluşmasında kelime yapılarının her üç türü (basit, düzeltme, bileşik) kullanılır. Onomastik birimlerin oluşmasında ise her üç türde olan özel isimlerle birlikte, hem de ders kitaplarında bileşik isimler olarak sınıflandırılan çeşitli yapı ve çeşitli anlamlı söz birleşmeleri de yer alıyor ki, aslında, bunlar doğru olarak, bilimsel kaynaklarda onomastik birimler olarak tanımlanır.

Malum olduğu gibi, esas konuşma bölümlerinin yapımında yer alan genel kelimeler belirli anlamın taşıyıcısıdır. Fakat apelyativlerden oluşan özel sözler hakkında fikirler çelişkilidir. Bazı araştırmacılar böyle mülahazalar ileri sürüyorlar ki, özel sözler hiç bir leksik anlama sahip olmuyor, ancak ait olduğu denotatı (adlandırılan nesnesi) adlandırmak özelliğine sahiptir. Ancak diğer grup bilim insanları ise özel kelimelerin daha çok anlam ve kavramları bildirmesi fikrini destekliyorlar. Gerçekten de, ikincilerin geldiği kanaat daha inandırıcıdır. Çünkü dizimsel açıdan belli cümle üyesi olan, soruya cevap veren özel kelimeler, tabii ki, herhangi bir anlayışla bağlıdır. Örneğin, kişi adları (antroponimler) insan, coğrafi isimler (yer adları) mekan, tarihi gün ve bayram adları (krononimler) zaman, hayvan ve kuş isimleri (zoonimler), sema cisimlerinin isimleri (kosmonimler) yıldız, gezegen, burç, kuyruklu yıldız vb. kavramlarla ilgili olur. “Özel sözlerin anlamı ise söyleyene ve dinleyene belli olan herhangi bir denotatın (şahıs, şehir, dağ, yıldız, hayvan vb.) adını bildirmesi ile ilgilidir”(Paşayev 2002: 31). Eğer konuşan kişi M.A.Sabir hakkında bilgi veriyorsa, demek ki, o, bu ismin tüm sahipleri hakkında değil, ancak onun kendisine ve dinleyene belli olan, bilinen Sabir hakkında konuşuyor. Bu fikri, aynı zamanda, Şuşa (polisonim), Hophop (zoonim), “Molla Nasreddin” (ideonim), Murov dağları (oronim), Aras nehri (hidronim) vb. özel adlara da ait etmek mümkün.

Onomastik birimlerin işlenme dairesi geniştir. Özellikle, geçen yüzyılın başlarında yayına başlayan "Molla Nasreddin" dergisinde onomastikanın birçok türleri geniş kullanılmıştır. Klasik edebi dilimizden başlayarak işlenen belirli sözcükler satirik tarzda kendi sınırlarını daha da genişletmiş, zenginleştirmiş ve

aynı zamanda, hızlandırmıştır. Derginin sayfalarında yüzlerce, binlerce farklı türü olan, çokçalarlı özel isimlere rastlıyoruz. Bunların kuruluş yöntemleri de ilginçtir. Öncelikle dikkat çeken noktalardan biri mollanasreddincilerin imzaları ile bağlıdır. Öncelikle belirtmeliyiz ki, onların kullandıkları imzalar (yapay isimler) özel isimlerle ilgili düşünülmüş edebi-bedii vasıtalarlardır. Mollanasreddinciler bu üslubu daha çok insan isimlerinin ve coğrafi toponomik isimlerin oluşturulmasında kullanmışlardır.

Onomastik Birimlerin Yaranma Şekilleri

Onomastikada sözleri hem yapay, hem de doğal yolla yaratmak mümkündür. Esasen, doğal yolla oluşturulan dil birimleri mollanasreddincilerin imzalarında yapay şekilde tezahür etmektedir. Mollanasreddinciler derginin satirik üslubuna, mahiyetine uygun olarak, okuyucuda adın da belirli fikir oluşturduğunu, komik durum yarattığını bilerek, yapay isimler kullanmayı tercih etmişlerdir. Dönemin büyük aydınları "Cingöz", "Herdemhayal", "Hophop", "Sijimkulu", "Ateşli", "Yusufçuk", "Anaş kurbağa", "Sefih", "Dembelengöz", "Dabanıçatlak teyze", " O taylı" vb. imzalar kullanmakla kendilerini eleştiri hedefine çevirmemişler. Ancak bununla birlikte, yapay olarak oluşturulan bu imzalar okuyucuda ilk anda kahkaha oluşturur ve yayınlanan materyale ilgi hissini güçlendiriyor. Bu yüzden de imza sahipleri satirik hedefe tuş gelmezler. Aynı zamanda, "Molla Nasreddin" dergisinde kullanılan böyle gizli imzalar uyanık okuyucuyu birçok metleblerden haberdar ederek hem de onları düşünmeye ve sonuç çıkarmaya sevk ediyor. Bütün bunlar meselenin sadece bir tarafıdır. Yazarların gizli imzalar kullanmalarının ikinci ve önemli nedenlerinden biri de onların dönemin hakim daireleri, çar sansürü, karagüruh insanları, yalancı din adamları, kabadayılar vb. tarafından izlenmesi, her an ölümle yüzleşmek korkusu ile açıklanabilir. Örneğin, derginin editörü Celil Mehmetkuluzadenin Molla Nasreddin, Mozalan, Deli, Sırtıx, Yusufçuk, Vızvıza, Demdemeki, Dinsiz vb., Mirze Alekber Sabirin Hophop, Din direği, Ağlar-güleyen, Abunesr Şeybani, Cibiştankulu, Boynuyoğun, Gözüyumulu vb ., A.Hakverdiyevin Süpürgesakal, Hortlak bey, Ceyranali, Hekimi-nuni-seğir vb., Ali Nazminin Sijimkulu, Keyifsiz, Hacemetkulu, Şemşirek vb. birçok imzalarla eserler yazması onların takiplerden kurtulmak için attıkları gerçek adımlar idi.

Mollanasreddincilerin Şiirlerinde Onomastika

"Molla Nasreddin" dergisinin sayfalarında yer alan nesir ve nazım örneklerinde de gizli imzaların - onomastik birimlerin kullanıldığını izleyebiliyoruz. Örneğin, C.Mehmetkuluzade yazıyor: "Məlum şeydir ki, məktəblərdə təzə üsulla dərs vermək üçün kitablar azdır. Bu səbəbdən millət, vətən adına bir qulluq eləmək niyyətinə yoldaşlarını "Mozalan", "Hophop", "Lağlağı" və "Hərdəmxəyal" ilə himmət edib və köməkləşib bir hesab kitabı cəm etmək fikrinə düşdük" (Mehmetkuluzade 2004: 38).

Ali Nazmi Mirze Celil nesrinde olduğu gibi, kendi şiirinde çeşitli gizli imzalarla konuşan sanat dostlarına başvurarak, birbirini desteklemeye, hemfikir olmaya çağırıyor.

*Aləmi gəzdi yerbəyer "Mozalan",
Getdi həтта cəhənnəmə "Xortdan"...
Molla hərdəmxəyal, Şeybani,
Kəfsiz, Arsız və yarü əvanü...
Dəli, Çatdaqdaban xala, Güləgən,
Qırxayaq, Yonğacı və Qeydçəkən,
Köhnə qızdırmalı, Sijimqulu-mən,
Bax bir avaz ilə, xudahafiz!
Eylədik bu ilə xudahafiz! (Hacıyev 1983: 58).*

Genel kelimeler (apelyativler) özel sözlerden (onimlər) bir takım karakteristik özelliklerine göre farklıdır. Eğer genel sözler ait olduğu denotatı genel olarak adlandırıyorsa, özel sözler ise bundan farklı olarak, doğrudan adlandırıyor. Genel konuşmalar bir gruba dahil olan kelimeleri bütünlükle ifade ediyorsa, özel sözler ise bu gruptan sadece birini seçip gösteriyor. Örneğin, erkek - Alikulu, kadın - Münevver, soy adı - Tahirzade, baba adı - Muhammed oğlu, Mehmetkulu kızı, takma adı - Gamküsar, cumhuriyet - Azerbaycan Cumhuriyeti, şehir - Şuşa, dağ - Savalan, deniz - Hazar Denizi, nehir – Aras nehri vb.

Onomastik araştırmalarda genel ve özel kelimelerin arasında belirli sınırların varlığı vurgulansa da, yine de bu sınırların tamamen geçilmez olmadığı fikri de seslenmektedir. Ancak bununla birlikte, benzer olarak diğer dillerde olduğu gibi, Azerbaycan dilinde de tüm özel kelimelerin türev kaynağı genel sözlerdir. Ama tüm genel sözler özel söz yaratmaya elverişli değildir. Çünkü özel kelime olarak işlenebilir bilecek genel sözde sözcük anlam ad seçme için uygun olmalıdır.

Klasik edebiyatımızda çok işlenen "Leyli ve Mecnun", "Ferhat ve Şirin", "Yusuf ve Züleyha", Vamiq, "Şeyh Senan", "Şahname'de "Rüstem Zal" ve başka karakterler lirik kahramanlar gibi değil, mollanasreddincilerin realist-satirik tarzında tamamen yeni üslubi boyalarla, olumsuz çalarlarla okuyucuya sunulmuştur. C.Mehmetkuluzadenin "Yar ile görüşmek" adlı felyetonunda denir: "Tamam üç aydır ki, məktəblər bağlı, küçələr boş, cavanlarımız sərgərdan, balaca məhəbublardan ayrı düşüb, Məcnuntək biixtiyar veyillənməkdə idilər" (Mehmetkuluzade 2004: 70).

Görüldüğü gibi, bu Mecnun Fuzuli'nin ilahi aşkla yanan, aşıklık zirvesine yükselen ulvi bir varlığına kesinlikle benzemiyor. O Mecnun artık XVI yüzyılda kalmıştır. Şimdiki Mecnun yirminci yüzyılın, yani kendi zamanının tüm çirkinliklerini taşıyan, manevi-ahlaki değerlerini yitirmiş satirik bir tiptir. Yazar, klasik antroponime yönelmekle aynı karakterin olumsuzluklarını eleştiri hedefine dönüştürmüştür. Aynı durum diğer mollanasreddinci şair M.A.Sabir'in sanatında da aşırı şekilde kendini gösteriyor.

Firdevsi'nin "Şahname" destanının kahramanı olan Rüstəm orijinalinden farklı olarak, Sabir yaratıcılığında gününü sarhoşlukla geçiren, kendisinden zayıf çocuklara, ihtiyarlara divan tutan, zulm eden, kabadayılık eden satirik imgeye dönüşüyor. Şairin dikkat çekmek istediği önemli konulardan biri ise bu tür terbiyesiz, harın büyüttüğü evladını Rüsteme benzeten cahil ebeveyn imgesinin güçlü sarkazmla ifşasıdır:

Durmuş idim küçədə, bir də gördüm, haman

Ağrısını aldığım Feyzi gəlir lap piyan,

Çatcaq uçub bir qoca saili, qusdurdu qan...

Sən öləsən, qoy hələ olsun əməlli cavan.

Bir qoçu olsun bu kim, aləmə salsın fəğan.

Hər kəs ona söyləsin: Rüstəmi-dəstan imiş! (Sabir 2012: 143).

Mollanasreddincilerin sanatında halk çıkarlarına karşı çıkan, kötülükleriyle topluma zarar verebilecek, tuttuğu konumu kullanarak halkın özgürlüğünü elinden alıp ağır mahrumiyetlere, belalara düşür eden şahlar, sultanlar, hanlar, beyler, hacılar, meşediler, mollalar, general-valiler, medrese ve okul yöneticileri dergi sayfalarında ağır suçlamalarla karşı karşıya kalır, çeşitli üslubi boyalarla eleştiri hedefine dönüşmüşler.

Böyle ifşa hedeflerinin çoğu, belirttiğimiz gibi, çeşitli tabakaya mensup yüksek mevki sahipleri olan karakterlerdir ki, onlar hem felyeton, hem de satiralarda doğrudan kendi özel isimleri ile satirik tiplere dönüşmüşler. Bu real kişiler kimlerdir? Muzaffereddin Şah, Zilli Sultan, Eynüddövlə, Wilhelm, Muhbirüsseltene, Muhammed Şah, Raşidülmülk, Menşikov, Sultan Abdülhamid, Goloşapov ve diğerleri.

Zilli-Sultana, amandır, verməyin İrana yol,

Rəhm edin bir kərrə xəlqüllaha, Allah eşqinə!

İşbu millət xainin mən sən deyil, aləm tanır,

Yalnız xəlqüllah deyil, Allah satar şah eşqinə. (Sabir 2012: 250).

Bunlar tarihte yaşamış yüksek rütbeli insanlar olsalar da, halkı için hiçbir işe yaramayan, aksine, sosyal zümreyi istismar eden, halka aykırı hüküm ve fermanları ile toplumu yıkıma sürükleyen gerici güçler gibi koyu boyalarla iğnelenmişler. Eynüddövlə de böyle tiplerdendir:

Bəstə iqdam eyləyin, ey tacirani-mötəbər!

Qaliba, vardır ümidim, bəxt yar olsun sizə!

Olmayın razı ki, Eynüddövlə istefa verə!

İştə Təbriz, iştə Eynüddövlə ar olsun sizə!.. (Sabir 2012: 255).

Satirik şiirde olduğu gibi, satirik publisistikada da bahsettiğimiz özel isimlerin büyük sanatkarlıkla ifşasını, eleştiri hedefinden yan keçme bilmemesini okuyucu net olarak görüyor ve onlara nefretle bakıyor. C.Mehmetkuluzade yazıyor:

“Məhəmmədəli şah İran taxtū tacını qəbul edəndən bəri idarəmizə Təbrizdən bir neçə dəfə kağız yazıb soruşublar ki, nə səbəbə biz təzə padşahın şəklini məcmuəmizdə çəkmirik? Kağız sahiblərinə biz cavab verdik ki, təzə

padşah İran millətinin yolunda nə xidmət göstərüb ki, biz onun şəklini məcmuəmizdə çəkək?

Bu barədə bizə Təbrizdən yazdılar ki, bundan yaxşı dəxi nə yadigar olsun ki, Məhəmmədəli şah bir neçə il Təbrizdə qalmaq ilə İranın dağlarını və daşlarını çörək əvəzinə yedirdi Təbriz əhlinə ki, ingilis hökumətinə dəxi bir şey qalmasın?" (Mehmetkuluzadə 204: 132).

Satirik sanatkarlar özəl isimləri kendi eserlerinde bir veya birkaç kez hatırlatsalar da, bu satiralar okunup, artık halkın dilinde, belleğinde kök saldıkça, bu tipik suretler satirik teşbih - karakterlere çevrilir. Sanatçıların yarattığı sayısız satirik karakterler silsilesinde hem erkek, hem de kadın karakterleri geniş yer tutar. Bilime, kültüre, gelişmeye hor bakan, terakkiye engel olmaya çalışan olumsuz kişi personajları Sabirin "Ay can! Ay can!.." şiirinde karakteristik tip seviyesine kaldırılmıştır.

*Badi-səba, apar ver Molla Qəvama müjdə,
Yazsın, de, Lənkəranda Molla Səlama müjdə,
Söylə, o da yetirsən cümlə-əvama müjdə:
Minbərdə rəqsə gəlsin behcətdən, ay can! ay can!..
Düşdü bütün qəzetlər hörmətdən, ay can! ay can!..
(Sabir 2012: 242).*

Aslında, satirik sanatkarların ifşa hedefinde yer alan umumileşmiş karakterler say açısından özel isimlerden daha fazladır. Yazarlar doğrudan özel isimleri hedef seçmekle ilk anda mizah tesiri yaratan, ama giderek güçlü sarkazmın eşliğinde satirik tipler yaratmakla hem onları unutulmaz, hem de bu olumsuz nitelikteki karakterlerle tanışan okuyucuda sorumluluk duygusunu körüklüyor. Böylece, kendisini seferber eden okuyucu böyle bir tipe dönüşmemeye çaba gösteriyor. Bu ise onomastik birimlerin etki alanını ve sosyal hayattaki terbiyevi öneminin gücünü gösteriyor. Sabir "Kurban Bayramı" şiirinde şöyle yazıyor:

*Bayram olcaq şövkətlilər, şanlılar,
Dövlətlilər, pullular, milyanlılar,
Tirboyunlar, şişqarınlar, canlılar,
Qurban kəsir Xəlilullah eşqinə,
Fağır-füğür gəzir Allah eşqinə (Sabir 2012: 257).*

Şair "şövkətlilər", "şanlılar", "dövlətlilər", "pullular", "milyanlılar", "tirboyunlar", "şişqarınlar" vb. apelyativler kullanarak genel olarak asıl eleştiri hedeflerine daha baskın şekilde dikkat çekiyor. İnsan kavramı bildiren onomastik ifadeler farklı tonları içeren uslubi renklere boyanaraq cem eki ile işlenmiş ve bir tür apelyativleşmiştir.

Mollanasreddincilerde satirik hedef gibi daha çok erkek karakterler seçilse de, kadın karakterleri de yeteri kadardır. Doğu dünyasında kadının sosyal hayattan izole edilerek, sadece aile çerçevesinde kararlaşması, hukuksuz, cahil ve köle durumuna getirilmesi eleştirel derginin başlıca önceliklerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Bazen "Molla Nesreddin'de ilk bakışta özel

isimlerle yayımlanan yazılarda sunulan böyle hiciv ve felyetonların kahramanları aslında daha çok doğu kadınının umumileşmiş karakteridir:

*Xoşlamarlıq bir para nadanları,
Şiveyi-nisvani-müsəlmanları,
Neyləyirik Fatma, Tükəzbanları?!
Anyaları, Sonyaları yanlarıq,
Ay bərəkallah, nə gözəl canlarıq!..* (Sabir 2012: 206)

M.A.Sabir'in "Ürefa marşı" satirasında adı geçen kadın karakterleri bir yok, yüzlerce, binlerce. Şair özel isim fonu arkasında derin genelleme yaparak, facianın kütleliliğini, ictimailiğini kalp ağrısı ile göz önüne sermek istemiştir.

"Molla Nesreddin"de birçok durumda halkımıza vurulan diğer manevi darbelerle birlikte milli adlarımızın değiştirilerek ruslaştırılması, farslaştırılması gibi negatif durumlarla da karşılaşırız. Hatta en acısı da budur ki, ulusal soy-kökten kopup ayrılmış bazı aileler bu politikanın arkasında duran gizli makamı, faciayı farketmiyor. C.Mehmetkuluzade "Maymunlar" felyetonunda yazıyor:

"... hökumət nə vaxt müsəlmanı məcbur edib, qızının adını Fatma əvəzinə Fatya qoysun və oğlunun Həsən adını dəyişdirib Qasanka eləsin?..

... Qız "Papa!" – deyə-deyə qaçıb atasını çağırır. Girirsən içəri və qızın keyfini soruşub deyirsən "Maşallah, Münəvvər xanım, nə yekə qız olmusan?" Görürsən qız qaş-qabağını saldı. Sonra məlum olur ki, qıza gərək Varya deyəydin: Münəvvər dedin, açığı gəldi".

"Azerbaycan topraklarındaki yer adları tarihin çeşitli dönemlerinde meydana gelmiştir. Hem eski, hem de modern yer adları menşe itibarıyla çeşitli dillidir. Bilindiği gibi, yer adları doğrudan coğrafya ile ilgilidir. Fakat onların anlamı dilbilim ilminin yardımıyla açılıyor ve işte bundan sonra bu isimler tarihi araştırmalar için ek, bazen de tek muteber kaynağa dönüşüyor " (Meşediyev 2010: 45). Dilbiliminin araştırma konusu olan yer adları mollanasreddincilerin dilinde onamastik birimlere dönüştürülerek apelyativleşmiştir.

Mollanasreddincilerin onomastikasında coğrafi toponomik isimler özel anlam taşımaktadır. Satiriklər meselenin gerçek mahiyetini okuyucuya iletmek amacıyla toponomik isimlerin seçilmesine özel önem veriyorlardı. Onlar klasik-lirik edebiyatda bol bol işlenen Kerbelâ, Mekke, Medine, Bağdat, Rum, Çin, Hindistan, Kaf, Bisütun ve başka doğal, gerçek toponimlere orijinal üslupta, satirik tarzda yaşmakla, okuyucuyu bu coğrafi mekanda gerçekleşen olayın şahidine dönüştürüyor ve olayları büyük sanatkarlıkla gerçek sahnelerle canlandırıyorlardı.

Mollanasreddincilerin, özellikle de Sabirin sanatında kutsal toponomiyalar - Mekke, Kabe, Medine gibi isimlerin satirik şiire getirilmesi olumsuz personajın dünya malına, paraya, şan-şöhrete herisliyiinin ve aşırı tamahkarlığının karşılaştırma objesine dönüşüyor.

*Nuri-çeşmanımmısan, ey pul, ya canımmısan?
İsmətim, namusum, irzim, qeyrətim, qanımmısan?*

Hörmətim, fəxrım, cəlalım, şövkətim, şanımmısan?

Müstəfım, Məkkəm, Mədinəm, qibləm, ərkanımmısan?

Məzhəbim, dinimmi, ayinimmi, imanımmısan? (Sabir 2012: 207).

Genel olarak, yer adları kelimeler, söz birleşmeleri ve bazı durumlarda ise cümlelerle de ifade olunabilir. Bu açıdan, "Molla Nasreddin" dergisinde onomastik toponimlerin oluşmasında üç yöntem kendini gösteriyor: morfolojik (Qurbağalı, İtqapan, Qapazlı vb.) yolla yarananlar, leksik-semantik (Araz, Şirvan, Gence, Bakü, Şuşa, Erivan vb.) yolla yarananlar ve sözdizimsel (Bakü'de Quba meydanı, Verxni-Təzəpirski sokak, Tiflis'te Voronsovski sokak, Şuşa kalesi, İran memleketi, Tiflis'te Qolovinski sokak, Amerika'nın Kolombiya adlı memleketi, Tiflis'in şeytanbazar mahallesi, Zengezur ilçesi, Karabağ ilçesi, Erivan ilçesi vb.) yolla yarananlar.

Mollanasreddinci hiciv ve publisistikada onomastik toponimler dilbilimi açısından bölünmekle birlikte, gerçek ve gerçeküstü mekanlar olarak da ayrılabilir. Öyle ki, dergide yer alan mekan isimlerinin bir çoğu gerçek olsa da, büyük bir kısmı yaratıcı hayal gücünün ürünüdür. Prof. Tevfik Hacıyev bu meseleye yaklaşımını anlatırken bunu ezop dili gibi tanımlayarak yazıyor: "*Olmayan coğrafi isimler devletin, doğrudan önemli siyasi meselelerini ifşa için ilginç ezopculuk imkanı sağlar ... Çarizmin derebeylik idare yöntemine, çar devlet temsilcilerinin başınabuyruk hareketlerine kinaye makamında yazar yapay toponimik isimlere başvuruyor*" (Hacıyev 1983: 60).

Azerbaycan'ın eski yerleşim meskenleri - Karabağ ilçesi, Zengezur ilçesi gibi aykonimler tarihin ayrı ayrı dönemlerinde çeşitli sınavlara çekilmiş, savaş meydanlarına dönüşmüş, nüfusunun bir bölümü soykırıma maruz kalmış, diğerleri ise aç-yalavaç kalarak ölümle, felaketle karşı karşıya kalmışlar. Böyle zor, ağırlı anlarda yardıma ihtiyacı olan zavallı insanlar hakim dairelerden, zenginlerden medet ummuştur.

Bu da sözdürmü, qazandıqlarımız parələri

Hey verək boğmalasın Zəngəzur avarələri?

Bizlərə dəxli nədir, - yoxdur əgər çarələri

Qoy ağarsın füqəra gözlərinin qarələri!

Çəksin onlar gecə-gündüz nigəranlıq, bizə nə?!

Tapmayı ac-yalavaclar güzəranlıq, bizə nə?! (Sabir 2012: 133).

Ancak hakim dairelerin biganeliyi "Bize ne?!" satirasında tüm çıplaklığı ile ortaya konmuş, Zengezur ilçesinin düştüğü zor durum kalp ağrısı ile kaleme alınmıştır.

"Molla Nasreddin" dergisinde öyle coğrafi yer adları vardır ki, onlar yazarın hayal gücünün ürünü olarak ortaya çıktığından bu onomastik ifadelerin ilk versiyonunu - arketipini incelemeye gerek duyulmaz. C.Mehmetkuluzadenin kendi felyetonlarında olayların cereyan etme mekanı olarak tarif edilen böyle toponomik ifadeler hem satirik fon, sarkasm yaratmak, hem de karakterin iç dünyasını açmak açısından en önemli vasitalardan biridir:

“Bu saat İrəvan quberniyasında Sürməli mahalından savayı heç yanda müəllim tapılmır. Sürməli mahalının müəllimlərinin sözlərini danışmırıq; bunlarınkı allah vergisi kimi bir şeydir. Amma di gəl Naxçıvan vilayətinə... Məsələn, İtqapan kəndinin müəllimi Mirzə Heydərdir ki, əvvəl İranda pambıq alış-verişi edərdi və kəndlilərdən pambıq alanda bir çəkisində qazanc edərdi. Qurbağalı kəndinin müəllimi Kərbəlayi Qasımdır ki, Naxçıvanda iki il bundan irəli fayton sürərdi. Danabaş kəndinin müəllimi... Hələ bunlar qalsın...” (Mehmetkuluzade 2004: 138).

Metinde adı geçen Sürmeli ilçesi, İtqapan, Qurbağalı ve gerçeküstü mekanlar sefil durumun ifadecisi gibi kullanılmıştır.

SONUÇ

Dilbiliminin en ilginç bölümlerinden olan onomastika "Molla Nasreddin" dergisinde tüm vasıtalarla yansıtılır. Konu çok geniş olduğundan burada sadece mollanasreddinci onomastikanın birkaç yönüne değinilmiştir. Makalemizde fealiyyetimizin belirli bir kısmını teşkil eden "Molla Nasreddin" sözlüyü üzerinde çalışma yaparken karşılaştığımız zengin kaynaklara dayanarak birçok metleblerin açmaya çalıştık. Gelecek çalışmalarda onomastik birimlerin diğer çarlarını üzerinde yeniden çalışma yapmaya çalışacağız.

KAYNAKLAR

1. Hacıyev, Təvfik: Molla Nasreddinin dili və üslubu. Bakü 1983. 270 s. Yazıcı.
2. Kasımova, Elmira: İmzalar. Bakü 2015. 198 s. Avrupa.
3. Mehmetkuluzade, Celil: Eserleri. 4 cilt. C.2. Bakü 2004. 584 s. Önder.
4. Meşədiyev, Kara: Azərbaycan toponimlərinin tarixi-dilsel analizi. Bakı 2010. 232 s. İlim və Təhsil.
5. Nazmi, Ali: Şiirler. Bakü 1963. 92 s. Azərbaycan Dövlət Yayıncılıq.
6. Sabir, Mirzə Alekper: Hophopname. Bakü 2012. 552 s. Təhsil.
7. Paşayev, Aydın: Azərbaycan Dili və Edebiyatı Təhsili. Bakü 2002. 3. sy.

RİZE KALAFATLARI KALAFAT MEMET HOCA VE RİZE HALK İNANÇLARINDAN KESİTLER

RIZE KALAFAT’S/ KALAFAT MEMET HODJA AND SECTIONS OF RIZE FOLK BELIEF

КАЛАФАТЫ РИЗЕ / КАЛАФАТ MEMET ХОДЖА И ПРИМЕРЫ НАРОДНЫХ ВЕРОВАНИЙ

Dr. Yaşar KALAFAT*

ÖZ

Rize’de kayıtlara göre Kalafatlı, Kalafatlar, Kalafat ya da sadece Kalafatoğlu adlı bir geniş sülale yaşamış ve yaşamaktadır.

Rize’nin yetiştirdiği din ulemalarından Kalafat Mehmet Hoca (1832-1952) yılları arasında yaşamış ve hakkında menkıbevi söylenceler ortaya konmuştur.

Bu yazıda; Rize ve çevresinde yaşayan Kalafatlı sülalesi ve bu boy ile yapılan çalışmalar anlatılmakta, ayrıca Kalafazâde Mehmet Okutan Hoca ile ilgili biyografik çalışma ortaya konmaktadır. Yazıda Rize ve çevresinde yakın geçmişte ve bugün dahi cari olan inançlardan söz edilmektedir. Bu inançlar yakın çevre halk inançları ve başka yörelerin kimi halk inançları ile kısa karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rize ve çevresi, Kalafat/Kalafatlı/Kalafatlar sülalesi, Kalafat Mehmet Hoca, halk inançları.

ABSTRACT

According to the records in Rize, a large family called Kalafatlı, Kalafatlar, Kalafat or just Kalafatoğlu had lived and has been living.

Kalafat Mehmet Hodja, one of the religious scholars studied in Rize, lived between 1832-1952 and there are some myths about him.

In this text; The living Kalafatlı dynasty in Rize and its surroundings and the work done with this clan are explained, and also a biographical study about

* Halkbilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi Başkanı. Ankara/TÜRKİYE
(yasarkalafat@gmail.com)

Kalafazâde Mehmet Okutan Hodja is presented. In the article, beliefs in Rize and its surroundings that are present in the recent past and still are mentioned. Short comparisons of these beliefs with local folk beliefs and some folk beliefs of other regions are made.

Key Words: Rize and its surroundings, Kalafat / Kalafatlı / Kalafatlar dynasty, Kalafat Mehmet Hodja, folk beliefs.

GİRİŞ

Bu çalışma Kalafatlı toplumlarının kültürel hayatlarını çeşitli boyutları ile inceleyerek kültürel kimliklerini belirlemek için yapılmıştır. Bu amaçla yapılmakta olan: “Kalfatlı/Kalafatlı Kuman/Kıpçak Türk Boyu Monografisi”, “Batı Karadeniz Kumanları Halk İnançları Cide Kastamonu Kalafatları Halk İnançlarında Büyü”¹ “Kalafatlar Kuma/Kıpçak mı Çepni mi?”², gibi birkaç çalışmadan birisi de budur.

Çalışma kapsamında Rize ailelerine dair bilgi veren resmi kayıtlardan; “Kayıtlara Göre Rize Sülaleler ve Seferberlik Şehitleri”³ ve “Batı Trakya Türklüğü ve Kalafatoğulları”⁴ künyeli Kaynaklar incelenerek bölgede yaşamakta olan Kalafatlı yoğunluğu ve yerleşim yerleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Rize’nin yetiştirmiş olduğu din ulamalarından Kalafat Mehmet Hoca’nın menkıbevi hayatı, benzeri olan Rize’nin diğer ulu zatların hayatları ile incelenerek bölgedeki dini tabakalamanın derinliğine inilmeğe, Rize bölgesi tarihi göç hareketleri de keza ele alınarak Kalafatların göç olgusu münasebetiyle konumuna dair bilgi edilmeye çalışılmıştır.

¹ Yaşar Kalafat, “Batı Karadeniz Kumanları Halk İnançları Cide Kastamonu Kalafatları Halk İnançlarında Büyü”, Kültür Evreni, Sonbahar 2019, S. 36, s.9-16

² Yaşar Kalafat, “Kalafatlar Kuma/Kıpçak mı Çepni mi?” *Yesevî Aylık SeEvgi Dergisi*, Ekim 201, S.310, s. 18-19

³ Osman Coşkun, *Kayıtlara Göre Rize Sülaleler ve Seferberlik Şehitleri*, İkizdere, 2012,

⁴ Yaşar Kalafat, “Batı Trakya Türklüğü-Muadiller-Kuman/Kıpçak Türkleri ve Kalafatoğulları” *6-B’liler Haber Bilim Kültür Bülteni*, Aralık 201, S. 121, s. 8-9

Resim 1: Kalafat Mehmet Hoca Türbesinin iç ve dış⁵

METİN

Rize, Karadeniz bölgesinin Kalafat ailelerinin en yoğun oldukları iller-dendir. Rize’de kalafatlı varlığını tespit çalışmalarını sürdürürken 1840 yılı nüfus sayımlarına göre Çınarlı köyündeki sülaleler arasında Kalafatoğlu sülalesini ve Ertan Kalafat⁶ 1850 yılı Dumankaya Kiremitköy kayıtlarına göre bura-

⁵ Resimler Recep Koyuncu hocanın arşivinden alınmıştır.

⁶ Osman Coşkun, **Kayıtlara Göre Rize Sülaleler ve Seferberlik Şehitleri**, İkizdere, 2012, s.34-35

larda Kalafatoğulları ailesi vardır.⁷ 1850 yılı Öşür Defterlerine göre Ormanlı Köyünde Kalafatlı ve Demir Kalafat isimli aile reisi vardır⁸ Aynı kaynağa göre Kaplıca Mahallesi'ne Kalafatoğlu ailesi yaşamaktadır. Bozkale Mahallesi'nde Bu eserde bu tarihlerde Kalafatoğlu ailesi yaşamaktadır. Aileden Güler, Gülen-ser, Kalkan ve Kar isimli bireyler belirtilmektedir⁹. Yenikale köyünü 1905 yılı ve sonrasında aileleri hakkında bilgi verilirken Kalafatoğulları ve Kalafatlardan bahsedilmektedir¹⁰. Gürgenli köyü nüfus kayıtları münasebetiyle Osman Kalafatoğlu ve Yusuf Kalafatoğlu aileleri bilgisi verilmektedir¹¹. Boğazlı köyünün 1905 nüfus kayıtları verilirken Kalafatçıoğulları ve Kalafatçı şeklinde açıklama yapılmıştır¹².

Kalafatçıoğlu şeklindeki soy ismi doğal olarak bir meslek ismine çağırım yapmaktadır. Biz Kalafat soy isminin anlamı üzerinde dururken uzun süre ismin küçük gemilerin kalafatlanması anlamından yola çıkmışızdır. Zira doğu Karadeniz'den batı Karadeniz'e kadar bu soy ismi hep sahil şeridi yerleşim yerlerinin halkı tarafından alınmıştı. Bu yaklaşım şekli üzerinde duranlar Romanya ve Bulgaristan Kalafatlarını Tuna nehri civarı balıkçıları ve onların vakıfları ile izah ediyorlardı. Tuna civarında Kalafatlı Kalesi'nin olduğu bilinmektedir. Kalafat Mehmet Paşa Bulgaristan'dan Bulgar Türklerindendi. 01 Eylül 1788-21 Ağustos 1779 yılları arasında yapmış, Darendeli Mehmet Paşa'dan sadrazamlığı teslim almış Sadrazamlığı Darendeli Silahtar Karavezir Seyyid Mehmet Paşa'ya devretmiştir. 1792 yılında ölmüş mezarı Gelibolu'dadır. Keza Ezine Pazarı'na bağlı **Karye'yi Kalafatlı**, Kalafatlı Köyü vardı.¹³

Doğu Karadeniz' de bölgenin Türk halkı yoğunlukla Çepni Türklerindendi. Kalafatların Oğuz yapılanmasının bir cüzi olabileceği izahı ağırlık kazanmıştı. Çankırı ve Kuzey Kırım Kalafatları ile ilgili bulgular Kuman/Kıpçak Türklüğünün bir cüzi olabilecekleri fikrini doğurmuştu. Bu arada Kuzey Kırımda Nogay, Tatar, Karaçay Türklerinin meskûn oldukları bölgenin Kalafatlarına Karadeniz kıyı şeridinde yaşayan Kalafatlar “onlar- biz” diye bir ayırım getiriyorlardı. Ayrıca Kalafatların bir bölümü Balkanlar ve Doğu Avrupa Türklüğünün anadili Türkçe olan ve İslamiyet'in yanı sıra farklı Hristiyan mezheplere de mensup olabilmışlerdi. Mesela Rodos Kalafatlarından Müslüman ailelerin yanı sıra İtalyan ve Yunan kilisesine bağlı soy isimleri farklı sonek almış Kalafat sülaleler vardır¹⁴. Türkiye Tahtacı Türkmenlerin yoğun oldukları bölgelerden

⁷ Osman Coşkun, **age**. s.39

⁸ Osman Coşkun, **age**. s. 60

⁹ Osman Coşkun, **age**. s. 85

¹⁰ Osman Coşkun, **age**. 95

¹¹ Osman Coşkun, **age**. s. 105

¹² Osman Coşkun, **age**.s.64

¹³ Hüsnü Mircan, **Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Orta çağ) Anabilim Dalı, Akara, 2.000, s. 263

¹⁴ Yaşar Kalafat, “Rodos'ta Türk Halk Kültürü”, **Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan**, Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s.35-417

birisi de batı Anadolu'nun bu bölgesidir. Bu ve benzeri tespitler Kalafatlılığın orman-kereste içerikli bir mesleğe işaret etmektedir. Bu tespit, Kıbrıs Kalafatlılığına da çağırım yapmaktadır¹⁵.

Kıbrıs Türk zirai kültüründe **Kalfatlamak** veya **Kalafatlamak** mevsimlik zirai bahçe bakımı anlamına da geliyordu. Mevsim boyunca sökülüp bozulan bahçe çitlerinin çalı çırpı ile onarılımları da bu kelime ile anlatılıyordu. Bu anlamı ile kalafatlamak yeniden inşa etme anlamında olmayan bir onarım şeklidir.¹⁶

Ardahan'ın kuzey ve kuzey batı bölgelerin Kuman/Kıpçak bölgesi yayla evlerini dış etkilerden korumak amacıyla biçilen kerestenin puştta denilen kapak tahtası olarak da bilinen tahtalarla kaplanmasına kalafatlamak denir¹⁷.

Kalafatların izlenilebilen kadarı ile tarihi izleri ormanlık alanları işaret etmektedir. Deniz sahil boyu veya denize açılan ormanlık nehir kenarlarında meskûn olmuşlardır. Kara coğrafyasını yurt tuttuklarında da onlar içi hayvancılık veya tarla ziraatı ikinci planda kalmıştır.

Firudun Rızayev'in 1300, 1500, 1728 Yılları Osmanlı Arşiv Belgelerinde "Nahcivan", "Erivan Eyaletinin İcmal Defteri", "Nahcivan Sancağının Mufassal Defteri" arşiv belgeleri üzerinde yaptığı incelemede Kalafat yer adı veya tayfa ismine dair bir kayıttın olmadığını tespit etmiştir.¹⁸

Mehmet Bilgin'in araştırmalarından, Acara-Batum'da Sarp köyü yakınlarında Gönye Sancağına bağlı Socana köyünde Kalafatcıoğlu ailesinin yaşadığı bilinmektedir. Kalafatçı ismi, Kalafat'ın bir iş, meslek olduğunu bu anlamda kullandığını açıkça göstermektedir. Nitekim sözlükler de Kalafat'ı "geminin kaplama ve güverte döşeme tahtalarının aralarına üstüğü doldurduktan sonra ziftleyerek su geçirmez duruma getirme işi" şeklinde tanımlamaktadır.

Sürmene basın matbuat hayatı itibariyle bir dönem Batum-Acara bağlantılıdır. Kalafat'ın Sürmene isimli kitap çalışması 1921 yılında Batum'da basılmıştır.

Nazmi Kalafat ailesi Sürmene Orta Mahalle yani Zaruha köyündendir. Yaşar Kalafat'ın ailesi Sürmene'nin Petekli eski ismi Makavla olan köydendir. Aralarında kan bağı ortak akrabalık ilişkisi yoktur.

1955 yılında Malatya'dan Ankara'ya göçen Petekli/Makavla Kalafat'larında **Aksu** ailesinden Kalafat Nine soyadı değiştirmelerini "Kalafatlılık eskide kalmış" derdi¹⁹ biz gençler bu açıklamayı 'büyük aile bağları gevşedi' şeklinde anladık. Kalafatlı Nine ailenin geçmişteki mesleğini kastediyormuş.

Kuman/Kıpçaklarla birlikte mütalaa edilecek Türk kesimlerden birisi de Karamalı Türkleridir. Onların Trakya-İstanbul'dan güneye yürüyüşleri Muğla -

¹⁵ Ayşe Öztürk, "Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Kalafatlı İzleri- özel Dosya-

¹⁶ Yaşar Kalafat, "Kıbrıs Halk İnançlarından Notlar" <https://yasarkalafat.com>

¹⁷ Kaynak Kişi: Doç. Dr. Zeynel Abidin Makas

¹⁸ Kaynak Kişi, Prof. Dr. Firudun Rızayev, Azerbaycan-Nahcivan Bilimler Akademisi Tarih Bölüm Başkanı

¹⁹ Kaynak Kişi: Kalafat Nine 1955 yılında 65 yılında olan bir ev hanımı

İzmir ve İç Anadolu Konya yönünde olduğu bilinmektedir. Muğla'daki 2 ayrı Kalafatlı sülalesinin yanı sıra Dedeoğlu'da olduğu gibi İzmir'de Kalafat mahallesinin bulunuşu Karamanlı göçü ile izah edilebileceği gibi Girit göçü ile de açıklanabilir.

Ayşe Öztürk'ün Başbakanlık Osmanlı Arşiv kayıtlarında Kuman/Kıpçak belge taraması münasebetiyle şahit olduğu Kalafatlı belgeleri arasında Kaş kazasının Kalafatlı nahiyesinde kaçak Odun kesemi için Teke Mutasavvıf lığıyla yazışmalar yapılmıştır.

Sözlüklerde bu kelime; Onarma, süsleme, sahte sus veya tamir, düzen, ahşap gemilerin içine suyun girmemesi için gerekli yerlerindeki tahtalar arasına üstüğü sıkıştırıp, üzerine kaynamış katran dökme işlemine kalafat adı verilmektedir. Bu işlem daha ziyade güverte tahtalarının yanana konulmasında ve başlarında meyana gelen aralıklarda yapılır.

Vezirlerle devlet ileri gelenlerinin giydikleri başlıklardan birine de Kalafat denir. Bunlar aşağısı geniş yukarısı dar yapıydı. Kalafatların dışına birbirine paralel dilimler dikilirdi. Ayrıca çatal sarıklı olana da” **Çatal kalafat**” adı verildi. Bu vesileyle Çankırı Kalfat/Kalafat köyünün eski isminin **Çatal Kalfat** oluşu da Kalafatlı sarığının mahiyeti ile açıklanabilir.

1826 yılında yeniçerilerin kaldırılmasına topçu zabitleri de kalafat ismi verilen serpuş (başlık) giyerlerdi. Yeniçerilerden sonra kurulan yeni teşkilatta kıyafet hususunda da değişik yapıldığından, topçu zabitlerin (subayların) giydiği kalafat kaldırılarak, yerine kaş kenarına enlice puşu sarılması getirildi. Ayrıca kağı arabalarının yan taraflarına sıralanmış tahtalar konarak yapılan, tahtalardan ot, saman vs. gibi şeylerin taşınmasında kullanılan genişletilmiş kağınlara da Kalafat denir.

Çanakkale yöresi Kalafatlarının bir kısmının orman ürünleri ile ilgili işlerde çalıştıkları, tomruklamak ve kereste biçmekle meşgul oldukları, sıradan bir orman işçisi değil ve fakat kereste fabrikası sahibi de değildiler. Anadolu'nun **Tahtacılar, Ağaçeri, Tahtakuşlar** olarak bilinen Türk toplumları da isimlerini mesleklerinden almışlardı. Onların soy isimlerini buradan, mesleklerinden aldıkları şeklinde de bilgiler mevcuttur²⁰.

Bu bilgilere göre; Kalafat, Çanakkale ilinin merkez ilçesine bağlı, 33 Km. mesafede bir köydür. Buraya ilk yerleşim 1927 yılında olmuştur. Köy halkı 1927-1950 yılları arasında Bulgaristan muhaciri olarak gelmişlerdir. 1927 yılında Hatipler, Topçular, Erçin, Yasar, Girgin, Akdeniz, Hüsnü, Meto, Arslan, Esen, Güven, Bakkallar, Köse, Gülseven, Tuna Gündoğan, Eker, Çalım, Atak, Yavuz, Atalay, Hacıoğlu, Uzun Sülaleleri gelmişler. Candaş, Çorbacı, Uzunlar Sülaleleri ise 1950 yılında gelmişlerdir²¹.

²⁰ Salem Khalef, “Çanakkale İlinde Dış Göçlerin Etkisi”, **Avrupa Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)**,2019, C 6, s. 1, s.105-120

²¹tr.wikipedia.org-kalafat-Çanakkale

Kalafatlar ve Boşnaklık bağlantısı konusuna gelince, “Çanakkale’de toplam 5 Boşnak köyü bulunmaktadır. Bu köylerden 2’si Biga İlçesinde (Kalafat ve Kanlıksık) 2’si Lâpseki (Çataltepe ve Nusretiye) ve 1’isi de Gökçeada’da (Tepeköy)’de bulunmaktadır. Kalafat köyünün halkı Boşnaktır. Halkı buraya 1861 yılında Saraybosna Kosolak, Bihaç, Velikokyarusa, Sazinden gelmiştir²².”

Bu bilgiler esas alınarak Kalafat tanımının bir etnik kimlik olduğu, bu kimliğin Boşnaklığa işaret ettiği noktasından hareket edildiğinde, Batı ve kuzey batı Anadolu’da, Karadeniz bölgesinde, Kuzey ve güney Kırım’da, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya Girit, Rodos, Kıbrıs, İtalya’da yaşamakta olan Kalafatlar Boşnaklardır. Doğu Karadeniz Kalafatları ile İstanbul Boşnakları arasında 21 yy. evlilikler yoluyla akrabalıkların oluştuğu ise ayrı ve mutlu bir gerçektir.

Balkan halklarından anadili Boşnakça olan ve fakat Kalafatlama işi ile yaşamını sürdüren bir kısım halkın da Kalafat olarak bilinmesi buradan geliyor olabilir.²³ Nitekim böyle yerleşim yerlerinin isim alışlarını inceleyen bir çalışmada Biga köylerinden “Kalafat köyü adını kerestelerin kalafatlandığı yerden almıştır.”²⁴ Zira Kalafat Türk coğrafyasının nüfus potansiyelinin fevkalade fazlalığı ve yaşamakta oldukları coğrafi alan ve bulunmakta oldukları coğrafyanın bölgesi bu sonuca götürmektedir. Bu görüşe destek veren bir bulgu da Kalafat kelimesinin etimolojisini Kalfa, halfe bağlantılı yapılmasıdır. Halfe usta veya usta başı değildir sıradan bir işçi de değildir. Adeta mahir tamiratçı konumdadır. Karadeniz şeridi Kalafatları büyük gemiler yapmıyorlardı, tersaneleri yoktu, ama gemileri kalafatlıyorlardı.

Kalafat Mehmet Hoca ve Rize halk inançları konusuna geçmeden “Ofllu Hoca!” imajına kısaca değinmek istiyoruz. Bu tanımlama yerme küçük düşürme amaçlı bir anlam yüklenilerek özel amaçlı pazarlanmış bir jargondur. Kumman/Kıpçak Türklerinin büyük bir bölümü Oğuz Türkleri ile din farkları edeniyle tarihin cilvesi olarak uzun yıllar savaşmak zorunda kalmış ve Gürcistan ve Ermenistan’da o kimlikler kapsamında erimişlerdir. Anadolu’dakiler ana dilleri ve Hristiyan kimlikleri ile yaşarlarken bir kısmı mübadiller olarak Balkanlara transfer olmuşlardır. İslamiyet’i kabul edenlerin ise Anadolu Türk İslam’ı kapsamında özel bir konumları olmuştur. Bunlar **animizmden, dinimizmden, politeizmden** daha kesin ve derin bir tepkiyle İslam’a girmiş eski inanç sistemlerine karşı daha katı tedbirler alarak ayrılmışlardır. Bu hal, bazı çevrelerce onların maksatlı olarak “Ofllu Hoca tiplmesi” tanımlanmasına yol açmıştır.

²² Salem Khalef, **agm.**

²³ Salem Khalef, **agm.**

²⁴ Funda Örgü Yaşar, “Biga İlçesi’nin Köy Adlarının Kaynakları, **ASOS JOURNAL, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Eylül 2017, S. 53, s. 165-182

Resim 2: Kalafatoğlu Hamdi Okutan ve Kalafatoğlu Mehmet Okutan'ın Mezar Taşları²⁵

Kısaca **Rumlu** tanımlamasına da değinmek gerekecektir. Anadolu'ya Türkler Müslüman Türkler olarak gelmişlerken, İslamiyet'e Anadolu'da girmiş Türkler de vardır. Rum Türkleri tanımı ile İslamiyet'e Anadolu'da girmiş olan Türkler anlatılmış olmaktadır. Bu kutlu hizmet kapsamında Anadolu'da bilhassa Karadeniz sahil şeridinde Kuman/Kıpçak Türk kesimleri üzerinde “**Oflu Hoca**” tiplemesinin büyük katkıları olmuştur.

Kalafat Mehmet Hoca;

Kalafat Hoca lakabıyla anılan Mehmet Mahmut Okutan, Çayeli'nin Gürgenli Köyü'nde 1862 yılında dünyaya gelmiştir. Çok eskilerden **Kafkasya**'dan bu bölgeye gelerek yerleştikleri söylenmektedir. Gemilerde **kalafat işi** yaptıkları için bu lakapla anılmış ve bilinmiştir. Asıl soy isimleri **Sancak** olmasına rağmen soyadı kanunundan sonra sancak, bayrak gibi isimlerin yasaklanması sebebiyle ve sürekli ders verip talebe okutması münasebetiyle Okutan soyadını almıştır²⁶.

İki kez evlenmiş ve ilk evliliğini 32 yaşında amcası kızı Hamide ile yapmıştır. Bu eşi kendisinden çok küçük olduğu için onu okutmuş, yetiştirmiş ve hafız yapmıştır. Bu evliliğinden 2 erkek ve 5 kız olmak üzere 7 çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunların isimleri şöyledir: Mehmet Hamdi, Mahir, Havva, Zeliha, Fatma, Fatulu, Hatice. Eşi Hamide'yi genç yaşta kaybedince Altıntaş'tan Zeliha adlı birisiyle tekrar evlenmiş bundan da Abdulresaz ve Şezade adında iki çocuğu olmuştur.

²⁵ Resimler Recep Koyuncu hocanın arşivinden alınmıştır.

²⁶ Fatih Çal, **Rize'de Evliya Menkıbeleri ve Türbeler Etrafında Oluşan Ritüeller**, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Danışman Elif Şebnem Demirci Rize 2017

Of'ta medrese eğitim olarak **müderris** olan ve icazetname alan Kalafat Hoca, bir nevi bu dönemin profesörüdür. Yaşadığı dönemin büyük âlimlerinden olan Çukurlu Hoca'dan eğitim aldığı ve onun talebesi olduğu bilinmektedir.

Tarikat olarak **Nakşibendi**'ye tarikatına bağlıdır. Rize'nin ilk medreselelerinden olan **Haytef**'te görev yapmış ve 1903 yılında ise Kalafat Mehmet Efendi Vakfı ismiyle bir vakıf kurmuş ve buraya bir miktar para koyarak yapacağı hayır işlerini bir nevi resmiyete dökmüştür.

Kur'an-ı Kerimin ilk ayeti olan "oku" emrinden yola çıkarak tüm ömrünü İslam'a, Kur'an'a ve talebelere adamıştır. Ömrü boyunca hiçbir ücret almadan Armutlu 'da Apso'da (30 yıl), Haytef'te, Adacami Köyü'nde fahri olarak cami hocalığı yapmıştır. Hatta kendisine müftülük teklif edilmiş fakat para almak istemediği için bunu bile kabul etmemiştir.

Çevrede sözü geçen biri olan Kalafat Hoca, her konuda kendisine danışılan, bilgi alınan biri olmuştur. Her kesimden insanın sevgisini saygısını ve güvenini kazanmıştır. Asla bir enaniyet içerisine girmeyip her zaman alçakgönüllü, mütevazı ve hürmetkâr davranmıştır. Kimseye asla kızmayıp herkese güler yüzlü davranmıştır. Kendisini ziyarete gelen büyük küçük herkese ikramda bulunmuş, giderken de herkesi kapıya kadar uğurlamıştır. Az yemek yiyip, az konuşup çokça ibadet eden hoca efendi, yemek konusunda ise sürekli komşularını düşünüp onların yemediğini düşünerek kendisi de yemezmiş. Âdete sabır timsali olan hoca efendi, bir gün arkadaşlarıyla eve oturmaya geldiklerinde eşinin evde yeri kazarak fasulye dikmesini görmesine rağmen yine de sinirlenmeyerek keşke beni de çağırıydın yardım ederdim sana demesi kadına verdiği değer ve önemin en açık örneğidir.

İnsanı, hayvanatı ve nebatatı her zaman Allah'ın yarattığı varlıklar olarak görmüş ve asla hiçbir canlıya zarar vermemiştir. Hatta bir gün suyu çekilen bir gölde balığın çırpındığını, öleceğini görüp koşarak onu alıp başka suya atmak istemiştir. Koştuğu sırada düşerek belini kırmıştır. Fakat balık elinde ölünce onu derin bir üzüntü kaplamış, keşke daha hızlı davransaydım diye kendine kızmış, hatta ömür boyu vicdan azabı çekmiştir. Bu durum da onu canlıya gösterdiği değer ve önemin en bariz örneğidir.

İslam'ın emir ve yasaklarından asla taviz vermeyen Kalafat Hoca'nın 5 arkadaşı bu sebeple darağacında asılmıştır. Kendisi de bir süre alıkonulmuş fakat kimse ona bir zarar verememiştir. İsmailce bir teslimiyetle kendisini Kur'an'a adayan, bu dünyanın faniliğini bilip kendisini âlem-i bakiye hazırlayan Kalafat Hoca, 1952 yılında sessizce ve sedasızca bu dünyadan göç etmiştir. Mezarı daha sonraları muhtemelen 1967 yılında akrabaları tarafından türbe haline getirilmiştir. Türbe içerisinde hem hoca efendinin hem de oğlu Hamdi Okutan'ın mezarı bulunmaktadır.

Rize ulu zatlari etrafında oluşan inançları arasında tayy-ı zaman, tayy-ı mekan yaşayabilmek, ölmüş olduktan sonra dirilme, ateşte yanmama, öleceği zamanı ve öleceği yeri bilme, kalbin Allah Allah diye atmakta olduğunun görülmesi, ölümden sonra vücudunun bozulmaması hali, cansız varlıkları harekete

geçirebilme, soğuk suyun sıcak suya dönüştürülmesi gibi maddenin mahiyetini değiştirebilme, yerden su çıkarmak, cansız varlıkların ve ağaçların zikrine şahit olmak, freni patlayan taşıdın durdurulması gibi cansız varlıklara söz geçirme, insanların aklından geçenleri bilmek, geçmişte olup bitenleri bilmek, gelecekte olanları bilmek, Hızır ve cinler gibi insanüstü varlıklarla ilişki kurabilmek, kısır veya yaşlı kimselerin çocuk sahibi olabilmelerini sağlamak, tedavi yapabilmek, bereket getirmek, tehlikeye maruz kalanları kurtarmak, hasımlarına ceza verebilmek, hasımlarına korku verecek şekilde görünmek, felaket musallat edebilmek, evcil hayvanlara söz geçirmek, gizli eşyaları bulup çıkarmak gibi hususlar vardır.

İlk doğan çocuğun çoğunlukla erkek olması istenir. Eski Türk İnanç Sistemi'nde olduğu gibi **göbek kordonu/çipa** kesen ebenin, huylarının çocuğa geçeceğine inanılır. Cinden, periden korumak için genellikle bebeğe **koruyucu muska** yaptırılır. Özellikle erkek çocuğu yaşamayan kadınlar **kırk bir nikâhlı kadından** yama(bez) parçası toplayıp o bezlerle yaptıkları elbiseyi çocuğa giydirirlerse çocuğun yaşayacağına inanılır.²⁷

Bu bulgu nikahlı olmanın önemine vurgu yapmaktadır. Nikah anlayışı sahipli olmasa sahiplenilmiş olma anlayışı ile ilişkili bir durumdur. Sanıldığı gibi semavi dinlerle getirilmiş bir anlayışın ürüne değildir. Nikahın bir kurumu veya remi mercie bağlanılmasının geçmişinde ve derinliklerinde sahip iye anlayışı vardır. Kutlu dini geceler için halk arasında nişanlı geceler de denilir. Halk arasında sahibi olmayanın sahibi şeytandır diye bir söz vardır. Onun karşıtı ise sahipsizlerin sahibi Allah'tır veya sahiplerin de sahibi Allah'tır şeklinde söylenir. Boş beşik sallanmaz zira cinlerin sahiplenebileceklerinden korunmak istenir ve önlem olarak bebek yatırılırken kaldırılırken besmele çekilir.

-Bebek bekleyen lohusa anne adaylarının düşük yapmaması için onlara **Okunmuş kuşak**. Bu okunmuş bir ipe bağlamış **Kilit**'den oluşur. Kadın doğumu yapana kadar o belinde bağlı duruyor. Bunu her kadın yapamaz.²⁸

Güzel Köy'de **Azizler** diye bilinen bir türbe vardır Buraya daha ziyade çocuk istemi, erkek çocuk istemi çocuğu yaşamayanlar çocuk sahibi olmak için giderler. Giden hanımların beline yedi kilit takılır Kilitler birer hafta arayla **çarşamba günleri** açılır. Kilitlerin hepsi açıldığında Yapılan efsun bozulmuş olmakta hanımın hamile kalması veya çocuğun yaşaması mümkün olmaktadır.²⁹

Bu tespit, bu konu ile ilgili yapılmış tespitlere yeni bir derinlik kazandırmıştır. Anadolu Türk kültür coğrafyasının Orta Karadeniz bölgesi aynı zamanda

²⁷ Kabak, Turgay. “**Rize İli Halkbilim Monografisi**”. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2015, s. 717.

²⁸ Esra Köse- “Rize’de Doğum ile İlgili İnanış ve Uygulamalar” Seminer, **Rize 2017** Recipe Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ana Bilim dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

²⁹ Songül Çakmak-Yaşar Kalafat, “Karşılaştırmalı Güzel Köy-Diyarbakır Halk İnançlarından Kesitler” <yasarkalafat.com>

Kuman/Kıpçak Türkleri ile meskûn olmuş bölgelerdendir. Güzel Köy 'den yapılmış bebeğin cinsiyeti -efsun-kilit bağlantılı tespit ile bize göre ortak yönleri vardır.

Sinop-Dikmen-Büyük Kızık köyünden yapılmış bir tespitte gelin zıfaf gecesinde damada belinden çözdüğü kilitli zinciri verir ve “annem de babama bu kemeri vermişti” der. Keza Kuman/Kıpçak coğrafyasından Ordu'nun Haydar/Ramazan köyünden yapılmış bir tespitte ise; “gelin ve damadı büyüden korumak için nikâhtan sonra düğüne kadar bellerine kapalı kilit takılır. Gerdekten sonra buna gerek kalmaz, sandıkta özel anı eşyası olarak saklanır.” Bu iki tespit tamamen aynı mesajı vermemiş olabilir. Ancak Anadolu kültür coğrafyamızın bu kesimlerinde de bekâreti koruma için yapılan bir bağlama uygulaması vardır. Bu uygulama namusu koruma amaçlı fiziki bir tedbir olabildiği gibi, **Ak büyü** yaparak **kara büyü**den koruma veya özellikle **kara büyü** yapma amacıyla bağlantılı da olabilir.³⁰

Rize ve yöresinde Hamile Hanım bebeğini dünyaya getirdiği zaman, onun yakınına **cin** türü kötü bilinen varlıkların gelmemesi için yatağının altına **sabun** ve **süpürge** koyarlar.³¹

Süpürge Diyarbakır-Güzel Köy 'de özellikle dolunay olduğunda kişinin kendi bedeninde bir kirlilik ve kusur varsa süpürülerek ay tarafından temizleneceği ve düzeleceği inancı vardır. Dua ile yapılır, Bazı kimseler nerdeyse her dolunayda onunla konuşur, muhabbet ederler.³²

Anadolu'da ve Güney Azerbaycan'da Bazı türbelere ve ocaklara şifa için getirilen kimselerin üzerleri buranın özel süpürgesi ile süpürülerek ziyarete alınırlar. Bu tür yerlere ziyaret için gelenler hiç kullanılmamış bir süpürge ile gelirler. Al karısının kendisine ait zibile başkasının süpürge sürmesine tahammülü yoktur. İnsanoğlu ile onun yaptığı anlaşmaları bozan tek hususun bu olduğu anlatılır.³³

-Obur, Rize yöresindeki cadı inancı ile benzerlik göstermektedir. Vampir inancı ile obur inancı arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da vardır. Örneğin Rize yöresindeki oburlarda, vampirlerde görülen kan içme unsuru görülmez. Ama öldükten sonra dirilme, insanlara zarar verme gibi yönlerden benzerlikler vardır.

Başkurtlarda ise ölen büyücünün ruhuna “**ubır**” denilmekte olup iri başlı, uzun kuyruklu, ağzından ateş püsküren ve uçabilen bir varlık olduğuna inanılır.

³⁰ Yaşar Kalafat, “Bekaret Kemerinden Gelin Kuşağına”, **6 B'liler Haber Bülteni**, Temmuz 2019 S. 116 s.4

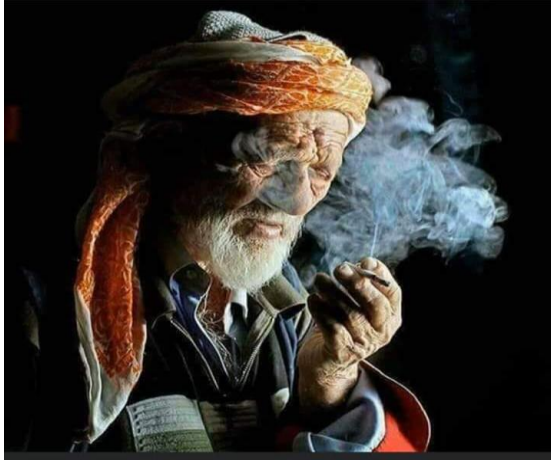
³¹ Esra Köse-Yaşar Kalafat, “Rize’de Doğum ile İlgili İnanış ve Uygulamalar” <yasarkalafat.com>

³² Songül Çakmak-Yaşar Kalafat, “Karşılaştırmalı Güzel Köy-Diyarbakır Halk İnançlarından Kesitler” <yasarkalafat.com>

³³ Yaşar Kalafat, “İran Türkoloji’sinde Halk Bilimi Çalışmalar ve Genel Türkoloji İçerisindeki Yeri”, **IV. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu, 29 Eylül-01 Ekim 2016 Kahraman Kazan-Ankara**

Ubırın sahiplendiği kimseye “**ubırlı keşe**” denilmekte olup bunların koltuk altında yahut başucunda bulunan deliklerden oburun girip çıktığına, bu şekilde teşhis edildiklerine inanılmaktadır. **Ubırların** erkeklerden korkup daha çok kadınları sahiplendikleri, bundan korunmak için de kadınların hamama giderken yanlarında küçük yaşta erkek çocuklarını da götürdükleri, hamile kadınları azarlayıp çocuklarını kaçırmaması için kırk gün boyunca hamileyi yalnız bırakmadıkları gibi inanış ve uygulamalar görülmektedir.

Ubırın sahiplendiği kimseye “**ubırlı keşe**” denilmekte olup bunların koltuk altında yahut başucunda bulunan deliklerden oburun girip çıktığına, bu şekilde teşhis edildiklerine inanılmaktadır. **Ubırların** erkeklerden korkup daha çok kadınları sahiplendikleri, bundan korunmak için de kadınların hamama giderken yanlarında küçük yaşta erkek çocuklarını da götürdükleri, hamile kadınları azarlayıp çocuklarını kaçırmaması için kırk gün boyunca hamileyi yalnız bırakmadıkları gibi inanış ve uygulamalar görülmektedir.³⁴

Resim 3:

Duman duman üstüne
Dumanın ben olayım

Efkârlı günlerine
Ben de ortak olayım.

“Ah dağlar içim yanar
Yüreğim ikimizi anar
Nefessiz kaldım gene
Bir nefes ver yüce dağlar³⁵

³⁴ Turgay Tabak, “Rize Yöresinde Obur ve Cadı ile ilgili İnanış ve Uygulamalar üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” **Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi**, Sonbahar 2016 -2 (7) [Sempozyum Özel Sayısı]

Yaşar Kalafat, “Eski Türk İnançlarının Rize ve Yöresi Halk Kültüründe İzleri”, **Rize Sempozyumu.16-18 Kasım 2006 Rize**, Rize Valiliği Yayınları, Rize, 2007 s. 359-367

³⁵ Yaşar Kalafat **Doğu Karadeniz Örnekleri ile Türk Halk İnanmalarında ‘Bulut’ (Halk İnanmaları- İsrailiyat Bağlantısına Dair)**

Halk inançlarında cansız bilinenler, bitkiler, hayvanlar, insanlar ve ruhani ve nuranî varlıklar arasında ortak bir dil vardır. Bu ortak dilin varlığını sözlü kültürde bazen nazım, bazen nesir olarak, yazılı kültürün tekerleme, özlü söz, şiir ve benzeri türlerde kültürel veriler kapsamında görürüz. Bunlar isim sahibi, hikmet ehlinin dilinde sahiplidirler de hazinenin büyüğü anonim olanlarda imza taşımayanlardadır. Bunlara bazen tasavvuf çatısı altında bazen de mitoloji kapsamında rastlarız. Bu ortak dili, akıl ve zekâ sahibi düşünebilen varlıklar olarak insanlar pek bilmeyiz de onlar cansız bilinenler, bitkiler, hayvanlar, ruhani ve nuranî’ sema aleminden varlıklar bilinirler. Közün, kömürün, külün, isin ateşin halleri olduğunu biliriz, suyun da benzeri halleri olduğunu da biliriz. Ancak sigarının dumanı ile yanar dağın volkanı arasındaki akrabalık bağlarını, halk inançları dilinin anlattığı kadar bilemeyiz.

Karadeniz halk kültürü bu konuda farklı bir derinlik içerir. Bu zenginliğin farkında olmak, mevcudiyetine değinebilmeye çalışmak, sadece doruğu gökyüzünde bir zirvenin dibinde zerre kadar olabilmektir.

Aştır bulutu suya, suyu yağmura, dumana, sise, çiğe dönüştüren

“Getir hay getir
Kızıl kaya dibinden
Bir kırmızı gül getir
Gün gedip/gitmiş su içmeğe
Al donun değişmeğe
Dumandan kaçın kaçın
Güneşin yolun açın

Azarlı Azar Olsun³⁶ denilirken, güneş su içilebilmekte, adeta dumanın perdelemesi ile don değişimi yaşamakta ve bu sisli ortamda güneşe yol açılması istenilmektedir.

Artvin yöresi baharı karşılama uygulamalarında çocuklar;

“Bulut get (Git)
Güneş gel
Saçlı kızı
Al da gel” manileri söylerler³⁷

“Yâri yolladım yola
Gözlerim dola dola
Buluta çok yalvardım
Yârime gölge ola”³⁸

³⁶ Zöhre Vefai, **Türk Dilinde Kullanılan Sıya Şiirleri**, Zeynep Yayınevi, Tebris, 1379 (2000); Yaşar Kalafat, **a.g.e.** S. 280–283

³⁷ Fevzi Durmuş, “Siz Hiç Kuş Yenktiniz mi?” Yakacık, 28 5 2012, www.yasarkalafat.info

³⁸ Müjgan Üçer, Fatma Peşken, Murat Türkyılmaz, **Mâni Benim Ezberim Sivas ve Çevresi Manileri** Kitabevi, İstanbul, 2009 s.80

Bulut gelir uyandırır
Dağı taşı dolandırır
Ahım tutarsa dilendirir.

Yağma yağmur esme deli rüzgâr Yârim yoldadır” denilmektedir.³⁹

Bi duman aldi dağa
Bi de aldi dereye
Aradı seni gözüüm

“Nere yesun nereye?” Denilirken duman dağı da dereyi de alabilmekte,
duman

Sis dağının başında
Rüzgâr aldi fesumi
İki Türki soledim
Nasıl kestum sesini⁴⁰

Sis Dağı’nun başında da
Kar misun duman misun?
Alacağum yar seni de
Onaltıda var mısın?

Hadi gidelum Sis’e
Sis’in yolları çiğse
Ne dedum da darildun
Niye gelmiyon bize?

Tirabizan kızları
Ne dillidur ne dilli
Kalduk duman içinde
Yetiş sana Midilli⁴¹

Al şalım yeşil şalım
Dünyayı dolaşalım
Sen yağmur ol ben bulut
Maçka’da buluşalım.⁴²

³⁹ Yıldız Hamdi, “Makedonya’da Söylenen Türküler, **BAL_TAM**, Eylül 2012 s. 313–3419)

⁴⁰ Haydar Gedikoğlu, **Akçabat Folkloru**, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları 7, Trabzon, 2012, s.204

⁴¹ Haydar Gedikoğlu, **Akçabat Folkloru**, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları 7, Trabzon, 2012, s.243

⁴² Haydar Gedikoğlu, **Akçabat Folkloru**, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları 7, Trabzon, 2012, s.2219

Duman dağdan ukarı
Cereme dur cereme
Ander kalsın sevdaluk
Kodi beni vereme⁴³

Çıkalım yaylalara
Karışalım dumana
Olayım o dillere
Geliyisun imana

Bi duman aldı dağa
Bi de aldı dereye
Aradı seni gözüm
Nereyesun nereye

“Oy dağlar dağlar
Başı dumanlı dağlar
Göğsü çimenli dağlar
Ben derdimi söylesen
Yel durur bulut ağlar.”⁴⁴

Sarıkamış'ta general kışa Mehmetçiğin yenik düşürülüşü bulutların diliyle dillendirilirken;

“Bu nasıl yürüyüş bu nasıl eza
Bulutlar ağladı yas tuttu feza
Göğüsten kan değil kar sıza sıza
Silahsız vurulduk Sarıkamış'ta”⁴⁵

Doğu Anadolu'da Gök ile ilgili özel bir iyenin varlığı tespit edilememiş olmakla beraber, Kars yöresinde meleklerin bulutları at gibi bindikleri, istedikleri gibi dolaştıkları, Tanrıdan aldıkları buyruk üzerine şimşekleri kamçı gibi kullanıp bulutları denizlere indirip suyu emdirdikleri, sonra gökyüzüne çıkarak yağmur yağdırdıkları inancı vardır.⁴⁶ Yağmur tanelerinin gökyüzünden meleklerin kanatlarında indiklerine, bu yöntemle inmemeleri halinde beher damla-

⁴³ Haydar Gedikoğlu, **Akçabat Folkloru**, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları 7, Trabzon, 2012, s.216

⁴⁴ Müjgan Üçer, Fatma Peşken, Murat Türkyılmaz, **Mâni Benim Ezberim Sivas ve Çevresi Manileri** Kitabevi, İstanbul, 2009 s. 17

⁴⁵ Mustafa Bilir/Aşık Obalı, “Sarıkamış'ta”, Ali Berat Alptekin-Abdurrahman Güzel, **Geçmişten Günümüze Aşıkların Dilinde Sarıkamış**, Yayına Hazırlayan; Bingür Sönmez, Omania İstanbul, 2010, s. 72-73

⁴⁶ M.Fahrettin Kırzioğlu, “Gök Bulut Ejderhalar”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Ağustos 1964, Sayı181 s. 3486

nın tonlarca ağırlıkla yere inmeleri gerekebileceği türünden İslami renge bürünmüş halk inançları da vardır.⁴⁷ Gök Bulut Ejderhası Efsanesi ne derece bu kapsama girer incelenmeğe değer.

Halk söylencelerinde ulu zatların üzerine Allah tarafından gölge yapıldığı şeklinde temalar işlenir. Bu inanmada, Araf Suresinde açıklanan “Sonra üzerlerine bulutla gölge yaptık”⁴⁸ gibi ayetlerin de etkisi vardır. Halk kültürüne bu husus;

“Yâri yolladım yola
Gözlerim dola dola
Buluta çok yalvardım
Yârime gölge ola”⁴⁹ şekline yansımıştır.

SONUÇ

Kalafatlar ismi ile tanınan Türk toplumun Oğuz Türk toplumunun bir cüzi oldukları görüşü önemli gerçeklik içermektedir. Ancak mevcut verilere göre Kuman/Kıpçak olmaları ihtimali daha güçlüdür.

Kalafat tanımlamasının bir boyu tanımlamasından ziyade meslek ismi olduğu, orman ürünleri, ahşap işçiliği öncelikli onarım alanında temayüz ettikleri görüşü daha fazla veriye sahiptir.

Kalafat Mehmet Hoca'nın temsil ettiği, misyonunu taşıdığı İslam anlayışı, 19.yüzyılın ve Doğu Karadeniz bölgesi şartlarının anlayışıdır. Sufistik bir İslam anlayışından ziyade, çağının ve coğrafyasının şartlarının çıkardığı Türk İslam mücahididir.

Karadeniz bilgisi halk kültürü, içerdği mitolojik sırların yoğunluğu itibarıyla farklı bir zenginlik ve derinliğe sahiptir.

⁴⁷Yaşar Kalafat “Türk Kültür Coğrafyasında Yağmur Duası, **Yağmur Duası Kitabı**, Hazırlayan M. Sabri Koz, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 195–225

⁴⁸**Araf/160)**

⁴⁹Müjgan Üçer, Fatma Peşken, Murat Türkyılmaz, **Mâni Benim Ezberim Sivas ve Çevresi Manileri**, Kitabevi, İstanbul, 2009 s.80

ZEYBEK GELENEĞİ VE KIRIM SAVAŞINDA ZEYBEKLERİN GÖREVLENDİRİLMESİ

ZEIBEK TRADITION AND THE ASSIGNMENT OF ZEIBEKS IN THE CRIMEAN WAR

ТРАДИЦИИ ЗЕЙБЕКОВ И ИХ МИССИЯ В КРЫМСКОЙ ВОЙНЕ

Hayrettin İVGİN*

ÖZ

Zeybek geleneğinin Batı Anadolu’da özellikle Ege Bölgesinde ortaya çıktığı ve günümüze kadar ulaştığı bir gerçektir. Ancak, ortaya çıkışıyla ilgili değişik ve ilginç iddialar bulunmaktadır. Bu geleneğin kökeniyle ilgili söylenenler, varsayım ve iddialardan öteye gitmemektedir. Yaklaşık üç yüz yıldan bu yana efe ve zeybeklik geleneğinin ve zihinlerde oluşan imajın değişik boyutları bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

Efe ve zeybek kelimeleri eş anlamda kullanılmakta ise de daha çok efenin ekibindeki (çetesindeki) adamlar için söylenir. Efe kelimesinin “abakardeş” Türkçe kelimesinden geldiği söylenir. Efe, zeybeklerin başkanıdır. Onun ekibini oluşturan şahıslara da zeybek, yardımcı zeybek ve kızan denir. Bunlar gözüpek, atak, cesur ve savaştan çekinmeyen kişilerdir.

Bu yazıda, zeybek geleneği, Anadolu’da efe-zeybek nedir, oyunları, kıyafetleri, savaşlarda aldıkları roller anlatılmaktadır.

Yazının önemli bir bölümünde ise, zeybeklerin (1854-1856) Kırım Savaşı’nda, Osmanlı ordusunda asker olarak görevlendirilmeleri, bu zeybeklerin Aydın, Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Ege yöresinden toplandığı, Kırım Savaşı’nda müttefik ordularıyla birlikte Osmanlı Ordusunda askeri görev aldıkları, bu savaşla ilgili olarak ortaya çıkan pek çok destan konusundan söz edilmekte, destanların metinleri de verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Savaşı (1854-1856), Zeybek, Efe, Destanlar.

* Dünya Söz Akademisi Başkanı. Halk Bilimi Araştırmacısı. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

ABSTRACT

It is obvious that the Zeibek tradition has emerged in Western Anatolia, especially in the Aegean Region and has reached the present day. However, there are different and interesting claims about its emergence. What is said about the origin of this tradition goes no further than assumptions and claims. The different ideas of the tradition of swashbuckler (efe) and zeibek and the image formed in the minds for about three hundred years constitute the subject of this article.

Although the words swashbuckler (efe) and zeybek are used synonymously, swashbuckler (efe) is mostly used to mention for the guys in the team (in the gang). It is said that the word swashbuckler (efe) comes from the Turkish word "aba-kardeş"(sister-brother). Swashbuckler (efe) is the head of the zeibeks. The people who make up his team are called zeibek, assistant zeibek and kizan. These are daring, aggressive, brave men and don't not afraid of war.

In this article, the zeibek tradition, what is swashbuckler (efe) -zeibek in Anatolia, their dances, clothes and roles they took in wars are explained.

In a significant part of the article, the assignment of the zeibeks (1854-1856) as soldiers in the Ottoman army during the Crimean War, gathering of these zeibeks from Aydın, Ankara, Çankırı, Kastamonu and the Aegean regions, and their military duty in the Ottoman Army together with the allied armies in the Crimean War, many epics related to this war are mentioned and the texts of the epics are also given.

Key Words: Crimean War (1854-1856), Zeibek, Swashbuckler (Efe), Epics

ZEYBEK GELENEĞİ

Zeybekler ve zeybek geleneği ile ilgili olarak araştırmacıların değişik ve ilginç iddiaları bulunmaktadır. Bu araştırmaları genel olarak şöyle toplayabiliriz: a) Efelik (yada zeybeklik) geleneği, Orta Asya kökenli Türkmen ve Yörüklerin geleneğinden oluşmuştur. b) Bunlar Egeli denizci ve levendat taifesindendir. c) Büyük Menderes Havzasında en eski dağlı kavimlerin uzantılarıdır. d) Efeler (zeybekler) antik Tiral (Aydın) kenti halkının kökenlerinden gelmektedir. e) Efelerin (zeybeklerin) esas ataları, antik İonya ve Lidya kökenli Efesoslulardır.

Bu iddialardan ve yapılan araştırmalardan gerçekçi bir sonuç almak henüz mümkün değildir. Ancak zeybek geleneğinin, Batı Anadolu'da özellikle Ege'de ortaya çıktığı ve günümüze kadar ulaştığı bir gerçektir.

Kökenleriyle ilgili söylenenler, varsayım ve iddialardan öteye gitmemekle beraber, efelerin önemli ve tartışması gereken diğer yönleri eylemlerinin amacı ve nedenleridir. Eldeki bilgilere bakarak bu soruya pek çok cevap bulmak mümkündür.

Osmanlı Devletinde 16. yüzyıl sonlarından başlayarak 17. yüzyılda doruğa çıkan yönetim bozuklukları, siyasî ve ekonomik açmazlarla birlikte sosyal adaleti şiddetle sarsmıştı. Öyle anlaşıyor ki, efeliğin çeşitli eylem biçimleri ve nedenlerine ait kökler bu yüzyıllara kadar uzanmaktadır.

Yaklaşık üçyüzelli yıldan bu yana efe ve zeybeklik imajı halkımızda şunların düşünülmesine sebep olmuştur:

-Efeler, adaletsizliğe veya haksızlığa uğradığı gerekçesiyle devlete baş kaldıran silahlı eylemcilerdir. Bunun için efeler, Osmanlı Hattihümayunlarda "Zeybek haşaratı", "şakî avanesi", "sergerde-i eşkıya" diye tanımlanmıştır.

-Merkezi otoritenin zaafiyetinden yararlanarak yöreye egemen olmak isteyen bazı efelerin ve onların liderlerinin ortaya çıktığı bir gerçektir.

- Karaosmanoğulları döneminde bunlar ayân kolcusu olarak istihdam edilmişlerdir.

-Bir bölümü arşiv belgelerine göre, dağa çıkan suçlu ve kanun kaçaklarıdır.

- Bazılarına göre efeler; zenginden alıp fakire veren, kendince adalet dağıtan sevimli haydut ve haramilerdir.

-Efeler; yöre halkını; ayân, voyvoda ve mültezim zulmüne karşı korumaya kalkışan silahlı reaya kahramanı olarak görülmüşlerdir. Efeler; derbentçi, yol korucusu, paşa kapısında görevli ücretli asker olarak da istihdam edilmişlerdir. Zaman zaman Osmanlı ordusu içinde kendilerine görev verilmişlerdir.

-Milli Mücadele yıllarında Atatürk'ün emrinde kurtuluş yanlısı savaşçısı olarak görev yapmışlardır. Oyunları, müzikleri, kıyafetleri ve diğer gelenekleri ile zeybeklerin coğrafyasını kesin sınırları ile belirlemek de pek kolay değildir. Doğu Türkistan'da ve Afganistan'ın çoğunluğu Türklerden oluşan Bedeşhan'da " Zeybek" adlı köylerin bulunmasından ve de Pamir kavimlerinden birisinin Zeybeki adında bir dil konuşmasından, Zeybeklerin Orta Asya kökenli olduğuna dair düşüncenin birer ipuçlarıdır.

EFE-ZEYBEK ANADOLU'DA NEDİR?

Efe kelimesinin eski Türkçe "*aba-kardeş*" ten geldiği söylenir. Ege bölgesindeki köylü yiğit delikanlılara verilen addır. Efe hitabı, çoğunlukla; sert, cesur, kahraman, açık yürekli ve sevilen tipler için söylenir.

Zeybek kelimesi efe ile eş anlamlı kullanılırsa da, daha çok efenin ekibindeki adamlar için söylenir.

Zeybekle eş anlamlı olan "kızan" sözü de; erkek çocuk, genç, delikanlı anlamına gelir.

Aslında efe, zeybeklerin başı ve başkanı olan kişidir. Onun ekibini meydana getiren şahıslara zeybek ve yardımcı zeybeklere de kızan denir. Bunlar atak, savaştan çekinmez, yiğit, gözüpek kimselerdir. Zeybekler, efeden izinsiz evlenmezler. Efenin başı tıraşlı ve perçemli olur. Zeybek ve kızanların baş tarafı nal şeklinde tıraşlanırdı.

Zeybek, başka bir efenin mahiyetine ayrılarak gidebilir. Ancak; nöbette uyuyamaz, efeden gizli haberleşmez, izinsiz evlenemez, kız kaçıramaz. Bunların cezası çoğunlukla ölümdür.

Efe, zulme, işkenceye, barbarlığa, üzüntü ve sıkıntılara yıllarca katlanır. Aydın ilinin ve Egenin bölge karakterini taşıyan insandır. Efeler, birbirlerine çok bağlıdır. Osmanlı döneminde zaman zaman devlete baş kaldırıp dağa çıkanlar olmuştur. Ama efeler, doğruluk, arkadaşlık, vatana bağlılık ve vefakârlık simgesi olarak bilinirler. Efe, eşkıya gibi dağa çıksa da zenginlerden aldığını yoksula veren, gelinlere çeyiz düzen, kavgalı iki köy halkını barıştıran, adaleti sağlayan öyküleri halâ anlatılır.

Efelerin en tanınmışları; *Yörük Ali Efe, Mesutlarlı Mestan Efe, Danişmentli İsmail Efe, Kılıoğlu Hüseyin Efe, Sancaktarların Ali Efe, Demirci Mehmet Efe, Dokuzun Hasan Hüseyin Efelerdir.*

Ayrıca; *Çakırcalı Mehmet Efe, Kamalı Zeybek* mertlikleri ve eşkıyalıkları ile ünlü efelerdir.

Kamalı Zeybek, Çakırcalı Mehmet Efe'ye rakip olmuş bir çetenin efesiydi. Çakırcalı ile yaptığı bir çatışmada yaralanıp total kalmıştır.

Kamalı' da Zeybek vurulmuş

Yarımfidan boylum

Çakıcıya sözüm yok

gibi türküler halâ dillerde dolaşır.

Atçalı Kel Mehmet de Sayılı aşiretindendi. Sevdigi zengin kızı alamayınca dağa çıkmış, topladığı zeybeklerle; Kuyucak, Nazilli, Köşk, Yenipazar, Aydın, Tire, Bayındır, Alaşehir, Ödemiş, Koçak yerleşim yerlerini ele geçirmişti. Hatta İstanbul Hükümetine vergi bile ödemeye çalışmıştır. Kendisine "*Vali-i vilayet, hadem-i devlet, Atçalı Kel Mehmet*" unvanı yakıştırmış ve mühür kazdırmıştır. Ama, 1830 yılında devlet kuvvetleri ile girdiği bir çatışmada öldürülmüştür.

Aydın ve dolaylarında bulunan efelerin Kurtuluş Savaşı'nda yaptıkları kahramanlıkları ve yararlılıkları halâ dillere destandır.

27 Mayıs 1919'da Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgali üzerine Kılıoğlu Hüseyin Efe ile Yörük Ali Efe'nin zeybekleri birleşerek, 175. Piyade Alayına iltihak etmişler ve yararlı işler yapmışlardır.

Zeybekler hemen asker toplayarak milli güçlere yardım toplamışlardır. Efeler telgraf tellerini kesip, Sultanhisar Şömendifer Köprüsü'nü dina-

mitlemişlerdir. Atça tarafından Yunan karargahına yaptıkları baskınla onları yok etmişlerdir.

Nazilliyi, Yörük Ali Efe düşmandan kurtarmıştır. *Kara Durmuş Efe* düşmanla göğüs göğüse savaşmıştır.

Efeler, askeri kuvvetlerle ve milislerle el ele vererek fedakarca düşmana karşı savaşmışlardır. O yörelerde kurulan "*Milli Müdafaa Alayı*", "*Milli Aydın Alayı*"nda efelerin ve zeybeklerin yeri ve yararı pek çoktur.

O yıllarda Demirci Mehmet Efenin de yararlılıkları çok oldu. 9 Eylül 1922'de düşman İzmir'de denize dökülene kadar efelerimiz, milli kuvvetlerimizle bu ülkede kahramanlıklar göstermişlerdir.

Zeybeklerin ve efelerin oynadığı oyunlara, "*Zeybek Oyunları*" adı verilir. Çoğu kez tek oyuncu tarafından oynanır. Oyuncu ruhen coşar ve oyun öyle başlar. "*Haydi bre efeler!*" onların beylik naralarıdır. Ruhsal coşku arttıkça oyun güzelleşir.

Efe, oyunda ellerini toprağa sürer. Bunun iki anlamı vardır. Birincisi parmakların iyi şaklaması içindir. İkincisi ise topraktan güç ve bereket almasıdır. Efe, "*gezinme*" adı verilen serbest ezgi eşliğinde, oyun alanında bir daire çizer. Bu hareketi ile "*Sınırlarını çizdiğim bu topraklar, bu yurt, bu yer benimdir. Bu topraklara ben ölmedikçe kimse giremez*" manâsını vermek ister.

Davul, zurna zeybeğin oynayacağı oyunun ezgisini çalmaya başlar. Gezinme sırasında çalgılar, efeleri coşturur. Oyuna kalkanlar zeybek havasına girmiş olurlar. Ağır ve kararlı adımlarla heykel gibi hareketlerde bulunurlar. Duruş, bakış ve davranışlarda cesaret, mertlik ve kendine güven vardır. Sıçrayıp atlamalar düşmana yapılan saldırıyı, yere diz vurmalar ise düşmanın başının nasıl ezileceğini anlatır. Zeybek oyunları, dokuz zamanlı aksak ölçü üzerine kurulmuş oyun türlerimizdendir.

Zeybek oyunları iki grupta toplanabilir: 1. *Ağır Zeybekler*: Özellikle Aydın'da yaygındır. Başlangıç bölümünde "gezinme havası" tabir edilen ezgiden sonra ana ezgiye geçilir. 9/2'lik veya 9/4'lük ölçülü ağır oyunlardır. 2. *Yürük Zeybekler*: 9/8'lik ve 9/16'lık ölçülü hızlı oyunlardır. Tek ve Kaşıklı Zeybekler bu tür oyunlardır.

Zeybek oyunlarının kimliğini tavırlar ortaya koyar. "*Kocaarap*", "*Kerimoğlu*", "*Elifoğlu*", "*Yörük Ali*" zeybekleri kişilerin adına ortaya konan ve oynanan oyunlardır. Bu oyunlarda kişisel tavır ön plandadır. "*Aydın*", "*Muğla*", "*Tavas*", "*Kordon*" zeybek oyunları bir grup halinde oynanıyor ise burada da yöresel tavır söz konusudur.

Zeybek oyunlarında erkeklerin giydiği giyime efe giyimi denir.

Başta: Püsküllü fes üzerine rengarenk çiçeklerle kenarları işlenmiş yemenlerin bükülerek sarılmış şekli fesi iyice örter.

Sırtta: İçte dik yakalı ve çubuk çizgili *zıbın*, *mintan* üzerine mavi ya da mor çuhadan çapraz düğmeli ve siyah kaytan işlemeli kollu *camadan* giyilir. Camadanın üzerine kolları kopçalı, gerektiğinde iliklenip kol olan

ve adına *cepken* denilen, aynı kumaştan ve sırtı, kolu üstleri daha çok kaytan işlemeli, adına *sallama* denilen bir camadan daha giyilir.

Altta: Aynı renkte ve aynı çuhadan yapılmış paçası diz kapağından aşağı inmeyen ağır iki metre genişliğinde, paça ağızları, cep kenarları kaytanla işlemeli *şalvar* giyilir. Bu şalvar uçkurla kuşağa bağlanır.

Belde: Kasıkla göğüs arasına içi dolgulu örme kuşak sarılır. Onun üzerine ise bir şal kuşak dolanır. Onun üstüne de üç sıra kayışla bağlanan, göğüsü meme hizasına kadar örten silahlık sarılır. Bu silahlık üzerine ön tarafa gelmek üzere işlemeli mendil takılır.

Ayıklarda: Baldırı diz kapağının altına kadar örten ve aşağıda yemeninin (ayakkabı) üstünü örten aynı renk çuhadan yapılmış işlemeli, arkadan kopçalanan tozluk takılır. Ayıklarda düz yün çorap bulunur. Çorap üzerine ise yemeni giyilir.

ZEYBEKLERİN SAVAŞLARDA GÖREVLENDİRİLMELERİ

Zeybekler (efeler); 1821 yılındaki Mora İsyanında, Osmanlılar tarafından bu isyanın bastırılmasında görevlendirilmişlerdir. Ayrıca Balkan Savaşlarının pek çok safhalarında zeybekler asker olarak görev almışlardır.

Kırım Savaşında da (1854-1856) zeybekler, asker olarak Osmanlı Ordularında özellikle denizci levend olarak görevlendirilmiştir. Buna ilişkin pek çok halk destanları bulunmaktadır. Mesela; Bezmî'nin 27 dörtlülük *"Kırım Destanı"*, yine Bezmî'nin 40 dörtlülük bir *"Kırım Savaşı Destanı"* buna örnektir. Radî'nin de 38 dörtlülük *"Sivastopol Destanı"*, söyleyenini bilmediğimiz 29 dörtlülük destanı ile yine söyleyenini bilmediğimiz 48 dörtlülük uzun bir *"Kırım Destanı"* bu tarihi olayı açığa kavuşturan şiirlerdir.

Özellikle Aydın, Ankara, Çankırı ve Kastamonu' dan toplanan zeybekler, Kırım Savaşı'nda Ruslara karşı kahramanca savaşmışlar ve başarılı sonuçlar almışlardır. Ancak kazanılan Kırım savaşının sonunda, politik ve bazı stratejik zorunluluk sebebiyle Kırım, Ruslara bırakılmıştır.

KIRIM SAVAŞI

1848 ve 1850'li yıllar Avrupa'nın karışık yıllarıdır. Polonya ve Macar milliyetçileri direniş halindedir. Bu başkaldırılarından, Rusya ve Avusturya ciddi sıkıntı halindedir. Osmanlı Devleti de bu milliyetçi hareketlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Çünkü Rusya milliyetçi hareketlere çok sert baskı uygulamaktadır. Onlar da selameti Osmanlı topraklarına sığınmakta bulunmaktadır. Bu arada Avusturya- Rus ortak savaşının neredeyse eşiğine gelinmiştir.

Romen halkı, Ruslara karşı ayaklanma halindedir. Çünkü 1829'da Edirne Anlaşması ile Rusların nüfuzu ve kontrollerinde bulunan Romen Prensiği'ne karşı milliyetçiler direniş içindedir.

Memleketeyn denilen Eflak ve Boğdan'daki ihtilalciler baskılardan dolayı Osmanlılara sığınmaktadırlar. Rusya bunların iadesini istemekte ama Babıali tarafından reddedilmektedir.

Bu arada Rusya ile siyasî ilişkiler kesilme noktasına geldi. 17 Eylül 1849 da Rusya, Osmanlıları, savaşmakla tehdit etti. O yıllarda liberal olan Avrupa, Osmanlıların yanında yer aldı ve destekçisi oldu. Ortaya bir "*Mülteciler meselesi*" çıktı. Bir uzlaşmaya varıldı, ancak 1853 yılında Rusya'nın Baltık donanması komutanı ve Finlandiya Genel Valisi Amiral Prens Mençikof olağanüstü elçilik göreviyle İstanbul'a gönderildi.

Siyasî nezaket ve terbiyeyi hiçe sayan ve küstah tavırlarıyla tanınan Mençikof yeni bir krize sebep oldu. O yıllarda Kudüs'te bulunan ve Hristiyanlar için kutsal olan İsa ve Meryem'e ait mekanlar; Hristiyan mezhepleri arasında anlaşmazlık halinde idi. Rusya bunlardan çıkar sağlamak istiyordu. Bu "*mübarek makamlar*" daki Katoliklerin yani Fransız haklarını Rusya tartışmaya açtı. Rusya, Ortodoksların hamisi sıfatını ön plana çıkarmaya başladı. Osmanlı Devletini de himayesi altına almayı amaçlayan bir "*ebedi ittifak*" yapılması teklifinde bulundu, hatta baskı ve tehditlere girişti.

Büyükelçi Mençikof, İstanbul'da bulunduğu sürede hep bunu dile getirdi, her defasında teklif reddedildi. Bu da Rusya'nın savaş ilan etmesi için yeterli oldu.

Rusya, Mençikof'un isteklerinin kabulüne kadar Eflak-Boğdan'ı işgal altında bulunduracağını bildirdi. 1853 temmuzunda Memleketeyn'i (Eflak ve Boğdan) işgale başladı. Sultan Abdülaziz olağanüstü bir meclis topladı. İki gün süren görüşmelerden sonra harp kararı verildi. İlk önemli çarpışma Olteniçe'de oldu. Ve Rusların bozgunu ile sonuçlandı. Onlar da bir baskınla Sinop'taki Türk donanmasını yaktılar. Savaş, Doğu sınırlarımıza da sıçradı. İki cephe (Avrupa ve Doğu) başladı.

Avrupa devletleri Rusya'nın başarısı karşısında telaşa düştüler. İngiltere, Fransa ve Türkiye ile ittifak yaptılar. (12 Mart 1854) Müttefik orduları 1854'te Sivastopol 'u kuşattılar. Kanlı çarpışmalardan sonra Sivastopol ele geçirildi. Çar Nikola sinir krizinden intihar etti.

Savaş, 1856'da imzalanan Paris andlaşması ile sona erdi. Kars Türk- lere, Kırım Ruslara bırakıldı.

KIRIM SAVAŞININ SONUÇLARI

Asıl cephesi Kırım olan bu savaş büyük bir Avrupa savaşıdır. Belki gelecekteki modern savaşların nasıl cereyan edeceğinin bir göstergesi olmuştur. Çünkü yüzbinlerce asker, onbinlerce kilometre uzaklıktan, her türlü araç gereç ve mühimmatla beraber Kırım'a taşınmıştır. Askeri amaçlı demiryolları inşa edilmiş, telgraf hatları çekilmiştir. Zırhlı ve buharlı gemilerden oluşan donanma faaliyetleri, organizasyonun ve koalisyonun büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

İstanbul; ilk defa asker yoğunluğuna ve göç kitlesine uğraşmış, diplomat trafiğine sebep olmuştur. Yaralı asker, şehit cenazeleri, mühimmat yığılması İstanbul'un hareketli günler geçirmesine sebep olmuştur.

Savaşın ağır masrafları Osmanlı Devletinin ilk dış kaynaklı borçlanması kapısını açmıştır. Osmanlıların hukuki yapısının azınlıklar ve gayri

müslim teba lehinde değiştirilmesi yönünde girişimlerde bulunulmasına ve giderek Batı'ya bağımlı duruma gelmesinin önünü açmıştır. 18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı 'nın gayri müslim teba açısından önemi budur.

1853-1854 Kırım Savaşı ve 1856 Paris Andlaşması, Osmanlının hızla toprak kaybının bir başlangıcı, dışa bağımlı hale gelmesinin bir sebebi ve duyun-u umumiyenin ortaya çıkışının bir vesilesi oldu. Günümüzün sıkıntı-
larının halâ baş sebebi olarak bu olayları göstermek yanlış olmaz.

KIRIM SAVAŞI'NIN DESTANLARA YANSIMASI

Kırım Savaşı pek çok destanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çünkü bu savaş tam üç yıl sürmüştür. Sonuçları ise toplumumuzu günümü-
ze kadar etkilemiştir.

Aşağıda verdiğimiz 29 dörtlükten oluşan ve kimin tarafından kaleme alındığı bilinmeyen destan savaşın ilk zamanlarına aittir.

Destanın başında Sultan Mecit zamanı olaylarına dokunulmuştur. Daha sonra sırasıyla Kudüs, İstanbul'da meclis toplantısı, savaş ilanı, asker toplanması, 1853 yılı savaşın başlaması, Selim Paşa'nın Batum komutanı olarak başarılı davranışları, Hasan Paşa'nın başarıları, savaşın başkomutanı ve Rumeli komutanı Müşir Ömer Paşa'nın Tuna boylarındaki başarıları övülmekte, Şeyh Şamil, -ki Dağıstan'da Ruslarla uzun süre savaşmıştır, onunla anlaşma ve öteki her iki cephedeki savaş başarıları anlatılmaktadır. Bu anlatılanlar savaşın ilk yılı olup henüz İngilizler ile Fransızlar Türkiye ile birleşmemişlerdir. Destanın ozanı belli değildir. Belki de ele geçen bölümün son kısmı daha sonra kopmuştur.

KIRIM DESTANI

*Sene bin iki yüz altmış dokuzdan
Evvel fesad Susam ile Sakız' dan
Din, iman, gayret derunu özünden
Ahd veli-yullaha er padişahım*

*Sene elli beşde oturdu posta
Ol posta geçeli kulağım sesde
Sıdkile muradın Mevla' dan iste
Bu sene murada er, padişahım*

*Görenler şaz olur Sultan Mecid' i
Gene ömrü sıhhat bula vücudu
Şükrün yalan, Hakk' a kılar sücûdu
Cihanda Şahlara bir, padişahım*

*Bir gün elçi geldi şah-ı düşmandan
Dedi kaç teklifat, isterim senden*

*Dedi şu teklifat da olsun benden
Ol, düşmana karşı dur, padişahım*

*Buyurdu şevketlim, teklifin nedir
Kudüs iki bölükdür, biri budur
Dedi bu teklife olamam kadir
Ulu ikram sana bil, padişahım*

*Dedi elçi, sen hazır ol vaktına.
Nice şehirlerden el çektin ama
Kılıç bizde, sen boyunun bükerke
Kavganı al benden, der, padişahım*

*Dedi şevketlimiz utanmam,
İnşallah cümlesin alırım senden
İsterim Allah' dan, kuvvetim dinden
Sen ala kılıç çek gir, padişahım*

*Dedi padişahım, hazır ol cenge
Bir İslam' ın bin kafir sırrın denge
Herkes cevahirin versin mihenge
Dünya dâdı anda, der, padişahım*

*Abdülaziz Efendi' miz buyurdu
Meclisini bir söz ile duyurdu
Bu ana dek evliyalar uyurdu
Erenler uyandı, gör, padişahım*

*Dört köşeye emir,ferman yazıldı
Ganî asker, mühimmatlar düzüldü
Gök yüzünde feriştehler süzüldü
Bulunur dertlere car, padişahım*

*Asker sökün etti Mısır' dan, Şam' dan
Himmet evliyadan, ihsan Hüda'mdan
Nice er bulunur her bir alemde
Hüda' m getirmesün cevır, padişahım*

*Her taraftan askerimiz yürüdü
Bârek' Allah yeryüzünü bürüdü
Köpek Moskof birden kalktı ürüdü
Bu kadar anları kır, padişahım*

*Her mahallere de kuruldu ordu
İçinde bulundu merd oğlu merdi
Çok şükür şevketlim murada erdi
Vakit saat eşrefdir, padişahım*

*Evvel Allah dedik, başladık işe
Sene erdi bin iki yüz yetmişe
Aldı dört kalasın koç Selim Paşa
Her birin fethini ver, padişahım*

*Din hakkına gayret eder paşalar
Asker ile doldu her bir köşeler
Düşman arkasına birden düşeler
Kalsın meydanın hep şaz, padişahım*

*Ünün çok işittik Hasan Paşa' nın
Verdiler nizamın her köşenin
(.....)
Götürmez yüzüne gir, padişahım*

*Sardı Ömer Paşa Tuna kolundan
Uçan kuşlar kurtulamaz elinden
Ayrı gitmez şeriatın yolundan
Şimdi düşman ah-u zar, padişahım*

*Kürt kızları aldı kalanın birin
Er olan sarf eder eldeki varın
Din-ü devlet için kodular serin
Görür kudurettin sır, padişahım*

*Demir-Kapu' dan da kalktı bir duman
Arap, gör Mosko'ya vermez el' aman
Hoş haber olunca işimiz tamam
Cihana çok yağdı nur, padişahım*

*Şeyh Şamil de dermiş ehl-i kamili
Sever gayet ilmi ile amili
Çoktan beri ne kavga eder idi
Her köşeye aslan ver, padişahım*

*Darbile aldılar kalanın beşin
Nice bin kafirin kesdiler başın*

*Sökdüler turnağın, döktüler dişin
Sana kurban olsun ser, padişahım*

*Tuna yakasına oturdu düşman
Geri geldiğine oldular pişman
İnanmam fendine, yanılıp şaşman
Ülkesinden öte sür, padişahım*

*Ezel fendile çok şehirler aldı
Nice bin ülkeler içinde kaldı
Hallak kahr eyledi belasın buldu
Bir saat mühlet verme, padişahım*

*İsmail, İbrail, Yaş'a, Bükreş'e
Bak, zatım düşmanın ettiği işe
İnşallah bu sefer çıkarız başa
Aklını başına der, padişahım*

*Şumra' da ol vakıta yer ile gökte
Harebet çoktur, bahçada, bağda
Hızr ile evliyalar sağda solda
Ehl-i kamillere sor, padişahım*

*Bir fendile Tuna çayın geçtiler
(.....)
Koç yiğitler de meydanın açtılar
Gaziye nişanın ver, padişahım*

*Kova kova arkasından yettiler
Asla görülmedik bir iş ettiler
Cerenen kalbinin beşin tuttular
Nazar kıl aslına gör, padişahım*

*Dedi, gayret günü vezirler, beyler
Sancaklar açılsın, çekilsin tuğlar
İslam'ın darbından küffar kan ağlar
Karşına durması zor, padişahım*

*Evliyalar, sahabeler uyandı
Enbiyalar arkasına dayandı*

*..... düşmanın gelmedi firsandı
İnşallah cümlesin kır, padişahım.*

Âşık Bezmî'nin 27 dörtlükten meydana gelen bir destanı vardır ki Müşir Ömer Paşa'yı Rusya ile diyalog şeklinde verir.

DESTAN-I KIRIM

*El-Gazi Sultan Abdülmecid Han' ı
Rusyalı üstüne açtı meydanı
İngiliz, Fransız oldu revanı
Anların söylendi cihanda şanı*

*Şevket-i cihan bir haber saldı
Asker yürüyüp yolu ele aldı
Dedi: Ömer Paşam bu iş sende kaldı
Buyur gayrı sağa ile sola fermanı*

*Bir nüfuz eyledim aşk ile sana
Her kanda gidersen yanında Mevlâ
Allahtan sağlık, bizlerden dua
Hatadan saklasın Rabb-i Yezdanî*

*Ömer Paşa der: Benim meydan eri
O dağın benim eski emekdarı
Sana feda eyledim canla seri
Hüda sana sağlık etsin ihsanı*

*Kuruldu tertip, kalmadı İngiliz' e
Mevlâ'dan nusret bu sene bize
Çekildi donanma Karadeniz' e
Bir baştan bir başa tuttu ummanı*

*Yürüdü donanma, önünde vapur
Vardılar Varna'ya, attılar demir
Bir vakıt yattılar, geldi bir emir
Vakıtlar yanaştı, geldi zamanı*

*Donanma arş eyledi sağa, sola
Doğrulup vardılar Sivastopal'a
Nısf-ı Kırım için düştüler yola
Vardı sabahleyin, gördü düşmanı*

*Dizildi gemiler ol dem sıraya
Bir fırtına zuhur etti araya*

*Bıçare donanma vurdu karaya
Kime şevka edeyim, Hakk' ın tufanı*

*Düşman görüp kaçtı, çekildi geri
Bir el top attılar gemiden ayrı
Boşalttı Kırım' ı, gitti ileri
Anların söylendi cihanda adı*

*Kafirin kibrine güç geldi gayet
Bize Hak' tan oldu böyle inayet
Yapıldı tabyalar, gayrı selamet
Eğer gelir ise bassın dumanı*

*- Rusyalı der ki: Geçer isem candan
Alırım Kırım' ı ol zaman senden
Basarım seyreyle ateşi benden
Gece, gündüz kesmem asla dumanı*

*- Ömer Paşam der ki: Yaradan Ganî
Hele bir yol bas da seyreyle beni
Gülle, kubur ile ararım seni
Olur akıbet sonra peşimanı*

*- Rusyalı da der ki: Çoktur hünerim
Askerim gariptir, yoktur kederim
Kesilmez arası, ateş ederim
Varınca baskına vermem amanı*

*- Ömer Paşam der: Bastın da ne oldu
En edna neferim ejderha oldu
Meşatlık arası leş ile doldu
Sel gibi akıttım al kızıl kanı*

*- Rusyalı der ki: Ben orduyu dizdim
Tertip yerlerini ben gece gezdim
Yüz pare topu da karşına dizdim
Başladım ateşe, yaktım sükkanı*

*- Ömer Paşam der ki: Serimi açmam
Ben, bir askerimden asla vazgeçmem
Sen gibi basıp da ben geri kaçmam
Bir kerre basarım seyret sûzanı*

- Rusyalı der ki: Diz de askeri
Korkup da kaçmadım vardım ileri
Cephanem tükeneli, çekildim geri
Bir dahi gelirsem seyret sūzanı

-Ömer Paşam der ki: Cenge girilsin
Ol zaman Moskofun haddi bilinsin
İymekle işim yok, vakıtlar gelsin
Sana koyveririm bağı aslanı

-Rusyalı da der: Demezim ben beli
Askerim bozdular katarla fili
Olmasın bu Ömer, Hazret-i Ali
Nerde bastım ise anda mihmanı

-Ömer Paşam der ki: Yakarım oda
Bizim yardımcımız Hazret-i Hüda
Birkaç yaralım, birkaç da şüheda
Senden telef ettim nice bin canı

-Rusyalı der ki: Bizlerdedir heybet
Ömer Paşam der ki: Bendedir kuvvet
Bende var Zülfikar, bende var devlet
Bendedir Hamza dengi pehlivanı

-Ömer Paşam der ki: Gelmezim denge
Birkaç kere vurdum seni mihenge
Sığınp Hüda'ya başlarım cenge
Gökteki melekler etsin seyranı

Kırım'ın miftahın göster kandadır
İnşallah zafer, nusret de bizdedir
Seksen üç senedir hüküm sendedir
Sen eyledin müslimine zabtanı

Bu sözümde hilaf yok asla, sâhı
Yayılsın âleme bu cengin sonu
Yetmiştir bu sene Kırım'ın fethi
Yörüdü içine Han kahramanı

Boş yere sohbeti eyleme candan
Bu sene de haraç alırım senden

*Kuş olsan nafile, uçaman benden
Şimden sonra seyret Al-i Osman' ı*

*Bir matlubum vardır benim Mevla' dan
İzhar et matlubum, koyma ihfâdu
Ölürsem gam yemem, fânî dünyadan
Okuttuk Gazi Abdülmecid Hanı*

*Efendim, saltanat sendedir halâ
Hata dan saklasın Hazret -i Mevlâ
Hikayeye geldi bu Âşık BEZMÎYA
Efendim, medhine yaptım destanı*

Aşağıda vereceğimiz destan ise 48 dörtlük olup ozanı belli değildir. Ozan bunu o zaman ki gazetelerden öğrendiği ve okuduğu haberlere göre kaleme almıştır. Oldukça tarihi önemi olan bir destandır. Son dörtlükte ozan bu destanın 48 dörtlük (ozan tabiri ile beyit) olarak yazdığını söylemesine rağmen, kendi adının geçtiği dörtlük bulunamamıştır.

KIRIM DESTANI

*Hazır ol vaktına Moskof kralı
Sultan Mecid sefer istiyor senden
Din aşkına hazırlandı gazâyâ
Sığadı kolların, kalktı yerinden*

*Fermanlar dağıldı Rum' a, Hicaz' a
Erenler uyandı, duyurdu niyaza
Şehitler serdarı Hazreti Hamza
Seyyid Battal gibi nice var hezaran*

*Emirler okundu Mısır' da, Şam' da
Dualar ettiler iki haremda
Hep dediler bu yıl nusret İslam' da
Böylece umarız Cenab-ı Hak' tan*

*Sadriazam dedi, nasren-minellah
Serasker paşalar kuşandı silah
Vadesi yeten fi aman-Allah
Din yolunda ölmek gerek Hüda' dan*

*Tuna Ordusu' nda serdar-ı ekrem
Ömer Paşa sanki Zaloğlu Rüstem*

Ününden düşmanlar hep olur sersem
Bir koç yiğit kalmış eski yiğitten

Ordu aslanıdır İsmail Paşa
Çalsa iki böler kılınca taşa
Kavgada kimseler çıkamaz başa
Çok yerde intikam aldı adudan

- Moskof Kırallı der, cengi koyalım
Barışık yapalım, sulha uyalım
Kavganın mayası, masrafı malum
Hazneler dökülür iki taraftan

- Sultan Mecid der ki, sulh şöyle gerek
İslam' dan aldığı yerleri bırak
Var bak barışık ne kadar da ırak
Başının kaydığın gör hemen erken

Osmanlı askeri sanma ezelki
On kat ziyadedir kuvveti belki
Başına dar gelir Avrupa mülkü
İrzın yıkılmadan çık o yerlerden

- Moskof Kırallı der: Gör, mertlik satarım
Gök yıkılsa sekbe ile tutarım
Yedi kırat baş kaldırsa yenerim
Kaygı çekmem, korkmam asla birinden

- Sultan Mecid der ki: Büyük söyleme
Elinden geleni geriye koyma
..... Kırım' dan imdat eyleme
Elli yıllık hayfı alırım senden

- Moskof Kırallı der: Askerim çoktur
Benim kadar kuvvet kimsede yoktur
Her nereye varsam bahtım açıktır
İkbalim işliyor kırk elli yıldan

- Sultan Mecid der ki: Muînîm Hak' tır
Öyle boş laflara kulağım toktur
Benim de askerim yıldızdan çoktur
Su yerine içer nicesi kandan

*Benlik etme, senin nedir kemalin
Kemalini buldun, erdi zevâlin
Ne zorlu mihnet edecek halin
Rezalet akacak böyle yakandan*

*Deryadan, karadan yığdım askeri
Cezayir' den, Fas' tan, Tunus' tan beri
Kırk bini mızraklı, görsen dilberi
Elli bin süvari Arabistan' dan*

*Türkçe bilmez, çoğu lisani bilmez
Cenge başlayınca amanı bilmez
(.....)
Çevirmez yüzünü toptan, tüfekten*

*Selim Paşa yukarda aslan gezer
Nerde cenk eylese bozulmaz, bozar
Barutun tütünün gördüğü kızar
Bunlar Mısırlı' dır korkmaz dumandan*

*- Moskof Kırallı der: Çekmem kasavet
Deryadan Sinop'a ettim hasaret
Kandili kaldırdım yanlış işaret
Esir ettim biraz sefinelerden*

*- Sultan Mecit der ki: Düşün sen seni
- Sinop'un sekiz kat aldım hayfını
Nasıl firar ettin, fikr eyle, tanı
Tuna yalısında tabiyalardan*

*Süvari, zaptiye sade bir ordu
Otuz Kazak inse yetişür dördü
Bunlar nice kavga, nice ün gördü
Nice..... geçti serinden*

*İngiliz, Fransız İslam' a muîn
Ölmeye geldiler, öptüler zemin
Bilindi sadakat, oldular emin
Çok asker geldi bu iki düvelden*

*İngiliz devleti merdâne kişi
Cehennem misali saçar ateşi*

*Derya kavgasında bulunmaz eşi
Her millet acizdir Fransız'lardan*

*Fransız sadıktır Al-i Osman' a
Yıgdi bunca asker, bunca cepbane
Geyindi kisbeti, çıktı meydana
Beri gel, karşıma çık, işte meydan*

*- Moskof Kırallı der: Söylenür ünüm
Cenk ile geçmiştir ezelden günüm
Dağıldı dünyaya şöretim, şanım
(.....)*

*Mısır kaptanları, bu iki devlet
Kıralın sözüne gücendi gayet
Çekti donanmayı, ettiler gayret
Hevüç Bey üstüne bindi deryadan*

*Sığındılar Hakk' a, kıldılar tapu
Yağlı buçurayı, bastılar topu
Taş taş üstünde kalmadı yapu
Gün görünmez oldu toz dumandan*

*- Moskof Kırallı der: Geydim karayı
Açtılar sineme azim yarayı
Eyvah yandı Hevüç Beyin sarayı
Ulu korkum şimdi Sivastopol' dan*

*- Bu defa kavgamız
Yakıldı taburu kazan ve kazan
Kesildi kelleler; doldu meydan
Dağlarsade verdi ah-u figandan*

*- Tuna suyun geçtik bulup sırayı
Meşveretli yaptık bu macerayı
Biz çok döğdük Silistire' yi
Zor ettik almağa dereden, candan*

*İslam kuvvetiyle başladık cenge
Gökte de melekler baktı ahenge
Yeşil otlar kandan boyandı renge
Sorma bıraktığın cengi erden*

*Devlet işi yolsuz, erkansız olmaz
Bir çanak dökülse yeri mi dolmaz
Bir kavgadır elbet kurbandsız olmaz
Kırk bizden ise seksen de sizden*

*Hileler açığa çıktı sezildik
Karıldık'ı elden gitti üzüldük
Kaç kere dövüştük, gittik bozulduk
İbret al kırılan askerlerden*

*Fransız, İngiliz Bahr-i Siyah' ı
Zabt ettiler, âsana kurdu rahı
Bu islam dinidir, sanma billahi
Alt gitmez, yardım eden Yaradan*

*Hasan Paşa müştak imiş bugüne
Cenge gider, sanki gider düğüne
Moskof 'un askerini kattı önüne
Aşırdı Yerköy' ün Tuna suyundan*

*Giritli Oğlu der: Gelüp yorulma
Moskof kiralıyım deyü kurulma
Gel teslim ol, inat edüp kırılma
Bir düşman kurtulmaz benim elimden*

*- İngiliz der: Moskof, arzu çekerim
Aman gel, yoksa seni yakarım
Kimin kırar, kimin suya dökerim
Tahtını başına eylerim zindan*

*Fransız der: Akıl ermez fendime
Sadakatim şevketlü Efendime
Kırallığı layık görmem kendime
Hayıf almayınca balıkçılardan*

*Cihanda yok sandın kendi nienendin
Ne akla kul oldun, nene güvendin
Sivastopol, Kırım benim mi sandın
Haberin yok muydu Ömer Paşa' dan*

*- Moskof der ki: Bunlardan nedir kasdın
Deryanın yüzünden beride gittin*

*Ezelden beri bendim sadık dostun
Ne bek çevirdiniz çehreyi benden*

*- Sultan Mecit der ki: Kavga tutulsun
Bir fitilden bin top birden atılsın
Görünce düşmanın bağı katılsın
Pek kibiri vardı, dönsün sözünden*

*İngiliz devleti nice hor gördün
Fransız devleti basmacı derdin
Kırım yalısını ya niçün verdin
Şimdi bildin yiğit var imiş sende*

*Üç devlet bir ordu, sana muradı
Esdi vücuduna musibet bâdı
Çıkamazsın başa, boşla inadı
Başka çaren yoktur gayrı amandan*

*- Moskof der: Namusu ayağa vermem
Değme bir halile hem aman demem
Osmanlı' dan kılıuç yesem gam yemem
Benim derdim iki çarkacılardan*

*Bu iş böyle olacağın bilmezdim
Bileydim cenk tutup rezil olmazdım
Osmanlı askeri göze almazdım
Meğer ki değişmiş eski tavırdan*

*Baş çıkar sandım ben bu umudu
Gezdim rezaleti baştan aşuru
Razıyım dikseler eski sınırı
..... isteseler temelim yerden*

*Anlamayıp Tanrı gücendi zora
Ben devletim, derdim kendime göre
Dedi, nüfuzunu battı çamura
Hep çektiği büyük söylediğinden*

*Yetmiş birdir destanımın senesi
Hep Türkçe söyledim, açık manası
Kırk sekiz beyitle doldu hanesi
Cem eyledim cümle ceridelerden*

Daha önce de Âşık Bezmi'nin "*Kırım Destanı*"nı vermiştik. Aşağıdaki 40 dörtlükten meydana gelen destan bundan önceki destanı tamamlar niteliktedir. Bu destanın 39. dörtlüğünde Kırım'da savaşan taburların Ankara'dan (1 tabur), Çankırı'dan (1 tabur), Kayseri'den (4 tabur) savaşa katıldığını söylemektedir ki bu taburların her biri Zeybek ve efelerden meydana gelen paralı ve gönüllü savaşçılardır.

KIRIM DESTANI

*Zıllullah-ı alem gösterdi gaza
Ümmet-i ashaba beyan eyledi
Uyandı gafletten çün enbiyalar
Çekti sancağını revan eyledi*

*Gazanın delili Hallak-ı Habib
Hamd-ü sena olsun, oldu bir nasip
Dini bir uğruna kuruldu tertip
Şevketlim cihana ferman eyledi*

*Yok idi cihanda böyle nişane
Şayi oldu sonradan çarh-ı cihane
Okundu fermanlar ehl-i irfâne
Kamu alem duyup hayran eyledi*

*Kuruldu tertipler, yürüdü asker
Çıktılar meydana er oğlu erler
Evliya, enbiya, ol büyük pîrler
Anlar da yürüyüp cefan eyledi*

*Donanma donandı, oldu hazıran
Bindiler asakir, oldular revan
Karadeniz içre çıktılar el' an
Bir vakıt Varna' dan mihman eyledi*

*Kalktılar Varna' dan, düştüler yola
Katar katar oldu Sivastopal' a
Attılar demiri, ettiler mola
Başladı donanma suzan eyledi*

*Donanma nıfs oldu geldi bir emri
Ol mahalden kalkıp ettiler devri
Kırım ülkesinde Gözleve şehri
Vardı sabahleyin seyran eyledi*

*Aldılar mahalli yaptılar tabya
Cenk etmeden nasip eyledi Mevla
Bıraktı kâfiran ol kadar eşya
Aklında o kafir noksan eyledi*

*Ol vakit deryanın havası hoş idi
Sonradam mevç vurup coştukça coştı
Biçare donanma karaya düştü
Hüda bir şiddetli tufân eyledi*

*Kış idi havalar geldi eyyamı
Bir gecenin nısfı oldu encamı
Bir sabah vaktında bastı İslamı
Kendisini kırıp pişman eyledi*

*Başlandı ateşe ardında siper
Üç hücum eyledi, kalmadı meder
Deryadan donanma, karadan asker
Maşatlık boyunu al kan eyledi*

*Hüda emriyle geldi bir nida
Kâfiri tarımar eyledi Hüda
Fakat Selim Paşa oldu şüheda
Allah Hak cennete gulmam eyledi*

*Rusyalı der ki: çıktım denize
Kıraldan bir haber gelmiştir bize
Gözleve şehrini bahşetim size
Sivastopol bana derman eyledi*

*Ömer Paşa der ki: Gez sağda, solda
Gözleve'yi aldım, gözlerim yolda
Hazır ol vaktına Sivastopol'da
Zira orduların devran eyledi*

*Rusyalı der ki: Ejderha şekli
Benim topçularım gör nasıl cenkli*

*Dört milyon piyade eli tüfekli
Sivastopol' i içün elhân eyledi*

Ömer Paşa der ki: Seyreyle narı
Üç inilyon piyade, yüz bin süvari
İngiliz, Fransa bekler civarı
Sardunya bir milyon her an eyledi

Rusyalı der ki: Söyleyim sana
Altı düvel, bir şah gelsin de bana
Vermem Sıvastopol'u dünya bir yana
İster ise düşmanım cihan eyledi

Ömer Paşa der ki: Sözüme bakın
Sıvastopol şehrin bu gece yakın
Askerim gaflette olmasın sakın
Böylece zabıta divan eyledi

Rusyalı der ki: Sözüm âşıkâr
Üç bin pâre toplar kundakta yatar
Seksen dört senelik metanetim var
İstek olan gelsin, meydan eyledi

Ömer Paşa der ki: Dinleyin sözü
Girilsin kavgaya, görsün kör gözü
Dumandan tutuldu şemisin yüzü
Havada fğanım rûşan eyledi

Rusyalı der ki: Ordumu kurayım
Yek yek çıkın sizi meydanda göreyim
Dört düvele nice karşı durayım
Akıbet bizleri harman eyledi

Ömer Paşa der ki: Söyleyim dilden
Dört milyon piyade aşırdım belden
Sıvastopol şehri gidince elden
Kâfir perişanlık nişan eyedi

Rusyalı der ki: Düştüm figana
İsa bakmaz oldu, söyleyin Yuvan' a
Üç bin pâre toplar kaldı düşmana
Aklımı başımda yaman eyledi

Rusyalı der ki: Aldın deryayı
Kudüs şerif için ettim kavgayı

*Ben nerden isterim Ayasofya'yı
Cihani başıma zindan eyledi*

*İngiliz, Fransız devlet emrine
Kuruldu tertipler Azak bahrine
Üç yüz pâre tekne Kiriş şehrine
Ahmet Paşa anda kaptan eyledi*

*Yürüdü donanma, çektiler seri
Asla yoktur kör Moskof'un haberi
Ol Fener Burnu'ndan girdik içeri
Kâfir Ak Burun' dan duman eyledi*

*Kâfir tabyalardan etti küşaldı
Dubalar karaya döktü imdadı
Bir ateş ettiler, yer gök oynadı
Sanki gökte hak boran eyledi*

*Ol vakit yılan gibi geriye aktı
Bu kadar eşyayı , malı bıraktı
Kendi cephanesin kendisi yaktı
Hep kırdı topları ziyan eyledi*

*Yıkıtlar kâfirin hep siperini
Ol vakit çekti Rus askerini
Nasıl tarif edem Kiriş şehrini
Yıkıtlar büsbütün viran eyledi*

*O Kiriş şehrinin nice oldu hali
Görenlerin gitmez gözden hayali
İngiliz Fransa bu kadar malı
Soydular, anadan üryan eyledi*

*Bir yandan görmedim böyle binayı
Büsbütün yıkıtlar, ettiler zayi
Beş buçuk ay yandı hamız buğdayı
Yandıkça ol buğday figan eyledi*

*Yenikale derler bir metin kal' a
Alınmak ne mümkün böyle bir bina
Hüda emriyle alındı amma
Sanki bir belice gülşan eyledi*

*Kalenin içinde bir adem var idi
İsmini beyan edem, sadık yâr idi
Derviş Halil Paşa kumandan idi
Gani Mevlâ anı merdân eyledi*

*Sonradan Kiriş'ten korkuldu sâfi
Düşman zuhur eder dedi ezâfi
Yaptılar istihkam dört bir tarafı
Dizdiler topları âyan eyledi*

*Ak Burun sahrası şehirden taşra
Yaptılar tabyayı bir baştan başa
Altı tabur ile yek Mehmet Paşa
Söylensin dillerde meskân eyledi*

*Dillerde söylensin nâmın bir zaman
Denizden denize bağlandı el' an
Bundan sonra sende çok asker mihman
Bizlere bir bellice vatan eyledi*

*Kaleyi yaptılar Tabârekallah
İngiliz, Fransız dedi eyvallah
Ehl-i İslam olan yazdı Maşallah
Resmini düvellere ilân eyledi*

*Kaleyi görenler akıllar şaşsa
Söyleyin düşmana gelmesin boşa
Kaleyi yaptıran ol Mehmet Paşa
Çok askere anda ihsan eyledi*

*Kale hımarın edeyim beyanı
Bir tabur Ankara oldu insanı
Bir tabur Kengiri şöyle merdanı
Dört tabur Kayseri erkan eyledi*

*Bunu yazdım, ibtida okunsun halka
Oyuna ehl-i dil eylesin nidâ
Derdiment BEZMÎ'yi söyleten Hüdâ
Böyle kavgaları destan eyledi*

Aşağıda yazdığımız destan 38 dörtlükten meydana gelen ve Âşık Radî'ye ait bir destandır.

SİVASTOPOL DESTANI

*Sene bin ikiyüz altmış dokuzda
Uyandırdı gaflet Al-i Osman' ı
Gel, Serdar-ı Ekrem, ey Ömer Paşa
Cem-eyle askeri, tiğ-ü temranı*

*Allahümme bârik, bizdedir nusrat
Vakitler tamamdır, kalmadı müddet
Tefsirin kavlince İslam' da kuvvet
Lik padişahımın harbi ilanı*

*Gazi penâhıdır Abdülmecit Han
İki ismi ile fethi nümâyan
Encamı çıkınca, kılıçlar kından
Çok insan dökecek hûn-i revânı*

*Sancağ-ı çar-ı yâr ve fethin nasip
İslam-ı askere yardımcı Habib
Zi-kuvvetin esedillahi galip
Şeref-i İslam-ı nur-i Rahmânı*

*Ömer Paşa der ki: Ey Rusiyeli
Yerinden oynadı dünya temeli
Elime almışım tam dört düveli
Gel rüsvay olmadan haddini tanı*

*Rusyalı dedi ki: Ey Ömer Paşa
Cem-etsen başına asker-i dünya
Kazak inadı var bende evvelâ
Kabul etmem Tanzimat' ı, mizânı*

*Ömer Paşa der ki: Gel etme inat
Kuş olsan da sana açtırmam kanat
Dört düvelde bana hazırdır imdat
Yeniden seyreyle Nuh-ı Tufan'ı
Rusyalı dedi ki: At sürmeyin çok
İngiliz' le Fransa' dan korkum yok
Yıldızda hisap var, askerime yok
Süngü ile doldururum asmânı*

*Ömer Paşa der ki: Gelir serine
Edebini takın otur yerine*

*Beş nefer katarım on neferine
Her biri bu vaktın Rüstem-i Zâl' ı*

*Rusyalı dedi ki: Eylemem beli
Elbet ölür, varsa gelen eceli
Gerek Demirkapı, gerek Rumeli
Asker ile donadırım her yanı*

*Ömer paşa der ki: Gelme beriye
Beş defa hamlettin Silistire' ye
Rüsvay oldun kaçtın yine geriye
Arap tabyasından yedin fişanı*

*Rusyalı dedi ki: Denizce girdim
Uç alabandalı topu çevirdim
Sinop limanına bir ateş verdim
Asumana çıktı tozu, dumanı*

*Ömer Paşa der ki: Kahbelik senden
Lağamla hırsızlık, her işin andan
Yüz bin asker senden, elli bin benden
Kuralım seninle mertçe meydanı*

*Rusyalı dedi ki: Çıksa can tenden
Belki muradımı alamam senden
Bu kadar çalıştın, ne aldın benden
Daha kesilmedi dizim dermanı*

*Ömer Paşa der ki: İşte bu isbat
Şekvetil' de Selim Paşa-yı hayat
Gitti elden çatan ile kalafat
İsmail Paşa' dır cenk kahramanı*

*Rusyalı dedi ki: Duyuldu elbet
Bir fırsatını düşürürüm âkıbet
Ayasofya içre okutmak niyyet
Bucık kırımında Avadirani*

*Ömer Paşa der ki: Pek oldun rüsvâ
Balıklı, Elmalı, Gözleve hatta
İnkerman, Melekof bendedir hâla
İslam okur camilerde Kur'anı*

Rusyalı dedi ki: Ne bu macera
Ölünceye kadar etmem muudara
Zencir gerdim, verdim bir dane zahra
Killete düşürem o Asitan ı

Ömer Paşa der ki: Kadirdir Yezdan
Çok acele etme alırım sizden
Umudun kesildi Karadeniz' den
Vardın bir körfezde ettin iskanı

Rusyalı dedi ki: Duyuldu adın
Senin benim ile nedir inadın
Çünkü her taraftan gelir imdadın
Şimdi biz anladık yahşi, yamanı

Ömer Paşa der ki: Be şaşkın denî
Kuşattım askerle sağ ile solu
Gel ver tatlılıkla Sivastopol' u
Dört düvel üstüne ender cevlanı

Rusyalı dedi ki: Ne bu alâmet
Vermem sana kopmayınca kıyâmet
Hesapsız top ile verdim metânet
Kuş olsan uçmanın yoktur imkânı

Ömer Paşa der ki: Ey kalbi hâin
Üç düvel üstüne yeledim tayin
Bende mertlik vardır, hazır ol yarın
Görelim ne yapar Yezdânî Gani

Rusyalı dedi ki: İşte ben varım
Askerle hınca hınç doludur Kırım
Ne zaman istersen gelin, hazırım
Niçün taşımali çıkacak canı

Ömer Paşa der ki: Yedin mi sille
Yağmur gibi yağdı başına gülle
İngiliz, Fransız, Sardunya bile
Çevirdi de salkım topu, havanı

Rusyalı dedi ki: Vermedin haber
İki taraftan da oldu çok keder

*Lağam attım, telef oldu çok asker
Kuş gibi göklerden geldi figanı*

*Ömer Paşa der ki: Nedir niyetin
Mençikof'la senin eski adetin
Yirmi bir gemidir telefiyetin
Gorçikof deldirdi, ettin ziyanı*

*Rusyalı dedi ki: Bu muydu kasdın
Şimdi kılıcını meydana asdın
Kuvvet, metanet verince basdın
Ol zaman binaya verdin suzanı*

*Ömer Paşa der ki: Gitti kanat, kol
Rüya oldu sana bu Sivastopol
Yaktınsa yaptırdım küçük İstanbul
Su getirir Sultan Mecid zamanı*

*Rusyalı dedi ki: Vardır kuvvetim
Böyle değil idi benim niyetim
Ondan başka benim çok memleketim
Bir yan yeter, yıkılırsa bir yanı*

*Ömer Paşa der ki: Var mı haberin
Artık bu tarafta kalmadı yerin
Telef oldu şu kadar bin askerin
Kan kesildi Sivastopol limanı*

*Rusyalı der ki: Ey Ömer Paşa
Nedir bu kasdınız nedir bu dâvâ
Yorulunca kadar ederim kavga
Kolaylıkla size etmem amanı*

*Ömer Paşa der ki: Ettin kararı
Bu davada çok çekersin zararı
Üç düvel üstüne cenk kumandarı
Omenlikli Ahmed Paşa aslanı*

*Rusyalı dedi ki: Gelme bu yana
Çok can telef olur, söyleyim sana
Kırım kalesine üç alabanda
Top dizdim, gözedir gelen düşmanı*

*Ömer Paşa der ki: Ey şaşkın ahmak
Kalmadı kıl kadar senden tutamak
Osmanlı askeri çakmadı çakmak
Tirepol' a dikeceğim nişanı*

*Rusyalı dedi ki: Nedir bu meram
Nedir bu alamet, nedir bu hengâm
İcra olunacak vakitler tamam
Yakamazsam cızlandırım ummânı*

*Ömer Paşa der ki: Hiç durmaz dilin
Sivastopol gitti, kırıldı belin
Ne ayağın tutar şimdi ne dilin
Felek orta yerden kırdı urganı*

*İnşallah daha ederiz bayram
Şükür bu suretle bulduk ihtişam
Bin iki yüz yetmiş ikide tamam
RADÎ, söyledi işbu destanı*

Sonuç olarak; tamamen Anadolu'nun batı bölgesinde, kısmen orta ve güney bölgelerinde yoğun şekilde bulunan zeybekler, buralardan tarih içinde paralı veya gönüllü asker olarak görevlendirilmişlerdir. Kırım Savaşı'nda ise daha çok Ankara, Çankırı, Kayseri, Balıkesir, Aydın civarından zeybekler toplanarak savaşa katılmışlardır. Çok kanlı çatışmaların olduğu savaşta zeybekler büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Kırım Savaşları bir dünya savaşının sanki provasıdır. Çünkü bu savaşa Rusya, Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere ve Sardunya katılmış, kolonilerden ve de devletlerin emrinin ulaştığı en uzak yörelerden toplama asker ile savaşa iştirak edilmiştir.

Kırım Savaşı, Türk edebiyatının destan türünde pek çok destanların ortaya konmasına da sebep olmuştur.

Bugün bile Besarabya Gagauzları arasında Zeybek oyunu oynanmaktadır. Bunu; Kırım Savaşı döneminde gerek karada ve gerekse denizcilikte görev alan Anadolu efelerinin o yörelere bıraktıkları izleri olarak görmekteyiz. Doğal olarak 2 yıllık savaş süresi içinde efelerin, oyunlarını da özellikle Türk olan Türkçe konuşan insanlara öğrettiklerini düşünmekteyiz. Kırım'da oynanan bugünkü Kırım oyunlarından birinin ağır Ege zeybeğinin aksak tartımında olduğunu görmekteyiz. Bu konuların mutlak araştırılması gerektiğini düşünüyorum.

Kırım Savaşı'nın sonuçları, Kuzey Karadeniz ülkelerini, Avrupa'yı ve Türkiye'yi 160 yıldır etkilemiştir. Bu savaşın sonuçları, halâ günümüz poli-

tikalarını etkilemektedir. Savaşlardan çok, bu savaşların kültürel sonuçlarına eğilerek bu tarafla araştırmalarda bulunulmalıdır.

KAYNAKLAR

- 1) Ersal Yavi, **Efeler/Kökenleri-Eylemleri-Töreleri-Dansları- Giysileri**, Aydın Valiliği İl Özel İdaresi Yayını No: 3, Aydın 1991.
- 2) Cahit Öztelli, **Uyan Padişahım**, 1. Baskı. Milliyet Yayınları Türk Klasikleri Dizisi: 15, Baha Matbaası, İstanbul 1976
- 3) Hayrettin İvgin, "**Efeler ve Zeybekler**", Size Aktüel Dergi, Yıl: 17, Sayı: 269, Mart 1996, s. 6-7.
- 4) **Osmanlı Devleti Tarihi**. 1. Cilt, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), Zaman Gazetesi Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Armağanıdır. Feza Gazetecilik A. Ş.; İstanbul 1995
- 5) Mahmut Ragıp Gazimihal, **Türk Halk Oyunları Kataloğu**, III. Cilt. (Baskıya Hazırlayanlar: Nail Tan-Ahmet Çakır). Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 277, Ankara 1999.
- 6) Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl – Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, 6. Baskı, (Çeviren: Belkıs Çorakçı Dişbudak). Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

ERZURUMLU EMRAH VE TÜRK HALK MÜZİĞİ

EMRAH FROM ERZURUM (ERZURUMLU EMRAH) AND TURKISH FOLK MUSIC

ЭМРАХ ЭРЗУРУМЛУ И ТУРЕЦКАЯ НАРОДНАЯ МУЗЫКА

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÇİFTLİKÇİ*

ÖZ

Daha önce yaptığımız bir araştırmada Erzurumlu Emrah'ın yetişme tarzını ve dervişlikten şeyliğe geçiş sürecini ele alarak gezgin bir aşık olarak yaşadığı ve dolaştığı coğrafyada kültürel izler bıraktığı üzerinde yoğunlaşmıştık. (Çiftlikçi:2020) Bu araştırmada ise, şairin müzik dünyasındaki, özellikle de halk müziğindeki yeri üzerinde duracağız. Yazımızın sonunda zengin bir kaynakça bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erzurumlu Emrah, Türk Halk Müziği, Türkü, Aşıklık ve Aşık şiiri, Tür.

ABSTRACT

In an our previous study, we focused on the way of upbringing of Emrah from Erzurum (Erzurumlu Emrah) and the process of transition from dervish to sheikh and his cultural traces in the geography where he lived and traveled as a traveling minstrel (Çiftlikçi:2020). In this research, we will focus on the place of the poet in the world of music, especially in folk music. There is a rich bibliography at the end of our article.

Key Words: Emrah from Erzurum(Erzurumlu Emrah), Turkish Folk Music, Folk Song, Minstrelsy and Minstrel poetry, Genre.

* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. Malatya/TÜRKİYE
(ramazan.ciftlikci@inonu.edu.tr)

GİRİŞ

Emrah, tıpkı Karacaoğlu, Pir Sultan, Dertli, Koroğlu ve Dadaloğlu gibi kendine mahsus bir üslubu/tavırı olan aşıklardandır. Birçok türküsü Türk Halk Müziği Repertuarında kayıt altına alınmış olup ülkemizin önde gelen halk müziği sanatçıları tarafından çalınıp okunmaktadır. Sadece doğduğu topraklarda değil, (Doğu Anadolu-Erzurum) gezip dolaştığı topraklarda da derin izler bırakmıştır.

Emrah'ın eserleri, Erzurum'da Tatyan, Müstezat vb. olarak karşımıza çıkarken Malatya, Sivas, Tokat, Amasya, Yozgat, Çorum, Çankırı, Konya, Niğde ve Kastamonu illerimizde ise, farklı türkü türleri biçiminde (Maya, hoyrat gibi) değişik ezgi karakterlerinde ortaya çıkmakta ve yörenin ezgi karakterine bürünebilmektedir. Sözgelimi, *Aşkın ezeli aşık ilhamı Hüdadır* diye başlayan Müstezadı, Erzurum yöresinde rast makam dizisinde Tatyan olarak okunurken aynı türkü Kastamonu yöresinde yine rast makam dizisinde farklı bir ezgi karakterinde okunmaktadır. Aynı türkünün Diyarbakır'dan bir başka ezgi karakterinde derlenmiş olduğunu görürüz.

Sadece Geleneksel Türk Halk Müziği alanında değil, Tasavvuf müziği alanında da Emrah'ın gazel ve kalenderilerine tesadüf ediyoruz. 400'den fazla şiiri olan ve hayatını aşıklık geleneği içinde sürdürmüş bulunan Emrah'ın türkü yakmaya yatkın bir aşık olduğunu bu türkülerin birçoğunun da bizzat kendisi tarafından ezgilendirilerek saz eşliğinde okunduğunu düşünüyoruz. Bazı şiirleri ise, Türk Sanat Müziği formunda sonradan bestelenmiştir. Bu türkülerin birçoğunun notası, maalesef zamanımıza intikal etmemiştir. Köprülü'nün belirlediği kadarıyla altı ay kadar İstanbul'da Tavuk pazarında aşıkların reisliğini yürüten Emrah'ın sadece iyi bir söz ustası değil; musikiye yatkın ve iyi bir saz ustası olması da gerekiyordu. Emrah, sadece bir kalem şairi değildir; İlham sahibi, doğaçlama şiir söyleme becerisi olan halk aşıklarındandır.

Türk Halk Edebiyatı alanında, şairin kendi adıyla anılan iki terimle karşılaşırız:

a-Emrah Koşması: Kaynaklarda bu konuda tatmin edici bir bilgiye ulaşamadım. Bu tarz koşmaların bildiğimiz düz koşmalardan pek farklı olmayıp ezgi ve makam yönünden Emrah'a özgü bir koşma çeşidi olduğunu tahmin ediyoruz. Söz ögesi açısından farklı olmayıp yöresel bir adlandırma olduğunu söyleyebiliriz.

b-Emrah Kalenderisi: Acem Kalenderisi de denir. Doğan Kaya, Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü (Kaya: 2007, 25)'nde bu terim hakkında şu açıklamayı yapmaktadır:

”14 heceli olup düz kalenderi yahut Emrah kalenderisi gibi adlarla da anılan şiir şekli. Divriğili Aşık Veli, Vahit Lütfi Salcı'ya kalenderi konusunda şunları söylemiştir: ‘... Kalenderi saz şairlerinin malıdır. Buna düzme şairler (divan edebiyatı mensupları) ne karışıyor? Kalenderilerin halk şairlerinin malı olduğu şununla sabittir ki bunlar, ona birkaç türlü isim vermişlerdir: Düz kalenderi, Acem kalenderisi, Emrah kalenderisi... Bunları divan şairleri ne bilirler? Vezin-

lerine göre hepsi de on dörtlü, duraklı, hecelidirler.’ Bu şiir şekline ait elimizde bir örnek yoktur. “

Aynı bilgiler, Rahmetli Hikmet Dizdaroğlu’nun **Halk Şiirinde Türler** (Dizdaroğlu:1969, 132-34) adlı eserinde de Salcı’dan aktarılmaktadır.

“Emrah halk şiirinde kalenderi denilen şekilde musikinin farklı bir çeşidini ortaya koymuştur. Bu tür kendi ismine bağlanarak *Emrah Kalenderisi* adını almıştır. Salcı’nın naklettiğine göre “Emrah Kalenderisi en çok Bektaşî tekkelelerinde, İstanbul, Edirne ve diğer büyük şehirlerde mahsusen toplanıp müsabakalar ve müşaereler yapan halk şairlerinin meclislerinde okunurdu.” (Erkal:2014, 20)

Bu konuyla ilgili açıklamalar yapan Vahit Lütfi Salcı, “Aşık Emrah ve Sanatı” başlıklı yazısında Emrah Kalenderisinin icra edilmesini şöyle izah etmektedir:

”Evvela bir beyit alalım:

Çeşmimden akan ta geceler dane-i eşkim

Bir katredir amma yedi deryalara sığmaz

Bu beytin ilk mısraı iki defa yalnız sazıcı tarafından resitatif yani usulsüz olarak okunur ve yine sazıcı ikinci mısraın (yedi) kelimesine kadar böylece devam ederken (yedi) kelimesiyle beraber sazıcı da dahil olduğu halde hep bir ağızdan geri kalan yarım mısra tamamlandıktan sonra ikinci mısra toplu olarak bir kere daha kendi hususi bestesiyle bir kere daha okunur ve kalenderinin her beytinin bir buçuk mısraı yalnız sazıcı tarafından ve ikinci mısraın ikinci yarısıyla bir kere daha tamamı toplu olarak söylenmek suretiyle nihayete kadar böyle devam olunur.” (Salcı:1936, 271) Buradan da anlaşıldığı gibi Emrah kalenderisi, diğer aşıklarinkinden farklı olmayıp icra edilişi kendine mahsustur.

Kısacası, Erzurumlu Emrah, sadece Türk Halk Edebiyatı alanında değil Geleneksel Türk Halk Müziği alanında da büyük bir şahsiyet olarak tanınmaktadır. Konservatuarlarda türküleri üzerinde araştırmalar yapılmakta, türküleri çeşitli konserlerde icra edilmektedir. Müzikle ilgilenen akademisyenlerin, müzisyenlerin ve solistlerin hafızasında en az birkaç Emrah türküsü bulunmaktadır. Çünkü, Emrah’ın türküleri ulusal ölçekte büyük bir kitle tarafından tanınmakta, bilinmekte ve sevilerek dinlenmektedir. Günümüzde hala Emrah’a ait sözlerin ezgilendirilerek okunduğunu dikkate alırsak geçen zaman içinde sözlerinin dinamik bir karaktere sahip olduğunu düşünebiliriz.

Emrah’ın Geleneksel Türk Halk Müziğindeki yeri ve önemi üzerinde Ahmet Selim Doğan’ın İstanbul Teknik Üniversitesi’nde hazırladığı *Erzurumlu Emrah ve Eserleri* (1996) adlı yayımlanmamış yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Nesrin Feyzioğlu ise, *Erzurumlu Emrah’ın Derlenmiş ve Bestelenmiş Şiirleri* başlıklı makalesinde şairin hem Türk Sanat Müziğinde hem de Türk Halk Müziğinde ilgi gördüğünü belirtmektedir. Feyzioğlu’nun belirlediğine göre Emrah’ın 8 eseri Türk Sanat Müziği formunda Hicaz, Hüseyini, Muhayyer-kürdi makamında bestelenmiştir. 16 eseri ise, farklı kişiler tarafından derlenerek Türk Halk Müziği Repertuarında kullanılmaktadır.

TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Ercişli ile Erzurumlu Emrah'ın türküleri birbirinden ayırt edilmemiştir. Bazıları adaşı Ercişli Emrah'a veya başka aşıklara ait olsa da Emrah adına çalınıp söylenen türkülerden belirleyebildiklerimizi aşağıda alfabetik olarak sıralıyoruz:

A- Emrah'ın TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Kayıt Altına Alınmış Türküleri:

1. Ay Ağalar Ay Gız İle, (THMSEA:2000,77)
2. Bad-ı saba selam söyle o yare (THMSEA:2000, 96) (Yıldıray Çınar) Atılğan:2003,49-50.
3. Bir seher uğradım göl kenarına (THMSEA:2000, 160;Alptekin:2004, 165) (Sabahat Akkiraz)
4. Bu Göçü Burdan Yükledim, (THMSEA:2000,179)
5. Bugün sabah ile visal-i yardan/ Bana bir haber var inceden ince (THMSEA:2000,187; Erkal:2014, 305; Atılğan:2003, 513-14) (Ercişli Emrah'a atfedenler de vardır.)
6. Bu / O meral bakışın ey peri suret / Çok açtı bağrında yara gözlerin (THMSEA:2000,180 Atılğan-Turhan:1999, 127-28)
7. Bundan sonra ben o (nazlı) yare küskünüm/Yıktı hatırımlı barışmam gayrı (THMSEA:2000, 190 Atılğan:2003, 269-70) (Ercişli Emrah'a atfedenler de vardır.)
8. Bugün ben bir güzel gördüm/Bakar cennet sarayından (THMSEA:2000, 184; Atılğan:2003, 513-14)) (Ercişli Emrah'a atfedenler de vardır.)
9. Cana bizim esrarımız imlalere sığmaz (Erkal:2014, 111) (Şanlıurfa Ahengi Grubu)
- 10.Çığırışır bülbüller gelmiyor bağban (THMSEA:2000, 228;Güney'ler:1960, 59; Erkal:2014, 319; Atılğan:2003, 42-49) (Ercişli Emrah'a atfedenler de vardır.)
11. Dedim dilber didelerin ıslanmış/ Dedi çok ağladım sel yarasıdır (THMSEA:2000, 259; Atılğan:2003, 28) (Aşık Veysel'den derlenen halk türküsü, 1932'de Sivas Halk Şairleri Bayramında okunmuştur.)
12. Dost eline giden turnam (THMSEA:2000, 285; Atılğan-Turhan:1999,68-69)
13. El çek tabip el çek yaram üstünden (THMSEA:200, 303) (Malatyalı Fahri Kayahan)
- 14.Esme seher yeli esme/ Değer tellere tellere (THMSEA:2000,328)
15. Felek çakmağını üstüme çaktı (Leyla Leyla) (Erkal:2014, 302)
16. Gönül gurbet ele varma (THMSEA:2000, 422, Sefil Ali adına kayıtlı; Atılğan:2003, 35-37)
17. Hayal hayal olmuş karşıkı dağlar, (THMSEA:2000,457)
18. Hazan ile geçti şu benim ömrüm/ Kömür gözlüm ateşine düşeli (THMSEA:2000, 460)

19. Müstezat: Aşkın ezeli aşık ilham-ı Hudadır (Raci Alkır, Mükerrerem Kemertaş); (THMSEA:2000,68;THMSEA:2002, C.3, 16, uzun hava; Atıl-gan:2003, 351-53)

20. Ne feryad edersin divane bülbül (THMSEA:2000, 614) (Erkan Oğur)

21. Siyah zülfün deste deste (THMSEA:2000, 697)

22. Şad ol deli gönül müjdeler olsun (Atıl-gan:2003, 32-34)

23. Turnan gider olsan bizim ellere (Atıl-gan:2003, 29)

24. Tutam yar elinden tutam/ Çıkam dağlara dağlara (THMSEA:2000, 750; Atıl-gan:2003, 268-69) (Malatyalı Fahri Kayahan plağa okumuştur) (Bazı kaynaklarda Ercişli Emrah'a atfedilir)

25. Uykudan uyanmış gözleri bir hoş (dedi ki yok yok) (THMSEA:2000,757; Erkal:2014, 321; Atıl-gan:2003, 271-72)

26. Yüzünü sevdiğim seyrane çıkmış (THMSEA:2000, 813)

B- Emrah'ın TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Kayıt Altına Alın-mayan Türküleri:

1. Ağalar gurbetten geldim (Ercişli Emrah'a atfedenler de vardır)

2. Bir tipiye yakalandım yaz günü /Vah bana bana

3. Bizim sahraların başı (Atıl-gan:2003, 273)

4. Bugün pazar-ı aşktır (Erdal Erzincan)

5. Gam yeyip gam çekme divane gönül (Erkal:2014, 346) (Güler Du-man)

6. Gel meclise sofî hele bir dinle bu sazı (Erkal:2014, 260)

7. Gül yüzünü görüp divane oldum (Erdal Erzincan)

8. Hazana ermeden bahar-ı ömrüm (Erkal:2014, 352) (Fatih Kısaparmak)

9. Hey efendim evvel baştan hece mi indi Kur'an mı indi (Ural:1976, 72-73)

10. Sevdığım Allah'tan budur niyazım/Pervaneler gibi nara düşesin (Alp-tekin:2004, 147) (Güler Duman)

11. Sen Nasıl Tabipsin Yoktur İlacın (Malatyalı Fahri Kayahan)

12. Şu karşiki yüce dağlar/ Pare pare duman şimdi (Köroğlu'na atfedenler de vardır.)

13. Var idi gitti (Erkal:2014, 319) (Uğur Işılak)

14. Yıkılsın dünyanın penbe irengi (Neşet Ertaş)

SONUÇ

Görüldüğü gibi birçoğu TRT Türk Halk Müziği Repertuarına kayıtlı olan veya repertuarda bulunmayan bestelenmiş 40'a yakın türkünün güftesi Emrah'a aittir. Türk Sanat Müziği formunda bestelenmiş eserlerini de eklediğimiz zaman bu sayı 50'ye dayanmaktadır. Demek ki, şiirlerinin yüzde ondan fazlası besteli-dir. Bunların pek azı Ercişli'ye ait olsa bile, Türk halk müziğinde bu sayıya erişen pek az aşığın var olduğu kanaatindeyiz. Sadece, Karacaoğlan, Pir Sultan

Abdal, Köroğlu, Aşık Ömer, Aşık Veysel gibi isimlerin bu sayıya ulaştığı düşünülebilir. Kısacası, Erzurumlu Emrah, Yunus'un ve Niyazi Mısri'nin bestelenmiş eserlerinin sayısına ulaşamazsa da halk müziğinde önemli bir yere sahiptir.

Bu arada Malatyalı Fahri'nin Erzurumlu Emrah'ı beğenen sanatçılardan biri olduğunu ve Emrah'ın türkülerini kendisinin derleyerek yorumladığını; O'na ait bir kaç türküyü, kendine özgü sesi ve cümbüşüyle çalıp söylediğini ve plaklarına okuduğunu belirtmek isteriz.

1970'li yıllarda Emrah'ın sözleri Anadolu Pop Rüzgarı içinde de kullanılmış; Cem Karaca Emrah'ın eserlerini hafif müzik alanında da yorumlamıştır.

Araştırmamızı, son yıllarda derlenmiş ve Erdal Erzincan tarafından nefis bir biçimde yorumlanmış Emrah'ın bir güzellemesiyle Malatya yöresinde sevilerek dinlenen iki türküsünün notalarıyla ve Emrah üzerine zengin bir Kaynakça ile bitiriyoruz.

Bugün pazar-ı aşktır muhtac olan candan geçer
Aşık-ı sadık olanlar lebb-i gülabdan geçer
Düşmüşem cem hanesine ben ağlarım zar ü zar
Aşka düşen merdaneler hırkayla tacdan geçer

Bir imrahi görse eğer ol sinemin dağını
Ötüşür şeyda bülbüller görse hüsnün bağını
Yüz yaşında ruhban görse gerdanının ağını
İncil'i suya bırakır vaz gelir Hac'dan geçer

Şahinim salsa pençesin aniden Kaf'tan kapar
Dilber abitlik eyleme zahitler yoldan sapar
Tutmuşam müjgan okuna garip sinemi siper
Temrahın (temrenin) kahrı zehirdir yedi kat sacdan geçer

Ben **Emrah**'ım methederim yedi dillerde seni
Yedi iklim çar köşede gurbet ellerde seni
Hacılar Hacca giderken görse çöllerde seni
Hayran olur mat kalırlar vaz gelir Hac'dan geçer

Yöresi : Malatya
Kaynak : İbrahim Emici

Derleyen : Ank. Rad. THM Şb.
Notalayan : Yücel Paşnakçı

DOST ELİNE GİDEN DURNAM (EMRAH'TAN)

36

(Saz ...)

...

1. Doste li ne gi den du_r na_
2. Kemendolmuş zülfün bi ze_
3. Emrah e ğer burdan gi_t se_

_m Bekle kelâ mı ke lâ mı
E lâ göz ler sü ze sü ze
_m Birgü nevv el ya re yet sem

Doste li ne gi den du_r na_
Kemendolmuş zülfün bi ze_
Emrah e ğer burdan gi_t se_

_m Bekle kelâ mı ke lâ mı
E lâ göz ler sü ze sü ze
_m Birgü nevv el ya re yet sem

Uğra rı san dostya nı na_
Yazıl mıştır al nı mı za_
Yare linden ba de iç se_

Eyle se lâ mı sa lâ mı
Hasret kale mika le mi
_m O gün o la mı o la mı

Eyle se lâ mı sa lâ mı
Hasret kale mika le mi
O gün o la mı o la mı

do____st
do____st
do____st

Uğra rı san dostya nı na_
Yazıl mıştır al nı mı za_
Yare linden ba de iç sem

Eyle se lâ mı se lâ mı
Hasret kale mika le mi
O gün o la mı o la mı

do____st
do____st
do____st

N. KIRAN

Halil Atılğan - Salih Turhan

"Malatya Mâsiki Folkloru"

Yöresi : Malatya
Kaynak : M. Ali Erdem

Derleyen : Mustafa Geceyalmaz
Notalayan : Arif Çelik

O MARAL BAKIŞIN EY PERİ SURET

O maral ba kı şın ey pe ri su ret
Birde niş ve le nüp mes ta ne sü zer

Çokaç tı bağ rım da ya ra göz le rin
Gam ze le rin o ku ba ğ rım da ge zer

Halit Atılğan - Salih Turhan

"Malatya Müzik Folkloru"

Bil mem hu ri mi dir yok sa ki a fet
Bir kez il ti fa t la ey le se na zar

Yakar bak tı ğı nı nâ ra gözle rin
O lur şu gön lü me ça re gözle rin

nâ ra göz le rin nâ ra gözle rin
ça re göz le rin ça re gözle rin

göz le rin Yakar bak tı ğı nı
göz le rin O lur şu gön lü me

nâ ra gözle rin nâ ra göz le rin
ça re gözle rin ça re göz le rin

nâ ra gözle rin göz le rin
ça re gözle rin göz le rin

S KIRAN

-3-
Emrah'ı âlemde bıkarak etti
O nihan aşkımı âşikâr etti
Aklımı fikrimi târûmar etti
Fitne bakışların (kara gözlerin)3 gözlerin

KAYNAKÇA

- AKMAN, Eyüp, Kastamonu Kaynaklarında Erzurumlu Emrah (Müntahabat-ı Eş'ar), (2.bas.) Gazi Kitabevi, Ank. 2011
- ALANGU, Tahir, 100 Ünlü Türk Eseri, Milliyet Yay., 2 cilt, İst. 1974, s.522-530
- ALBAYRAK, Nurettin, Erzurumlu Emrah, Timaş Yay., İst. 2001
- ALPTEKİN, Ali Berat, Palandöken'in Zirvesindeki Âşık Erzurumlu Emrah, Akçağ Yay., Ank. 2004
- ALPTEKİN, Ali Berat, Erzurumlu Emrah Bibliyografyası, KBY, Ank. 1986
- ALPTEKİN, Ali Berat, Şeytan Bunun Neresinde Redifli Koşma Kimindir?, Erciyes, S. 102, Haziran 1986, s.5-10
- ARTUN, Erman, 19.Yüzyıl Âşıklık Geleneğinde Âşık Erzurumlu Emrah'ın Yeri, Âşık Edebiyatı Araştırmaları, Kitabevi, İst. 2008, s.167-77;Türkoloji sitesi
- ARTUN, Erman, Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, Karahan Kit., Adana 2011, s.375-77
- ARTUN, Erman, Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri, Karahan Kit., Adana 2011, s.224-34
- ARTUN, Erman, Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri, Karahan Kit., Adana 2011, s.232-35
- ASLANOĞLU, İbrahim, Erzurumlu Emrah'a Dair Notlar, Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri. Konya Turizm Derneği Yay., Ankara 1976, s.194-99
- ASLANOĞLU, İbrahim, Erzurumlu Emrah'ın Son Günleri ve Ölümü, Türk Folkloru, Ağustos 1986, s. 3-5
- ASLANOĞLU, İbrahim, Erzurumlu Emrah'ın Yaşamıyla İlgili Belgeler ve Bilgiler, III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, Eskişehir 1987, s.53-59
- AŞKUN, Vehbi Cem, Büyük Halk ve Saz Şairi Emrah, Seçme Şiirler ve Selvican Hikayesi, Kamil Matbaası, Sivas 1942
- AŞKUN, Vehbi Cem, Emrah Hiçbir Zaman Sahte Şöhret Değildir, Türk Folklor Araştırmaları, C.16, S.321, Nisan 1976, s. 7609-7610
- ATILGAN, Halil-Salih Turhan, Malatya Musiki Folkloru, Malatya Belediyesi Yay., Malatya 1999, s.68-69;127-28
- ATILGAN, Halil, Türkülerin İsyanı, Akçağ Yay., Ankara 2003
- BANARLI, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. 2, MEB Yay.,İst. 1979, s.852-54
- BORATAV, Pertev Naili, Türk Folklorunda Erzurum ve Erzurumlu Emrah, Oluş, Aralık 1939; Folklor ve Edebiyat, Adam Yay., İst. 1982, s.40-46
- BORATAV, Pertev Naili-Halil Vedat Fıratlı, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Maarif Mat., Ank. 1943

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, Erzurumlu Emrah, Dervişlikten Şeyhliğe..., Dr. Doğan Kaya Armağanı, 2020

DİZDAROĞLU, Hikmet, Erzurumlu Emrah'ın Yeni Şiirleri, Türk Halk Bilgisi Haberleri, S.125, Ocak 1947

DİZDAROĞLU, Hikmet, Erzurumlu Emrah'ın Neşredilmemiş Şiirleri, Ülkü, S.16, Nisan 1948

DİZDAROĞLU, Hikmet, Halk Şiirinde Türler, TDK Yay.,Ank. 1969

DİZDAROĞLU, Hikmet, İki Adaş Saz şairi: Ercişli Emrah-Erzurumlu Emrah, Türk Folkloru, S. 11, Haziran 1980,s. 3-5;S. 12, Temmuz 1980,s. 3-5

DOĞAN, Ahmet Selim, Erzurumlu Emrah'ın Hayatı ve Eserleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 1996

DÜZGÜN, Dilaver, Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Erzurumlu Emrah, Milli Folklor, S. 47,Güz 2000,s. 52-55

DÜZGÜN, Dilaver, Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık Kahvehaneleri, Aktif Yay., Erzurum 2005

ELGİN, Mustafa Necati, Divan-ı Emrah, Niksar Belediyesi Yay., Ank. 2014

ERKAL, Abdülkadir, Erzurumlu Emrah Divanı, İnceleme, Karşılaştırmalı Metin, Birleşik Yay., Ank. 2014;Erzurum Büyükşehir Belediyesi Yay., Erzurum 2016

ERTEKİN, Eşref, Erzurumlu Emrah'a Dair, Halk Bilgisi Haberleri, S.116,Haziran 1941

FEYZİOĞLU, Nesrin, Erzurumlu Emrah'ın Derlenmiş ve Bestelenmiş Şiirleri, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 7, S.1, 2006, s. 175-82

(FINDIKOĞLU), Ziyaeddin Fahri, Erzurum Şairleri, Sanayi-i Nefise Mat., İst. 1927, s. 71-80;Eski ve yeni harfli basım: Haz.: Abdülkerim Dinç, Erzurum 2011 Dizisi, Ank. 2010, s.74-79

GÖKSEL, Necati Turgut, Âşık Emrah, Hayatı-Edebi Şahsiyeti ve Şiirleri, Tuğrul Mat., Niğde 1970 (iç kapak:1966)

GÜNAY, Umay, Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Akçağ Yay., Ank. 1992

(GÜNEY), Eflatun Cem, Erzurumlu Emrah, Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri, Vilayet Mat., Sivas 1928

GÜNEY, Eflatun Cem-Çetin Eflatun Güney, Erzurumlu Emrah, Hayatı ve Şiirleri, İstanbul Maarif Kütüphanesi ve Mat., İst. 1950, 1960 (2. Basım)

İNAL, İbnü'l-Emin M. Kemal, Son Asır Türk Şairleri, Cüz: II, MEB Yay., İst. 1969,s.313-14

KAÇAR, Burhan, Erzurumlu Emrah'ın Hayatı Hakkında Bazı Düşünceler, VIII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, Eskişehir 2000,s. 127-37

KARADAĞ, Metin, Erzurumlu Emrah, Yaşamı-Sanatı-Şiirleri, Ayyıldız Yay., Ank. 1995

KARADAĞ, Metin, Yunus Emre'nin Erzurumlu Emrah Üzerindeki Etkileri, Milli Kütüphane Yunus Emre Sempozyumu, (Bildiriler), Ank. 1990, s.183-98; Milli Kültür, S. 74, s.

KASIR, Hasan Ali, Erzurum Şairleri, Dergah Yay., Erzurum Kitaplığı, İst. 1999,s. 88-93

KAYA, Doğan, Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ank. 2007

KOZ, M. Sabri, Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu, Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, Bildiriler, Eskişehir 1987, s.169-79

KOZ, M. Sabri, Âşık Kolu, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.1 , Dergah Yay., İst. 1977, s.195

KÖKSAL, Hasan, Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde Aşk ve Telmihi Unsurları, , Erciyes, S.101, Mayıs 1986, s. 20-30

KÖKSAL, Hasan, Erzurumlu Emrah'ta İlahi Aşk, Erciyes, S. 102, Haziran 1986, s. 26-34

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, XIX uncu Asır Saz şairlerinden Erzurumlu Emrah, Evkaf Mat., İst. 1929

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, XIX uncu Asır Saz Şairlerinden Erzurumlu Emrah –Âşık Dertli, Kanaat Kitabevi, İst. 1940

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Türk Saz Şairleri, 5 cilt, Milli Kültür Yay., Ank. 1966

MEHMET ABDULAZİZ ERZURUMİ (Hazırlayan), Divan-ı Emrah, Şems Mat., İst. 1332 (1916)

OĞUZ, Öcal, Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam, Akçağ Yay., Ank. 2001

ONAY, Ahmet Talat, (Haz. Cemal Kurnaz), Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i, Akçağ Yay.,Ank. 1996

ORAL, M. Zeki, Tokatlı Âşık Nuri, Niğde Halkevi Yay., Köy Öğretmeni Basımevi, Ank. 1936

ÖZARSLAN, Metin, Erzurum Âşıklık Geleneği, Akçağ Yay., Ank. 2001

ÖZEROL, Süleyman, Hekimhanlı Ozan Kul Emici, MAD Yay., Malatya 2013.

ÖZTELLİ, Cahit, Erzurumlu Emrah'a Mal Edilen Şiirler, FAK Yıllığı-1975, Ank. 1975, s.44-76

ÖZTELLİ, Cahit, Sahte Şöhret Bir Ozan: Erzurumlu Emrah, Ank. 1976

ÖZTELLİ, Cahit, Erzurumlu Emrah Hakkında Yeni Notlar, Türk Folklor Araştırmaları, C. 2, S. 29,Aralık 1951, s.454-55

ÖZTELLİ, Cahit, Vahit Lütfi Salcı'nın Gizli Hazinesi, Türk Folklor Araştırmaları, C. 2, S. 31, Şubat 1952, s.484

ÖZTELLİ, Cahit, Emrah'ın İkinci Baskısı, Türk Folklor Araştırmaları, C. 2, S.25,Ağustos 1951,s.390-91

ÖZTELLİ, Cahit, Emrah (Erzurumlu) mad. ,Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 3, Dergah Yay.,İst. 1979, s.39-40

- SAKAOĞLU, Saim, Erzurumlu Emrah'ın Türk Saz Şiiri İçindeki Yeri ve Yetiştirdiği Ustalar, Erciyes, S.101, Mayıs 1986, s. 31-34
- SAKAOĞLU, Saim, Emrah'ın Hayatı ve Hakkında Yapılan Yayınlar, Erciyes, S.101, Mayıs 1986, s. 3-5
- SAKAOĞLU, Saim-Ali Berat Alptekin, Türk Saz Şiiri Antolojisi, (14-21. Yüzyıllar), Akçağ Yay., Ank. 2006
- SAKAOĞLU, Saim, Âşık Edebiyatı Araştırmaları, Kömen Yay., Konya 2015
- SALCI, Vahit, Âşık Emrah, Hayatı ve Sanatı, Yeni Türk Mec., C. 6, S. 61, İst. 1938, s. 1291-96
- SALCI, Vahit, Âşık Emrah ve Sanatı, Yeni Türk, S.41, İst. 1936, s. 271
- SEVENGİL, Refik Ahmet, Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri, Atlas Kit., İst. 1965, s.279-84
- SEYİDOĞLU, Bilge, Emrah'ın Sesi, , Erciyes, S.101, Mayıs 1986, s. 9-12
- ŞENEL, Süleyman, Kastamonu Âşık Fasılları, C. 1,İst. 2007,s. XXXIII
- TAN, Nail, Halk Edebiyatı Bir Sarp Kale, Kültür Ajans, Ank. 2012
- TAN, Nail, Öz Köz Söz, Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Kültür Ajans, Ank. 2014
- TAN, Nail, Yel Kayadan Ne Aparır, Ankara 2016
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, XIX. Asır Türk Edebiyatı, Çağlayan Kitabevi., İst. 1976, s.101-103
- TÜRK HALK MÜZİĞİ SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİ, 3 Cilt, TRT Yay.,Ank. 2000-2002
- URAL, Orhan, Dost Elinden Gelen Turna-Erzurumlu Emrah, Hürriyet Yay., İst. 1976; Özgür Yay. İst. 1984, 2000
- URAZ, Murat, Âşık Emrah, Hayatı ve Seçme Şiirleri, Yeni Şark Kitabevi, İst. 1940; Aydınlık Basımevi, İst. 1943
- (YAMAN), Talat Mümtaz, Erzurumlu Emrah'ın Neşredilmemiş Koşmaları, Halk Bilgisi Haberleri, S.41, 1944
- YARDIMCI, Mehmet, Âşıklarımız, Ürün Yay., Ank. 2013, s. 329-50
- (YURDATAP), Selami Münir, Erzurumlu Emrah Divanı, İst. 1947
- YURDATAP, Selami Münir, Erzurumlu Âşık Emrah, Bozkurt Kit., İst. 1963

CAHİT KÜLEBİ VE CEYHUN ATUF KANSU’NUN ŞİİRLERİNDE BENZER YÖNLER

SIMILAR ASPECTS IN POEMS OF CAHİT KÜLEBİ AND CEYHUN ATUF KANSU

СХОДНЫЕ ЧЕРТЫ ПОЭЗИИ ДЖАХИТА КЮЛЕБИ И ДЖЕЙХУНА АСУФА КАНСУ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Anadolu halkının çağdaş edebiyatta yerini alması Cumhuriyet’ten sonra gerçekleşmiştir. Cumhuriyet döneminde, aruzla şiir yazma giderek etkisini azaltmış, halk şiirine yaklaşma ve hece ölçüsüyle şiir yazma anlayışı benimsenmiştir. Daha da bu anlayış geliştirilerek Türkçe kelimeler ve Türkçe edebi sanatlar ve yazım kuralları ile şiir ortaya koymak yaygınlaştırılmıştır. Hatta Cumhuriyet döneminin neredeyse 10. Yılından sonra serbest tarzda şiir ortaya koymak benimsenmiştir.

Ceyhun Atuf Kansu ve Cahit Külebi, Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan “memleket edebiyatı”, “Anadoluculuk hareketi” geleneğini birbirlerinden bağımsız olarak sürdürmüşlerdir. Doğal olarak her iki şair de Atatürk’ün “halkçılık” ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalarak şiirlerinde vurgulamışlardır.

Bu yazıda; bir çocuk doktoru olan ve genellikle Ankara’da yaşayan Ceyhun Atuf Kansu ile bürokrat olan ve üst düzey yöneticiliklerde bulunan, Anadolu’nun pek çok yerlerinde çalışmış bir eğitimci ve yazar olan Cahit Külebi’nin sanat anlayışları ile şiirlerindeki benzerlikler ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ceyhun Atuf Kansu, Cahit Külebi, şiir sanatı, serbest şiir, halk şiiri.

ABSTRACT

The place of the Anatolian people in contemporary literature took place after the Republic Era. During the Republican era, poetry with prosody gradually diminished its influence, and the understanding of writing poetry with syllables and getting closer to folk poetry was adopted. This understanding has been further developed and it has become widespread to present poetry with

* Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

Turkish words and Turkish literary arts and spelling rules. Even after almost the 10th year of the Republican era, free style poetry has been adopted.

Ceyhun Atuf Kansu and Cahit Külebi independently maintained the tradition of "homeland literature" and "Anatolian movement" that emerged in the first years of the Republic. Naturally, both poets adhered to Atatürk's "populism" principle and emphasized it in their poems.

In this text; the similarities between Ceyhun Atuf Kansu, a pediatrician who usually lived in Ankara, and Cahit Külebi, a bureaucrat, educator and writer who had worked in many parts of Anatolia, are revealed.

Key Words: Ceyhun Atuf Kansu, Cahit Külebi, poetry art, free poetry, folk poetry.

Millî Edebiyatla başlayan Anadolu halkının çağdaş edebiyattaki yerini alması, Cumhuriyet döneminde gerçekleşir. Bu dönemde halk şiirine yakınlaşma üst düzeyde olup halk şiirinden yararlanma belirgin şekilde görülür.

Başlangıcı Mehmet Emin Yurdakul'un "memleketçi edebiyatın parolası"nı Faruk Nafiz Çamlıbel:

Başka sanat bilmeyiz, karşımızda dururken

Yazılmamış bir destan gibi Anadolumuz"

Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken,

Sana uğurlar olsun...Ayrılıyor yolumuz!"

biçiminde dizelerle yüklü "Sanat" şiiriyle ortaya koymuştur.

Mehmet Emin Yurdakul başta olmak üzere, Rıza Tevfik ve Genç Kalemlemlerle bilinçli bir biçimde devam eden hece ölçüsüyle şiir yazma anlayışını benimseyip bütün şiirlerini ilkeli olarak hece ile yazan Orhan Seyfi Orhon, Enis Behiç Koryürek, Halit Fahri Ozansoy, Yusuf Ziya Ortaç ve Faruk Nafiz Çamlıbel kullandıkları arı-duru bir dille hece ölçüsüne ince ve kıvrak bir şekil verip *Beş Hececiler* denilen bir döneme damgalarını vurmuşlardır. Bunlardan Orhan Seyfi Orhon:

Hani o bırakıp giderken seni

Bu öksüz tavrını takmayacaktın.

Alnına koyarken veda busemi,

Yüzüme bu türlü bakmayacaktın.

biçimindeki *Veda* adlı şiiriyle gönüllerde taht kurarken, Cumhuriyet devri Türk edebiyatında 1941'de oluşan *Garip* şiir hareketinin çok ayrı bir yeri vardır. Çünkü Tanzimat'la birlikte batılı bir anlayışla gelişen Türk şiiri Garipçilerle yeni bir boyut kazanmıştır.

Ahmet Kutsi Tecer, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cahit Külebi gibi bir çok şair halk şiirinden geniş ölçüde yararlanmışlardır. Külebi'nin yakın dostu Ceyhun Atuf Kansu da bu kaynaktan beslenenler arasına girmiştir.

Ceyhun Atuf Kansu, çocukluğunu, gençliğini, Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü ve Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığı yapmış babası Nafi Atuf Kansu'nun siyasi kimliği nedeniyle, Atatürk'ün, memleketi çağdaş bir devlet yapma çabalarının coşkulu ortamında geçirmiş, Tıp Fakültesi öğrencisi iken eniştesi İsmail Hakkı Tonguç'la Anadolu'yu tanıma gezilerine katılmış, Kırşehir gezisinde “Memurlar kâğıtta, köylü ağıtta” diyerek yaptığı çıkışının yansımalarını Memleket sevgisi ve millî değerlerin yoğunlaştığı “Yurdumdan” adlı kitabındaki şiirlerle sergilemiştir. Bir nevi Anadolu güzellemesi konumundaki kitapla Kansu'nun Külebi'ye yakınlığı sezilmektedir.

1960'ta yayımlanan bu kitapta:

*Deniz tanrıları bir bayram günü,
Bu kıylara çıkmış olmalılar,
Deniz tanrılarının çocukları, bir oyunda,
Bıçak atmış olmalılar gök bitimine,
O günden kalmaz Karadeniz dağları
Gökyüzünü bölük bölük kesen¹*

biçimindeki deyiş, şiirde ustalığını sergiler,

*Üzeyir Arslan'ın ayakları
Kırçıl yüreğimde,
Adam elleriyle serpti buğdayı,
Elleriyle biçti öteygün
Bir avuç buğday,
Adamın halini bir ben gördüm,
Bir de Kuruçay.*

biçimindeki deyişleri de Anadolu'yu tanıma gezilerinde yüreğine nakşolan Anadolu gerçeğinin ustaca dizelerine aktarımındır.

Gerek Ceyhun Atuf Kansu, gerekse Cahit Külebi Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya çıkan memleket edebiyatı geleneğini bağımsız bir şekilde sürdürüren ve moda haline gelen kimi edebi akımların dışında kalmayı tercih eden iki şairdir.

Ceyhun Atuf Kansu'nun:

*Turhal köprüsünde bir adam gördüm
Hülyaları benden geçer
Bozbulanık sulara bakar
Neye bakar, niçin bakar bildim*

¹ Ceyhun Atuf Kansu, *Yurdumdan*, İst. 1960, s.10

*Cebeci köprüsünde Cahit Külebi
Galata köprüsünde Orhan Veli
Dostturlar hepsi.. dost olalım seninle
Turhal köprüsünde, Süleyman oğlu Ali*

*Dost olup söyleşelim, bir derdin var
Bir derdin var, biliyorum
Söyle bana hemşehri olalım
Turhal'dan başlayıp Ünye'ye kadar*

*

*Bu yağmur, bu güzel bu serin yağmur.
Yağıyor bu sabah sanki içimde.
Dokunma gözlerim yağmur doludur,
Bulutlar içimin derinliğinde.*

gibi deyişleri ile Külebi'nin:

*Sen ki kış ve yaz düşünceli
Sen ki kış ve yaz yalınayak*

*

*Yıka taşları toprakları
Şarıl şarıl,
Tarlalar buğday bekler senden,
Çocuklar ekmek
Dünyanın da yüzü yıkanmak gerek
Yağ hay mübarek*

biçimindeki deyişlerinin bir birlerine yakınlığı ortadadır.

Her ikisinin de şiirlerinde halktan ve onun sorunlarından sıkça bahsetmesi, Atatürk'ün "Halkçılık" ilkesine sıkı sıkıya bağlı oluşlarından kaynaklanmaktadır.

Kansu'nun halk şiirine karşı duyarlılığı, onu yer yer Karacaoğlu'na yaklaştırır. Külebi'ye ise modern Karacaoğlu diyenler bile vardır.

Eserlerini Halk şiiri motifleriyle zenginleştiren Ceyhun Atuf Kansu, Yunus Emre, Pir Sultan ve Dadaloğlu'nun etkisiyle halk şiiri estetiğini modern şiirin içinde yoğurmuştur. Benzer özelliği Külebi'de de görmek mümkündür.

Cahit Külebi'nin çocukluğu, kişiliğine de çok büyük etkide bulunmuş; sanatının temel taşlarından biri halk şiiriye diğeri de çocukluk günleri, o günlerin anıları olmuştur.

*Niksar'da evimizdeyken
Küçük bir serçe kadar hürdüm.*

diye çocukluğunu,

*Efendime söyleyim bir gün
Kızı bırakmadılar dışarı,
Cihanda tek başıma kalmıştım
Düşünerek Esmâ'yı...*

diyerek de çocukluk sevilerini anımsar. "Kadınlar" şiirinde de:

*Ben çocukları severim
Bütün kadınlardan ziyade*

dizelerini söylemeye dek gider Külebi'de çocuk sevgisi.

Çocuklar için:

*Bir yanda,
Masmavi dumanlar tüter
Onların gözlerinde,
Kara çalılara benzeyen bacakları
Toz toprak içinde*

diyen Cahit Külebi, bir yandan:

*Ve onlar yıldızlar gibi
Gözleri ıslıl ıslıl yanarlar
Oyuncak için değil kâğıt kalem
Kitap için gizlice ağlayanlar.*

diyerek Anadolu çocuklarının tablosunu çizer.

Anadolu çocuklarının tablosunun Ceyhun Atuf Kansu'nun çocuklar için yazdığı pek çok şiirinde görmek mümkündür. Fakat, Dünyanın Bütün Çiçekleri şiirinde bu gerçeğin:

*Kaya diplerinde açmış çiğdemlere benzer
Bütün köy çocuklarını getirin buraya,*

*Çocukları, öğrencileri istiyorum.
Yalnız ve çileli hayatımın çiçeklerini,
Köy okullarında açan, gizli ve sessiz,
O bakımsız, ama kokusu eşsiz çiçek.
Kimse bilmeyecek, seni beni kimse bilmeyecek,*

biçiminde en çarpıcı dizelere yansıdığı görülür. Bu şiirde sadece kendi yurdunun çocuklarını değil, dünyanın bütün çocuklarını kucaklamayı ister. O çocukları doğanın çiçekleri olarak görür.

Çocuk hekimi olan Ceyhun Atuf Kansu'nun şiirlerinde “çocuk” ve “çocukluk” önemli bir yer tutar. *Bir Çocuk Bahçesinde* adını taşıyan ilk şiir kitabında, çocukluğa özlem, anne ve vatan sevgisi konularına yer veren Kansu,

Bağbozumu Sofrası'nda da çocuk temasına geniş biçimde yer vermiştir. Doğa ve çocuk izlenimleri bu şiirlerinde samimi bir üslupla yer alır.

Biri,1917'de, diğeri 1919'da dünyaya gelip ilk gençlik yıllarını aynı edebi ortamı soluyarak geçiren, Varlık, Türk Dili gibi aynı edebiyat dergilerinde şiirlerini yayımlayan Külebi ve Kansu'nun o kadar çok benzer yanları, o kadar çok aynı duyguları dile getirişleri vardır ki altına adı yazılmasa, birinin şiiri ötekini sanılır.

Kadın için Ceyhun Atuf Kansu'nun yazdığı

BEKLEYEN KADININ GÜNÜ

*Kadınım saçlarını tarar aynada
Benim parmaklarım değmişçesine
Bahçeye çıkıp şarkı söyler içinden
Sesinden sesim geçmişçesine*

*Güneşin kızarttığı kayısılar gibi
Aklından ben geçerim güneşlenirken
Kızarır al al olur ben öpmüşçesine*

*Eğilmiş dikiş diker gömleğimin düğmesi
Hayal eder beni birden ürperir
İnce bir sızı duyar iğne batmışçasına*

*Çocuğunu göğsüne bastırdığında
Erkekliğim geçer ta iliğinden
Benimle uzanıp yatmışçasına*

*Bir sabah ayrıldım bir akşam kavuştum
-Ah olgun dutlar gibi ballanmış gözlerinde-
Sanki uzak denizlerden dönüyorum
Karşılar, beni yıllarca beklemişçesine*

biçimindeki şiirini okuyunca, Külebi'nin, aşkı ve kadını hiç bayağılaştırmadan kendine özgü tavrı içinde temiz ve asil duygularla

*Boynun bir gelincik çiçeğinde çizgi kadar narin,
Endamın İstanbul akşamlarının yükselişidir.²*

biçiminde işleyişi akla gelir.

² Cahit Külebi, *Türk Mavisi*, s. 15.

Külebi'nin kadın üzerine yazdığı şiirlerinde Ceyhun Atuf Kansu'nun "Bekleyen Kadının Günü" adlı şiirindeki hava hissedilir. Sevda Peşinde" şiirinde geçen:

*Birisi var yolumu bekler,
Ömrüm günüm yalnız geçiyor
Bir tek sevda peşinde³*

dizeleri, bir kişiye bağlanmanın mutluluğunu taşımaktadır. "Yeşeren Otlar"daki:

*Sonra sen geldin dünya güzelim
Yürüdüñ salına salına,*

*Bastığın yerlerde güller açtı,
Sarıldı ayaklarına⁴*

dizeleri, aynı kitapta:

*Seninle el ele deniz boyunca
Tasalardan uzak
Bir çift yıldız gibi kayıp gecede
Küçüle küçüle uzaklaşarak
Türküler çağırsak⁵*

dediği sıcak dizelerle yüklü "Deniz Boyunca" şiiri, yine:

*Bir gül baygın durur bahçede
Yaprakları serin.
Sen sarı güllerin en sarısı
Yağmur gibisin.⁶*

dediği "Sevda Bahçesi" şiiri bir kişiye bağlanmanın mutluluğunu gizler.

Bu mutluluğu sergilediği bir şiiri de eşi Süheyla Hanım için yazdığı ve adını "S" koyduğu şiirindeki:

*Sonra yine ev yine sen,
Solgun bir lâmba altında oturup çalışmak.
Ara sıra gözlerimiz bir birini bulursa
Birden ısınıyor içim,
Birden ışıyor kitabın yaprakları,
Yaşadığımı hatırlıyorum
Bakıp gülerken.⁷*

³ Cahit Külebi, a.g.e., s. 17.

⁴ Cahit Külebi, *Yeşeren Otlar*, s.10.

⁵ Cahit Külebi, a.g.e., s. 45.

⁶ Cahit Külebi, a.g.e., s. 41

⁷ Cahit Külebi, *Rüzgâr*, s. 36.

dizeleridir.

Birçok şair vardır Türkiye'de, köyde doğmuştur. Ayakları nasır bağlamıştır harman yerinde. Sonra okumuş, büyük kentlere gitmiştir. Köyünü unutmüş, köylüsünü unutmüş, içinden çıktığı toplumun dertlerini sanki yaşamamış, sanki duymamıştır. Anadolu'yu kitaplardan öğrenen çoğu şairler Anadolu üstüne şiirler yazarken o, büyük kentlerin gürültüsüne şiirler yazmıştır. İşte bunlar arasına girmeyen, çıktığı toplumu, acı gerçekleri unutmayan Cahit Külebi, “Yurdumuz” şiirinde:

*Uzak köyler
Harap köyler
Uzak köylerimizde doğan hemşeriler
Neler konuşurlar,
Neler düşünürler,
Ne yerler?⁸*

deyip onları anımsar. Doğanın yoksunluğu ile insanın kaderini iç içe sunar.

İstanbul'da doğup Ankara'da büyüyen ve görev gereği Anadolu'ya giden Ceyhun Atuf Kansu ise kent kökenli şairlerden farklı olarak bir nevi kırsal kesimin sesi ve nefesi olmuş, Kızamuk Ağdı adlı şiirinde:

*Ben gamlı donuk kış güneşi
Çıplak dallarda sessiz dinleniyordum.
Köyleri, yolları, dağı, taşı
Isıtıyor, avutuyordum.*

*Bir köy gördüm ta uzaktan,
Dağlar ardında kalmış bilmezsiniz,
Kar örtmüş, göremezsiniz karanlıktan
Yalnızlıkta üşür üşür çaresiz.*

*Ben gördüm bu köyü, damların altında
Çocukları kızamık döküyor,
Gözleri, göğüsleri, yüzleri, ah bırakılmış tarla,
Gelincikler arasından öyle masum bakıyor.*

*Habersiz hepsi kızamıktan ve ölümden,
Kirli yüzlerinde açan ölümden habersiz,
Ve düşmüş bir gül oluyorlar birden,
Bebekler ölüveriyorlar, ölümden habersiz.*

diyerek konu ve içerik açısından ses getirmiştir.

⁸ Cahit Külebi, a.g.e., s. 49.

*Ben verimsiz de değilim Üzeyir Arslan,
Sevmişim bunca yıl seni,
Neylersin karasaban,
İnmez derinliğime neyleyim,
Bildiğin güzel ağam bir ak darı, bir kara darı,
Beslerim küçük kuşlar gibi çocukları⁹*

gibi deyişleri, Cahit Külebi'nin:

*Erzurum'dan kalkar bir uçak
Hay benim fakir memleketim.
Yüzlerce mil ne od ne ocak,*

*Ne orman, ne bahçe bir dilim,
Dağlar omuz omuza kayalık çorak.¹⁰*

biçiminde dile getirdiği gibi doğanın yoksunluğu ile insanın kaderini iç içe sunar. Bir şiirinde:

*İlk ustam oldu benim halk,
Belleğimde akıp giden ırmak.
Köylü diliyle türkü çağırdım
Onlarla gülüp ağlayarak.*

diyen Külebi gibi, “Eğin Türküsü” şiirinde türkü formuna ağırlık veren Ceyhun Atuf Kansu ise, şiirine kaynak olarak Halk şiirini gösterir. Halk şiirine karşı duyarlılığı, onu yer yer Karacaoğlu'na yaklaştırırken Külebi ile duygu ve düşüncelerinin benzerliklerini sergiler. Sevginin ve doğanın şairi Kansu, şiirlerinde insanla doğayı iç içe değerlendirışıyle de çağdaşı, arkadaşı Külebi ile yakınlığını gösterir. Çünkü ‘şiir dili, konuşma diline ve halk söyleyişlerine yakın olan Cahit Külebi’nin şiirleri; duygu, düşünce, dil ve söyleyiş bakımından kendine özgü bir karakter taşır. Onun temaları yaşamından, doğadan, toplum koşullarından izler taşır’.¹¹ Kansu’nun şiirinde de “buram buram tüten bir yerlilik, renkli bir Anadolu tablosu çizilir.”¹² Külebi’nin de memleketi olan memleketim Zile’ye ne zaman gitsem, Turhal’dan geçerken, Ceyhun Atuf Kansu’nun Turhallı Leylek şiiri aklıma gelir.

Kansu’nun en verimli yılları Turhal’da görev yaptığı zamandır. Bu dönemde halkla iç içe olan, onların sorunlarını benimseyen sanatçının şiirleri 1951’de *Yanık Hava*, 1955’te *Haziran Defteri*, 1960’ta *Yurdundan* adları ile çıkar.

⁹ C. Atuf Kansu, a.g.e. S.37

¹⁰ Cahit Külebi, *Süt*, s.7.

¹¹ Mehmet Yardımcı, *Cahit Külebi*, TDK Yay. Ankara, 2015, s.16

¹² M. Salihoğlu, (Ocak 1976). Ceyhun Atuf Kansu, *İlgaz*, No. 172

Emin Özdemir'in dediği gibi: *Sevginin ve tabiatın ozanı Kansu, şiirlerinde insanla tabiatı iç içe değerlendirir. Onun şiirlerinin çoğu tabiat konuludur. Ancak tabiata ait kavramlar, sıradanlıktan uzak, yeni anlamlarla karşımıza çıkar. İnsanı anlatırken tabiata ait sıfatları kullanarak hem anlatımı zenginleştirir hem de sıcak ve samimi bir ortam hazırlar. Doğa, sadece bir süsleme ve betimleme ögesi değil, şiirinin beslendiği bir ana kaynaktır*¹³

Çocuk hekimi sıfatıyla halkla iç içe yaşayan ve Anadolu insanının güvenini ve sevgisini kazanan Ceyhun Atuf Kansu, Atatürk ilkelerine gönülden bağlıdır.

Kansu'nun:

*Kaldırın sancağı vatan bizim
Öpülesi toprak, kanlı beşik
Uğrunda göğüsler delik deşik
Yaşayan, uyuyan vatan bizim*

ve

*Sınır boylarında hazır yatağım
Göğsümden vurulup uzanacağım
Yârin işlediği al yorgan değil
Serilsin üstüme kanlı sancağım*

gibi söyleyişlerinde görüldüğü gibi Nazım Hikmet'in çizgisine yakın bir noktada, Külebi'nin Kurtuluş Savaşı Destanı'ndaki hamasi duyguları yansıtan destansı şiirleriyle vatan sevgisi üst düzeydedir. Çocuk hekimi sıfatıyla Atatürk ilkelerine gönülden bağlı olup halkla iç içe yaşayan ve Anadolu insanının güvenini ve sevgisini kazanan, Ceyhun Atuf Kansu'nun:

*Ve güneşi pişireceğim çinilerde,
Hele bir bağımsızlık dalı açsın,
Görürsün beni, nasıl dirileceğim
Birdenbire doksan dört hane*

*

*Ne güzel yiğittir o, ne güzel çağrı
Bir yanık buğday tarlasıdır bağı*

*

*Ben onun Sivaslı telgrafını severim
Dünyaya karşı tellerin bir ucunda
Direncini gerer bir ulusun*

*

¹³ Emin Özdemir, (Nisan 1978). Sevginin ve doğanın ozanı, *Ilgaz*, No. 199.

*Ilgaz Dağlarında kar tutmuş tüfekler
Söylemek istiyorlar son sözlerini*

gibi dizelerle yüklü *Sakarya Meydan Savaşı*, Anadolu insanının direncini, vatan sevgisini, özverisini, bağımsızlık aşkını dile getiren görkemli bir destandır. İçeriği, hamasi duyguları ile Külebi'nin *Atatürk Kurtuluş Savaşında* adlı bir dizi destanı ile büyük ölçüde benzerlikler sergilemektedir.

Bu destan Külebi'nin:

*Davranı da deli gönül davranı!
Kemal Paşa dinlemiyor fermanı!
Anası, bacası, kızı kızanı
Bizim gibi millet görülmemiştir.*

biçimindeki söyleyişleri ile büyük bir özdeşlik gösterir.

Bilindiği gibi Cahit Külebi, *Atatürk Kurtuluş Savaşında* adı ile bir dizi destansı şiir yazmıştır. Çağdaş destanlar olarak yorumlayabileceğimiz bu eser, iyi işlenmiş bir vatan ve Atatürk sevgisinin yanında çok soluklu ve çok sesliliğin en iyi kullanıldığı şiirlerdendir.

Sanatlarında büyük bir benzerlik görülen bu iki sanatçı arkadaştan Ceyhun Atuf Kansu'nun vefatı üzerine Külebi'nin açıklamaları dikkat çekicidir. Kansu için Külebi'nin yazdığı bir yazıdaki görüşlerinin bir bölümü: “*Gerçek Ceyhun Turhal'a gittiği 1948'den sonra ortaya çıktı. Yanık Hava'daki şiirlerini, o sıcak çevre gözlemlerini, köy öğretmenine mektuplar'ını ondan sonra yazdı. Ceyhun Atuf Kansu'nun önemli bir özelliği de ödün vermez bir Atatürkçü olmasıdır. Ceyhun sentezciliğini kişisel yaşamında, toplumsal ilişkilerinde ve insanı tutumunda da doğal bir davranış olarak sürdürmüştür.*

Ceyhun Atuf Kansu, her şeyden önce “İnsan”dı. Sonra, kendini halkına adanmış bir toplum hekimiydi. Atatürk devrimlerini halkımızın çağdaşlaşmasını kendine özgü bir açıdan irdeleyen, yorumlayan bir düşün adamıydı. Ozan, denemeci ve çevre gözlemcisi Ceyhun işte bu temeller üzerine kurulmuş bir bilgi. Bir sanatçıdır. Yıllarca Türk Dil Kurumu'nda birlikte çalıştık. Hiçbir dünya övgüsüne, kişisel çıkara önem vermezdi. Özü ile davranışları çok dengeli bir sanatçıydı. Atatürk devrimcisiydi.”¹⁴ biçimindedir.

Arkadaşı Ceyhun Atuf Kansu'nun vefatı üzerine yazdığı şiir de çok önemlidir. Bu şiirde Külebi:

*Ceyhun Kardeş sen bu iden gideli
Dağlarım yıkıldı çöllerim bom boş
Söğütlü dereler, içdeli beller,
Kuraktan çatlamış göllerim bomboş*

¹⁴ Cahit Külebi, Sanatçının Öyküsü Düz Yazıları, İstanbul, Ekim 2013.

*Turhal yöresinden Yıldızeli'nden
Çocuktan, büyükten, kızıdan, gelinden
Kurtarmıştın sayrılığın elinden
Şimdi sayrı kaldım ellerim bomboş*

*Her sevdiğin şeye sen 'gülüm' derdin,
İnsanları bebe gibi severdin,
En sonunda kendi yüreğini verdin,
Kırıldı dallarım güllerim bomboş*

*Külebi der ölüm gelir yavaştan
Ben de bıktım bu amansız savaştan
Dağdaki geyikten, gökteki kuştan
Beter oldum telim teleğim bomboş*

Cahit Külebi ve Ceyhun Atıf Kansu'nun, dostlukları ve arkadaşlıkları yaşam boyu sürmüş, geride bıraktıkları eserleriyle Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinin köşe taşları olmuştur.

ÇAR RUSİYASI DÖVRÜNDƏ BAKI ƏDƏBİ MÜHİTİ

ÇARLIK RUSYASI DÖNEMİNDE BAKÜ EDEBİ ÇEVRESİ

LITERARY ENVIRONMENT DURING TSARIST RUSSIA IN BAKU

ЛИТЕРАТУРНАЯ СРЕДА ВО ВРЕМЯ ЦАРСКОЙ РОССИИ В БАКУ

Dr. Səbinə ƏHMƏDOVA *

XÜLASƏ

Bakı şəhərinin tarixi çox qədimdir. Olduqca qədim, hər daşı min-min hekayətlər söyləyən, başı bəlalər çəkmiş, mavi Xəzərin cürbəcür məqamlarda oxuduğu heyratəmiz nəğmələriylə şəhərini açan, gecələr yuxuya gedən neft şəhəri. Bakının tarixi haqqında ən qədim məlumat hicri-qəməri ilə 270-ci ilə (883-884) aiddir. Eramızın II əsrində yaşamış məşhur yunan-Roma astronomu və coğrafiyaşünası Klavdi Ptolomeyin “Coğrafiya dərsləri” kitabında Bakı haqqında məlumat vardır. O, Xəzər dənizinin sahilində bir yarımada torpağından neft çıxan bir şəhərin olduğunu və bu şəhərdə türk tayfalarının yaşadığını qeyd edir. Bir çox tarixçilərin əsərlərində Bakı sözü “Bakhov”, “Baki”, “Baku”, “Bakuli”, “Baqaran”, “Baquan”, “Baqin” şəkildə qeyd olunur. Əslində isə “Baki” sözü Uca Allahın müqəddəs Qurani-Kərimdə doxsan doqquz adından biri, Baku (toxunulmaz) sözündən götürülmüşdür. Bundan əlavə də təxminən iki min il yarım bundan qabaq şəhər kimi salınan zamandan Bakıda göy tanrıya inanan “bakilər” adlı türk-qəbilə birləşmələri məskən salmışdır. Şəhərin adı həm də bir sıra tarixçilərin qənaətinə görə bu

* Əlyazmalar İnstitutu Farsdilli əlyazmalar şöbəsi filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, böyük elmi işçi. Bakı/AZERBAIJAN

Сабина Ахмедова Институт рукописей, Отдел персидских рукописей Доктор философских наук, старший научный сотрудник.

Institute of Manuscripts, Department of Persian Manuscripts, Doctor of Philosophy, Senior Researcher.

(ehmedova3@mail.ru)

qəbilə birləşmələri ilə bağlıdır. Bəzi farspərəst tarixçilər Bakının bir fars şəhəri olduğunu qeyd edərək, onun əsil adının Badukubə (Küləklər şəhəri) olduğunu iddia edirlər.

Açar Sözlər: Bakı, mədəniyyət, ədəbi mühit, poeziya, maarifçilik, hürriyyət.

ÖZ

Bakü şəhrinin tarihi çox eskidir. Oldukça eski, her taşı binbir hikâyeler söyleyen başı belâlar çok görmüş, mavi Hazar'ın çeşitli makamlarla okuduğu hayranlık veren nağmeleriyle sabahlayan, geceleri rüyaya giden petrol şehri. Bakü'nün tarihi hakkında en eski bilgiler hicri takvimle 270 yılına aittir. II. yüzyılda yaşamış ünlü Yunan-Roma astronomu ve coğrafyacı Klavdi Ptolome'nin "Coğrafya Dersleri" adlı kitabında Bakü Hakkında bilgiler vardır. O, Hazar denizinin sahilinde bir yarımada da toprağından petrol çıkan bir şehrin olduğunu ve bu şehirde Türk kavimlerinin yaşadığını kaydetmektedir.

Bir çok tarihçilerin eserlerinde Bakü sözü "Bakov", "Baki", "Baku", "Bakuli", "Bakaran", "Bakuan", "Bakin", şekilde geçmektedir. Aslında ise "Baki" sözü Yüce Allah'ın kutsal Kur'an-ı Kerimde 99 adından biridir.

Bakü (dokunulmaz) sözünden gelmektedir. Buna ek olarak tahminen bundan 2500 yıl önce şehir olarak kurulandan bu yana Bakü'de Gök Tanrıya inanan "Bakiler" adlı Türk kabileleri birleşerek buraları mesken tutmuşlardır.

Şehrin adı, bazı bir çok tarihçilerin kanaatine göre bu kabililerin birleşmelerinden kaynaklıdır. Bazı Fars tarihçiler Bakü'nün bir Fars şehri olduğunu söyleyerek, onun asıl adının Badukuba (Rüzgârlar şehri) olduğunu iddia ederler.

Anahtar Kelimeler: Bakü, kültür, edebi çevre, destan-şiir, eğitim, hürriyet.

ABSTRACT

History of Baku is very ancient. It is a very ancient city of oil, stones - which tell a thousand stories, faced with thousands of troubles, and the blue Caspian Sea - opening its morning with amazing songs , that spread in different times, and fall asleep at night. The oldest information about the history of Baku dates back , to the 270 BC (883-884). Famous Greco-Roman astronomer and geographer Claudius Ptolemy, who lived in the second century AD, had information about Baku in his book " Geography Textbook ". He notes, that there is an oil-producing city on the peninsula, on the shores of the Caspian Sea , and Turkic tribes live in this city. The word Baku is referred to as "Bakhov", "Baki", "Baku", "Bakuli", "Bagaran", "Bakuan", "Bagin" in works of many historians . Fact is that , word "Baku" comes from the word "Baku" (inviolable), one of the ninety-nine names of Almighty God , in the Holy Quran. In addition, Baku - which it was founded as a city, about two and a half thousand years ago, was inhabited by a group of Turkish tribes called "Baks", who believe in the god of the sky. According to some historians, the name of the city is

also connected with these tribal groups . Some Persian lover historians , claim that, Baku was a Persian city , and that , its real name was Badukufa (Windy City).

Key Words: Baku, culture, literary environment, poetry, education, freedom

Р Е З Ю М Е

История Баку очень древняя. Это очень древний город нефти, камней, рассказывающих тысячи историй, столкнувшихся с тысячами проблем, и синего Каспийского моря, открывающего свое утро удивительными песнями, которые распространяются в разное время, и засыпающих ночью. Самые старые сведения об истории Баку относятся к 270 г. до н.э. (883-884 гг.). Известный греко-римский астроном и географ Клавдий Птолемей, живший во II веке нашей эры, имел сведения о Баку в своей книге «Учебник географии». Он отмечает, что на полуострове, на берегу Каспийского моря есть нефтедобывающий город, в котором проживают тюркские племена. Слово Баку упоминается как «Бахов», «Бакы», «Баку», «Бакули», «Багаран», «Бакуан», «Багин» в научных работах многих историков. Дело в том, что слово «Баку» происходит от слова «Баку» (неприкосновенный), одного из девяноста девяти имен Всемогущего Бога в Священном Коране. Кроме того, Баку, который он был основан как город около двух с половиной тысяч лет назад, был населен группой турецких племен под названием «баки», которые верят в бога неба. По мнению некоторых историков, название города также связано с этими племенными группами. Некоторые историки-любители персов утверждают, что Баку был персидским городом и что его настоящее имя было Бадукуфа (Город ветров).

Ключевые Слова: Баку, культура, литературная среда, поэзия, прос-вещение, свобода.

Bakı şəhərinin tarixi çox qədimdir. Olduqca qədim, hər daşı min-min hekayətlər söyləyən, başı bəlalılar çəkmiş, mavi Xəzərin cürbəcür məqamlarda oxuduğu heyrətamiz nəğmələri ilə şəhərini açan, gecələr yuxuya gedən neft şəhəri. Bakının tarixi haqqında ən qədim məlumat hicri-qəməri ilə 270-ci ilə (883-884) aiddir. Eramızın II əsrində yaşamış məşhur yunan-Roma astronomu və coğrafiyaşünası Klavdi Ptolomeyin “Coğrafiya dərsliyi” kitabında Bakı haqqında məlumat vardır. O, Xəzər dənizinin sahilində bir yarımada torpağından neft çıxan bir şəhərin olduğunu və bu şəhərdə türk tayfalarının yaşadığını qeyd edir. Bir çox tarixçilərin əsərlərində Bakı sözü

“Bakhov”, “Baki”, “Baku”, “Bakuli”, “Baqaran”, “Baquan”, “Baqin” şəkildə qeyd olunur. Əslində isə “Baki” sözü Uca Allahın müqəddəs Qurani-Kərimdə doxsan doqquz adından biri, Baku (toxunulmaz) sözündən götürülmüşdür. Bundan əlavə də təxminən iki min il yarım bundan qabaq şəhər kimi salınan zamanandan Bakıda göy tanrıya inanan “bakilər” adlı türk-qəbilə birləşmələri məskən salmışdır. Şəhərin adı həm də bir sıra tarixçilərin qənaətinə görə bu qəbilə birləşmələri ilə bağlıdır. Bəzi farspərəst tarixçilər Bakının bir fars şəhəri olduğunu qeyd edərək, onun əsil adının Badukubə (Küləklər şəhəri) olduğunu iddia edirlər. Lakin bu çox yalnız və uydurma bir şeydir. Zaman-zaman yadellilərin; sasanilərin, abbasilərin, monqolların, İran şahlarının işğalına məruz qalmış bu şəhər, nəhayət 19-cu əsrin əvvəllərində İran şahının xəyanəti nəticəsində, ruslar tərəfindən işğal olunmuş və Çar Rusiyasının tərkibinə qatılaraq yarımüstəmləkəyə çevrilmişdi.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Bakı şəhərində mədəniyyətin, o cümlədən ədəbiyyatın, poeziyanın inkişafı İslam dini ilə bağlı idi. Belə ki, artıq yeddinci əsrdən etibarən Azərbaycanda, o cümlədən Bakıda Əhli-Beyt (ə) şəcərəsindən olan mübarək şəxsiyyətlərin Azərbaycan ərazisinə, daha doğrusu Cənubi Qafqaza ayaq açması burada dünyanın ən mütərəqqi və cəhanşümil dini olan İslam dinin yayılmasına səbəb olmuşdur. Buna misal olaraq Gəncə şəhərindəki beşinci imamımız İmam Muhəmməd Baqir əleyhəssalamın oğlu Mövlanə İbrahimin məzarı üstündə inşa olunan “Gəncə İmamzadəsi” ziyarətgahını, səkkizinci imamımız İmam Rza əleyhəssalamın bacısı Həkimə xanımın məzarı üstündə inşa olunmuş “Bibiheybət” ziyarətgahını, Nardarandakı “Rəhimə xanım ziyarətgahı” (Nardaran pirini), Bilgəhdəki “Leyla xanım ziyarətgahı”-nı, Buzovnadakı “Əli ayağı”-nı, Yardımlı ərazisindəki imamzadələri və s. göstərmək olar. Vaxta qədər isə Bakı əhalisinin səksən faizi, Həzrəti İsa əleyhəssalamın birinci həvarisi Barnabın təbliği ilə xristian-alban, on beş faizi cürbəcür inanclara inanan, beş faizi isə atəşpərəst idi.

Çox zaman Bakı əhalisinin İslam dinini qəbul edənə qədər atəşpərəst olduğunu iddia edənlər yerli-yersiz Suraxanıdakı “Atəşgah”-ı misal gətirirlər. Lakin çoxuna məlumdur ki, bu Atəşgah “pars-atəşpərəst” adlanan hindli zəvvarlar tərəfindən inşa olunmuşdur və atəşgahın yaxınlığında kiçik neft quyusu olduğu üçün bir nəfər bilməyərəkden ora yanan bir parça atdığından o zamandan indiyə qədər sönmədən yanır. Atəşpərəst hindli-parslar da bu atəşi tanrı hesab etdikləri üçün onun yaxınlığında “atəşgah” inşa etmişlər.

Sosializm ideologiyası zamanında Azərbaycanda, o cümlədən Bakıda İslam dininin “abbasilər” tərəfindən zorla yayıldığı qeyd olunur. Məsələ burasındadır ki, “abbasilər” VIII əsrin sonlarında Azərbaycan ərazisinə yürüş edərkən, buradakı insanların artıq ən azı səksən faizi İslam dinini qəbul eləmişdi, lakin onlar Əhli-Beyt (ə) şəcərəsindən olan mübarək şəxsiyyətlərin risaləsi ilə müsəlman olduqlarından Əhli-Beyt (ə)-ə düşmən olan abbasilər bu ərazilərdə günahsız başlar kəsədməyə, insanları heç bir səbəb olmadan zindana saldırmağa, malını-mülkünü əllərindən almağa başladılar. On iki imamdan altısına, o

cümlədən İmam Cəfəri Sadiq əleyhəssalama, İmam Museyi Kazım əleyhəssalama, İmam Rza əleyhəssalama, İmam Muhəmməd Təqi əleyhəssalama, İmam Əliyən-Nəqi əleyhəssalama və İmam Həsən Əsgəri əleyhəssalama zindanda olarkən zəhər verib öldürən, eyni zamanda onlara qarşı 22 il qətiyyətlə mübarizə aparmış Babək Xürrəmidini Samirə şəhərində edam edən abbasilərin hakimiyyəti onuncu əsrdə səlcuq türkləri Sır-Dəryadan İran, İraq və Qafqaz ərazilərinə yürüşlər edəndən sonra xeyli zəifləyib, Azərbaycanın böyük alimi Nəsrəddin Tusinin vaxtında isə, məhz Nəsrəddin Tusinin uzaqgörən və ağıllı siyasəti ilə Moğol xanı Hülaki xan İslam dinini qəbul edəndən sonra süqut elədi. Belə ki, Hülaki xan sonuncu abnbasi xəlifəsi Mustəsimi Bağdad şəhərinin tən ortasında boğazından asdırdı. Beləliklə 83 il hakimiyyətə zorla yiyələnmiş əməviləri devirəndən sonra, zülmkarlıqda, münafıqlıqda, riyakarlıqda heç də onlardan geri qalmayan abbasilərin 508 illik hakimiyyəti sona gəldi.

Lakin Bakı şəhəri yenə də əldən-ələ keçirdi və nəhayət, on üç yaşında Ərdəbil şəhərindən on min müridi tərəfindən şah elan olunan Şah İsmayıl Xətai on altıncı əsrdə buna son qoydu. O, şir kimi döyüşən müridləri ilə ilk olaraq Şamaxıya yürüş edib Şirvanşah Fərrux Yasarı öldürdü. Sonra Bakıya gəldi. O vaxt Bakı şəhəri yalnız indiki İçərişəhərdən ibarət idi və cəmiyi yeddi min əhali-si var idi. Burda xeyli Əhli-Beyt (ə) aşiqi var idi, lakin Əh-Beytin qatı düşməni olan Fərrux Yasardan qorxduqları üçün bunu biruzə vermir, məhərrəmilik mərasimlərini, İmam Hüseyn əzadlıqlarını gizli keçirirdilər. On üç yaşlı Şah İsmayıl Bakıya varid olanda isə onlar əllərində müqəddəs Qurani-Kərim onun pişvazına çıxdılar. Bundan sonra Bakı şəhəri Səfəvilər dövlətinin mədəni şəhərlərindən birinə çevrildi.

Azərbaycan mədəniyyəti, ədəbiyyatı üçün çox işlər görmüş Səfəvilər dövlətinin paytaxtını Ərdəbildən Təbrizə köçürəndən sonra burada elm ocaqları, ali mədrəsələr, qiraətxanalar, kitabxanalar açdıran və şairlər məclisləri keçirən Şah İsmayıl cəmiyi otuz səkkiz il ömür sürdü və Allah rəhmətinə qovuşdu. Bundan sonra müridlər onun oğlu Şah Təhmasibi şah elan elədilər. Şah Təhmasib atası kimi polad iradəli, qətiyyətli, əzmkar, işıqlı imana malik olan bir şah idi və hələ gənc ikən atasının itirdiyi torpaqları osmanlı sultanı Sultan Süleymandan geri aldı və atasının ənənələrini davam etdirərək Səfəvilər dövlətində mədəniyyətin, elmin, ədəbiyyatın daha da inkişaf etməsi üçün əlindən gələni əsirgəmədi. Ah Təhmasib iki atası qədər ömür sürdü. Lakin danılmaz bir həqiqət var ki, Allahdan başqa hamısı ölümə məhkumdur və Şah Təhmasib də dünyasını dəyişdi. Bundan sonra isə Şah ismayılın bab ası Şeyx Cüneyd Səfəvidən qalma səfəvilər bağçasının ətirli gülləri solmağa başladı. Belə ki, ah Təhmasibin bir oğlu hakimiyyət üstündə öz doğma qardaşını öldürdü və bununla da dünyanın ən möhtəşəm şah-üsul idarəsi zəifləməyə başladı və get-gedə öz gücünü tamamilə itirib xanlıqlara parçalandı.

Azərbaycan çar Rusiyası tərəfindən işğal olandan sonra çar məmurları quldarlıq, köləlik rejimini Azərbaycanda tətbiq etməyə başladı və təkcə kəndliləri, fəhlələri kölə halına salmadı, torpaq sahiblərini də özlərindən asılı

vəziyyətə saldı. Belə ki, guya torpaq və yaxud mal-mülk sahibi olan sahibkarlar, kəndliləri, fəhlələri işlədərək, əldə etdikləri mənfəətin əksər hissəsini vergi adıyla məmurlara ödəyirdi. Belə ki, vaxtilə xan, bəy olan insanlar belə müflisləşmək həddinə gəlmişdi və o qədər asılı vəziyyətə düşmüşdülər ki, artıq onların ağılığından heç bir söhbət gedə bilməzdi.

Sosializim dönəmi zamanı elə tarixlər uydurulurdu ki, guya rus çarı Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda quldarlıq rejimini yalnız kəndlilər, fəhlələrə aid etmiş, bəylər, ağalar, bir sözlə zəngin adamlar isə öz ağılıq hüququnu saxlamışdılar. Lakin bu tamamilə belə deyildi, çünki Azərbaycanda bəylərin, ağaların, tacirlərin və başqa zəngin insanların da heç bir hüququ yox idi. Çünki çar çinovlikləri istədikləri zaman onların malını-mülkünü əlindən alır, istədikləri vaxt onları sürgün etdirirdilər. Məsələn çoxuna məlumdur ki, vaxtilə Qafqaz canişini olmuş Varonsov-Daşkov, Azərbaycanda çoxlu zəngin insanların torpaqlarını, meşələrini, bağ-bağatlarını əllərindən aldıraraq öz malı-mülkü eləmişdi. Biz bunu məşhur Azərbaycan yazıçısı İsmayıl Şıxlının “Dəli Kür” romanında da görə bilərik. Belə ki, Qafqaz canişini Varonsov-Daşkov Cahandar ağanın meşələrini əlindən almaq üçün silahlı çinovnikləri göndərir və bundan xəbər tutan Cahandan ağa onlarla atışarkən öldürülür. Başqa bir miskal gətirmək olar ki, Qarabağ canişini milliyyətçə erməni olan Tarxan məşhur Azərbaycan şairi Q.B.Zakirə böhtan ataraq sürgün etdirmiş, eyni zamanda bütün malını-mülkünü ələ keçirmişdir. Bir haşiyə də çıxmaq ki, şair özünün çox məşhur “Durnalar” şeirini Bakıda sürgündə olarkən yazmışdır.

Lakin rus məmurlar toplanan vergilərin səksən faizini korrupsiya vasitəsilə ələ keçirdərək varlansalar da, dövlət büdcəsini get-gedə müflisləşdirirdilər. Bundan başqa da onlar özləri heç bir şey bacarmır iş bacaranları isə soyurdular. Məsələn, Bakıda rus məmurlar Hüseynqulu xanın bütün əmlakını ələ keçirəndə, yalandan Sisyanovun başını kəsib qaçmış Hüseynqulu xanın bütün varidatını da züylə apardığını uyduraraq, onun xəzinəsindəki bütün qızılları, ləl-cəvahiratları, pulları özləri arasında bölüşdürmüşdülər. Belə bir vəziyyət eynilə Gəncədə, Şuşada və İrəvanda baş vermişdi. Gəncədə Cavad xanın, Şuşada İbrahim xanın, İrəvanda Hüseyn xanın bütün varidatı talan edilərək çar məmurları arasında bölüşdürülmüşdü. Bundan sonra isə çar məmurları ağa və ya yaxud nökrliyindən asılı olmayaraq Qafqazda yaşayan bütün müsəlmanları kölə vəziyyətinə salaraq zaman-zaman onlara məxsus hər şeyi talan etməyə başladılar. Bu səbəbdən də Rusiyanın iqtisadiyyatı zaman – zaman çox ağır bir vəziyyətə düşdü.

Buna görə də Rusiya imperiyasının çarı II Aleksandr bu vəziyyətlə iqtisadiyyatın xeyli zəiflədiyini, Rusiya dövlət xəzinəsinin boşaldığını görüb köləlik rejiminin ləğvi haqqında fərman imzaladı. Lakin bu fərman çar məmurları tərəfindən xüsusi haqsızlığa məruz qalan Azərbaycanda 1970-ci ilə qədər tətbiq olunmadı. Lakin 1970-ci il noyabr fərmanına əsasən Azərbaycan vətəndaşı da azad sayılaraq quldarlıq torpaq rejimindən qurtuldu. Bununla belə kəndlilərin əkib-becərərək əldə etdiyi məhsulun mənfəətinin 60 faizini verməyə məcbur

olurdu. Onu da qeyd edək ki, bu vergi Qafqazda yaşayan xristianlara aid deyildi. Onlar öz məhsullarını bazara çıxarıb yaxşı pul qazanırdılar. Lakin onsuz da çörəyi daşdan çıxan müsəlman kəndli əgər leysan yağışlar yağıb məhsulunu zay eləsə belə, həmin 6 faizi ödəməyə məcbur idi. Bakı şəhərində isə vəziyyət daha da acınacaqlı idi. Burada çoxlu neft olduğu üçün rus çarı bura çoxlu rus əhali köçürdü. Bakıdakı küçələrə rus adları verirdilər ki, bura gələn əcnəbi qonaqlar buranın bir müsəlman şəhəri olduğuna qətiyyənlə inanmasın.

Məsələn onlar Bakı şəhərinin mərkəzində yerləşən küçələrə bu cür adlar qoymuşdular; Mixaylovski, Merkuri, Marinski, Malakan, Bolşoy Morskayaya, Voronov, II Aleksandr, Olyinski, Qarçokovski, Sadovi, Niaberejny, Vrangelskiy, Quberniski, Telefonny, Romanovski, Krivoy və s.

Provaslav kilsələri yaxınlığında müsəlmanların məscid tikdirməyə ixtiyarları yox idi, məscidlər yalnız şəhərin ucqar məhəllələrində inşa edilə bilirdi ki, məsələn Nabat xanım Aşurbəyli gəlinlik qızılarını, üzük-sırğalarını sataraq şəhərin yuxarı məhəllələrindən birində “Təzə Pir” məscidini, onun qardaşı Əjdər bəy Aşubəyov isə “Göy məscid” adlanan “Əjdər məscidi”ni inşa etdirmişdi.

Bu da ona işarə idi ki, əməlisaleh müsəlmanlar nə qədər haqsızlıqlara, təzyiqlərə məruz qalsalar da, öz mütərəqqi dinlərindən ayrılmır və imkanları daxilində Azərbaycanda İslam dininin süqut etməməsindən ötrü son qəpiqlərini belə xərcləyirdilər.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, bəzi televiziya kanallarında genetik kodlarında çirk olan ermənipərəst memarlar XIX əsrin ikinci yarısında, XX əsrin əvvəllərində Bakı şəhərində cəmiyi iki məscid, lakin otuz kilsə olduğunu uydururlar. Bu isə şübhəsiz ki, bu cür üzdəniraqların Bakı şəhərinin ermənilərə aid olduğuna işarə eləmək istəyindən irəli gəlir. Əslində isə XIX əsrin ikinci yarısında Bakı şəhərində dörd pravoslav kilsəsi və cəmiyi bir erməni kilsəsi, lakin yüzdən artıq müsəlman məscidi var idi ki, bunlardan on dördü elə İçərişəhərdə yerləşirdi. Çünki çar Rusiyası çinovnikləri nə qədər allahsız olsalar da, 1920-ci ildə Bakı şəhərini işğal eləyən bolşeviklər kimi müsəlman məscidlərini söküb, yerində donuz fermaları tikmirdilər.

1870-ci ildə II Aleksandr tərəfindən verilən “Torpaq mülkiyyəti” fərnəsinə əsasən Bakı şəhərində neftli torpaqların vətəndaşlara satılması az bir zaman içində iqtisadiyyatda güclü bir sıçrayış əmələ gətirdi. İş bacaran, qəpiyi-qəpiyin üstünə qoyan insanlar uzun illər yığıqları pulla neftli torpaqlar alıb quyu qazıdurdılar və bu quyulardan fontan vuran nefti sataraq həm özləri arlandılar, həm də bazar iqtisadiyatına əsasən çar Rusiyasının dövlət büdcəsinə xeyli gəlir gətirdilər. Bu da öz növbəsində Bakı şəhərinə ilk olaraq neftin Qara dəniz vasitəsilə dünya bazarına çıxarılması üçün Bakı-Tiflis dəmiryolunun inşasını, sonra isə Bakı-Peterbuq, Bakı-Moskva, Bakı-Kiev dəmiryollarının inşasına təkan verdi. Təbii ki, bu dəmiryollar açıldıqdan sonra həm alver, həm də Bakıya axın çox gücləndi. Bu da Bakı quberniyasında yerləşən ərazilərin həm iqtisadi, həm də mədəni inkişafına heyranəmiz bir şəkildə təkan verdi. Bakı şəhərində Həsən bəy

Zərdabının nəşr elətdirdiyi “Əkinçi” qəzeti ilə maarifçilik vüsət aldı. Müsəlman oğlan uşaqlarının təhsil alması üçün rüşdiyyə məktəbləri, rus-müsəlman məktəbləri inşa olundu. Əkinçinin təsirlə mətbuat inkişaf etməyə başladı, çoxlu qəzet-jurnallar buraxılmağa başladı. Onlar üçün çap dəzgahları, möhür, ştamplar, kağızlar hazırlayan, eyni zamanda xalqa lazım olan kitablar nəşr olən mətbəələr meydana gəldi. Belə ki, vaxtilə dişləri, dırnaqları ilə çörək pulu qazanan Hacı Şıxəli, Hacı Hacığa, Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Murtuza Muxtarov, Şəmsi Əsədullayev, Ağamusa Nağıyev və başqaları neftli torpaq alıb neft quyu su qazdıraraq birdən-birə zəngin insanlara çevrildilər. Bundan sonra onların qarşısında Uca Allah tərəfindən bir sınaq başladı. Lakin onlar bu sınaqdan alını açıq, üzüağ çıxaraq qazandığı pulların əksər hissəsini xalqın iqtisadi rifahının yüksəlməsi, gün-güzəranlarının yaxşılaşdırılması, maariflənməsi, elm-təhsil alması uğrunda xərclədilər.

Təbii ki, bu da öz növbəsində Azərbaycan xalqının mədəniyyətinin, ədəbiyyatının inkişafına olduqca güclü bir təkan verdi.

Bu da sırr deyil ki, pul-para olmayan bir yerdə mədəniyyət də ayaq tutub yeriməz. Belə ki, Bakıda məhz neft sənayesinin inkişafı ilə bağlı qəzet və jurnalların sayı çoxalmağa başladı.

XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycanda baş verən siyasi sarsıntılar, Azərbaycan ərazilərinin inzibati cəhətdən bölünməsi, ikinci yarısında isə yuxarıda qeyd olunduğu kimi bazar iqtisadiyyatının inkişafı, iqtisadiyyat və mədəniyyət sahəsində özünü göstərdi, Azərbaycan ədəbiyyatında yeniliklər yarandı, tərəqqi hər cəhətdən öz qapılarını Azərbaycan mədəniyyətinin və ədəbiyyatının üzünə açdı. Maarifpərvər insalar zamanənin böyük səmimiyyətlə qapılar açdığını görüncə belə bir fürsəti yüksək dəyərləndirərək, sanki bir-birilə yarışa girmiş kimi heyrətamiz bir sıçrayışla “İttifaq”, “Tərəqqi”, “Səda”, “Sədayi-haqq”, “Təzə həyat”, “Hümmət”, “Kaspi”, “Fyuzat”, “Yeni Fyuzat”, “Ari”, “Babayi-Əmir”, “Tuti”, “Məzəli”, “Kəlniyyət”, “Şəlalə”, “İrşad”, “İttifaq”, “Zənbur”, “İqbal” Həyat”, “Fyuzat”, “Təkamül” və s. mətbu orqanları yaratdılar.

Bakı çağdaş anlamda kapitalist, ticarət, fəhlə, kəndli, ziyalı və başqa təbəqələrdən ibarət bir şəhər idi. Fəhlələrin əksəriyyəti şah-üsul-idarəsinin haqsızlıqlarından, zorakılığından Bakıya pənah gətirmiş cənubi azərbaycanlılar və çar-üsul idarəsi tərəfindən torpaqları, heyvanları əllərindən alındığı üçün Bakı şəhərinə iş dalınca gələn kəndlilər idi.

Sosializm ideologiyası zamanında təbii ki, ideologiyanın tələblərinə uyğun olaraq Bakıya iş dalınca gələn insanların guya zəngin təbəqə tərəfindən hamısına qarşı haqsızlıqların, ədalətsizliklərin tüğyan eləməsi fikri formalaşmışdı. Lakin bu əslində belə deyildi. Düzdür, sahibkarlar arasında fəhlələrə qarşı ədalətsizlik olənələr də az deyildi. Lakin tarixi faktlar göstərir ki, Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Murtuza Muxtarov, Şəmsi Əsədullayev, İsabəy Aşurbəyli, Seyid Mirbabayev, Hacı Şıxəli, Hacı Hacığa, Hacı Əliabbas, Kərbəlayi İsrəfil və s. kimi neftxudalar heç vaxt onların neft mədənlərində çalış-

şan fəhlələrə haqsızlıq etməmiş, hətta öz ziyanları hesabına olsa belə onların əmək haqqını vaxtlı-vaxtında ödəmiş, o cümlədən Hacı Zeynalabdin Tağıyevin başçılığı ilə yaratdıqları “Müqəssəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti”ndə tez-tez yığışaraq tək Bakı şəhərində deyil, hətta Azərbaycanın başqa bölgələrində yaşayan xalqın kasıb təbəqəsinə maddi cəhətdən yardım eləməkdən ötrü xüsusi adamlar ayıraraq kasıb ailələrə hər ay un, şəkər, yağ, düyü, başqa ərzaqlar, o cümlədən məişətdə işlənən ləvazimatlar göndərmişlər.

Bundan əlavə bu xeyriyyəçilər yuxarıda qeyd olunduğu kimi, həm də mərifərpərvər insanlar idi və elmin, təhsilin bir xalqın məfkurəsində necə güclü işıqlar yandırdığını çox gözəl bildikləri üçün xalqın övladları üçün elm-təhsil ocaqları açdırmaqdan, inşa etdirməkdən, eyni zamanda istedadlı gəncləri Londona, Parisə, Peterburqa, Odessaya, Nəcəfül-Əşrəfə elm arxasınca göndərməkdə bir-buirilə səniki yarışa girirdilər.

Təsədüfi deyil ki, Bakı milyonçusu Seyid Mirbabayevin vəsaitilə açılan “Qori müəllimlər seminariyasının” müsəlmanlar üçün açılan şöbəsi 250 müəllim hazırlayaraq Cənubi Qafqazın cürbəcür bölgələrindəki məktəblərdə müəllim işləməyə göndərilmiş və minlərlə yeniyetmənin, gəncin savadlanıb xalqına xeyir verməyə səfərbər etmişdi. Bundan başqa Parisdə, Londonda, Peterburqda, Odessada, yüksək ilahiyyat elmləri tədris eləyən İraqın Nəcəfül-Əşrəf şəhərində təhsil arxasınca göndərilən yüzlərlə gənc yüksək ali təhsil alaraq vətənə dönmüş və xalqının tərəqqisi uğrunda heyratəmiz dərəcədə fədakarlıq göstərmişlər.

Şübhəsiz ki, bu da öz növbəsində klassik ənənələrə sadıq qalan Bakı şairlərinin yaradıcılıqlarında yeni abi-həva yaratdı. Onlar klassik ənənəni unutmadan, öz şeirlərində dövrün təlatümlərini, ziddiyyətlərini, xeyirini, şərini, işığını-qaranlığını, yaxşısını-pisini tərənnüm etməyə başladılar.

Bu dövrdə eyni zamanda xalqda hürr yaşamaq arzusu daha da qüvvətlənmişdi və Azərbaycan ziyalıları xalqın bu arzusunu həyata keçirməkdən ötrü yollar axtarırdılar.

Bununla bağlı Əli bəy Hüseynzadə yazırdı:

“Qafqaz türkləri türklərin ən hüriyyətvərləridir. Bu məmləkətdə heç bir qüvvə hüriyyət arzusunu məhv edə bilməz. Heç bir cəbr və təzyiq, heç bir cəfa və əziyyət, heç bir zülm və sitəm hüriyyət odunu söndürə bilməz. Qafqaz hüriyyət aləminin tarixində mühüm rol oynayacaqdır, bu rollardan ən böyüyü Qafqaz və Azərbaycan türklərinə aiddir.”(1.)

XX əsrin əvvəllərində başlanan inqilabi hərəkət Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatının qüvvətlənməsinə səbəb oldu və bu da öz növbəsində milli dilin-ana dilinin inkişafına təkan verdi. Hələ XIX əsrin 80-ci illərindən başlanan mətbuat, maarif və ana dilində dərslik məsələləri ilə meydana çıxan ana dilinin təmizliyi və kütləvi inkişaf XX əsrin əvvəllərində öz bəhrəsini verdi. Milli dilin inkişafı təbii ki, milli məfkurənin, milli özünüdərk inkişafında da bilavasitə özünü göstərməkdə idi. Bu xalqın milli xalqın milli mənlilik şüurunu yüksəldən amillərdən biri idi. Azərbaycan ziyalılarının bu işdə xüsusi əzmkarlığı və çalışqanlığı milli dilin inkişafı üçün mənəvi-psixoloji zəmin yaradırdı. Təbii ki, bu

işdə mətbuat ön yerdə idi ki, şairlər milli dilin inkişafı üçün xüsusi fədakarlıq göstərərək ana dilinin bir xalq, bir millət üçün nə qədər dəyərli olduğunu bildirən şeirlər yazırdılar.

Lakin şairlər bununla kifayətlənmir, gənclərə vətənpərvərlik ruhu aşılayan, istiqlal və istiqbal ruhunda, eyni zamanda gənc nəslin artıq yeddi arxa dönənini tanımağından ötrü bir-birindən gözəl möhtəşəm əsərlər yaradırdılar. Bakı ədəbi mühitinin yetişdirməsi Əliabbas Müznib vətənə olan sevgisini canlı mənzərələrlə, poetik lövhələrlə bu şəkildə bəyan edirdi :

Azərbaycan çəpik güllər baxçası,
Bakıxanovlar gülzarıdır bu ölkə.
Məhəmməd xan, Əhməd xanlar məskəni,
Cavad xanlar məzarıdır bu ölkə.

Turan irqi bu ölkədə boy atmış,
İgidliyin sancağını ucaltmış,
Dünyaları qeyrət ilə donatmış,
Qəhrəmanlar peykarıdır bu ölkə.

Moskovlular gözlərini yumdular,
Turanlıya “bar-bar” deyə cumdular.
Pozuldular axır geri döndülər,
Xırsızların qahharıdır bu ölkə.

Çəkil, çəkil, ey alçaq əl, sən çəkil!
Tökül, tökül, ey xain göz, sən tökül!
Bükül, bükül, ey çək, artıq en, bükül!
Müəzzənlər dərdəridir bu ölkə.

Məbudumuz üç boyalı bayrağı,
Kəbəmizdir hər bir ovuc torpağı.
Sevməz b u yer hər xaini, alçağı,
Doğruların asarıdır bu ölkə. (2.s.106)

Bakı şəhəri Qafqazda ən böyük şəhər idi və XIX əsrin sonlarından etibarən bu şəhərdə elə bir inkişaf mərhələsi başlamışdı ki, artıq XX əsrin onuncu illərində başda Hacı Zeynalabdin Tağıyev olmaqla, azərbaycanlı neftxudaların inşa etdirdikləri möhtəşəm binalar, kombinatlar, pasajlar, lokantalar, indiki supermarketlərdən qat-qat üstün olan mağazalar, klublar, saldırdıqları əsrarəngiz bağlar, parklar, bulvar, bir-birindən gözəl imarətlər və s. bu sənaye şəhərini dünyanın ən gözəl şəhərlərindən birinə çevirmişdi və əgər 1918-ci ilin mart ayının sonundan Qafqaz İslam Ordusu Bakını işğaldan azad elədiyi günə, yəni 15 sentyabra qədər, Stepan Şaumyanın firtavısı ilə daşnak-bolşevik neofaşist hərbi

birdləşmələri Bakı şəhərindəki ən möhtəşəm abidiləri yandırmasaydılar (1918-ci ilin mart ayının sonundan etibarən 70 faizi ermənilərdən, 30 faizi ruslardan ibarət bolşevik matroslar Bakı şəhərindəki müsəlman abidələrini, o cümlədən, indiki AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına əlyazmalar insitununun yerləşdiyi, Ağamusa Nağıyevin vaxtsız vəfat etmiş oğlu İslayılın şərəfinə inşa etdirdiyi “İsmayilliyyə” binasını, “Təzə pır” məscidini, on ikinci əsrdə Şirvanşah Məniçöhr tərəfindən inşa edilmiş “Qız qalası”nı və bir çox abidələri gəmilərdən top atəşinə tutaraq dağıtdılar. Bu top atəşləri “İsmayilliyyə”ni tamam yandırdı, “Təzə pır” məscidini böyük xəsarətlər yetirdi, öləkin “Qız qalası”nın bir daşını da sala bilmədi. Bundan əlavə bolşevik matroslar “Bibiheybət” ziyarətgahını və məscidini dağıtmaq istəsələr də bacarmadılar), 1920-ci ilin 28 aprelində Leninin göstərişi ilə başlarında cəllad Pankratov, Mikoyan, Baqdasaryan, Baqramyan, Levandovski olmaqla 11-ci qırmızı ordu şəhərə daxil olub viran eləməsəydi, Bakı şəhəri az zaman keçəndən sonra bütün dünyada tayı-bərabəri olmayan bir şəhərə çevrilərək, Londonu, Parisi, Romanı, Peterbuqu kölgədə qoyacaqdı.

Bakı şəhəri limanın sahili şərqdə Zığ burnundan başlayıb, qərbdə Şıx burnuna qədər 24 kilometr uzanırdı və şəhər boyu məscidlər, onların göydələnlər, minarələri, imarətlər, lokantalar, mağazalar, pasajlar, qış və yay klubları, füsunkar bağlar, parklar, Tağıyev teatrı, rüşdiyyə məktəbləri göz oxşayırdı. Bakı zəatən gözəl bir şəhər idi, lakin XIX əsrin sonlarından başlayaraq elm-təhsil ocaqlarının çoxalması, xalqın gözünün açılması, maariflənməsi, milli məfkurənin inkişafı, milli özünüdərk, münafiq, şarlatan mollaların saxtakarlığının üzə çıxması, ən əsası isə xalqın gənclərinin savadlanması, təhsil görməsi Bakı ədəbi mühitinə öz müsbət təsirini göstərirdi və bakılı şairlərin yaradıcılığına əks etdirilirdi. Çünki xalqın savadsızlığı, elmsizliyi, təhsil görməməsi bu sənətkarların ən yaralı yeri idi. Məsələn Bakı ədəbi mühitinin ən tanınmış şairlərindən biri Əbdülxalıq Cənnəti elmin, təhsilin, savadlanmağın insana nə qədər xeyirli olduğunu özünün “Kitab” şeirində bu şəkildə ifadə edir:

Əhli-ruhə, ey oğul, bir munisi-candır kitab,
Qəlbə qüvvət, çeşmə taqət, cana-canandır kitab.

Zaiqən salımsə gər, var onda gəsmari-əziz,
Kim, qələm əşcarə malik, bağı-bustandır kitab.

Hər xiyabanında minlərcə gül açmış rəngi-rəng,
Əhlinin indində pırqıymət gülüstandır kitab.

Hikmətü-elmi ədəblə sərəsər məhşun ikən,
Mən nə tərif eyləyim, hər vəsfə şayandır kitab.

Taxsa gər mərdi-siyaydan bəsirət eynəyin,
Cənnəti tək söyləyər həttə ki, Qurandır kitab.(3.s.79)

Bakı ədəbi mühitinin başqa bir tanınmış şairi Səməd Mənsur öz can yan-ğısını belə şəkildə vurğulayırdı:

Yatma dəxi, göz aç oyan, getdi hamu izzətimiz,
Gülşənımız oldi xəzan, oldi füzun möhnətimiz.
Yandı vətən cəhl oduna, bir oyanmaz millətimiz.

Dərs oxuyub alim olan görməz dünyada zillət,
Cahil o-lub dərsi atan görər eldən məzəmmət.
Dərsə çalış, huşilə bax, olsun zari qəflətimiz.

Başqaları elm oxuyub oldu dünyada sərvər,
Bizlər isə cəhlə uyub, məhv etdik şani yeksər.
Haydı gedək, dərs oxuyaq, xoşbəxt olsun millətimiz.

Ay atalar, bir ayılın, bu günlərdə yatmamalı,
Bizlər üçün gün qayıruz, elmə cəhlə satmamalı.
Bax gününə, yaxşı düşün, gör varmıdır qeyrətimiz.(4.s.91)

Şeir elə bir gül çələngidir ki, Xaqani, Nizami, Hafiz, Sədi, Mövlanə Cəlaləddin Rumi, Yunus Əmrə, Əlişir Nəvai, Mövlanə Füzuli, Şah Xətai, Nəbatı, Seyid Əzim Şirvani, M.Ə.Sabir, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət, Hüseyn Cavid, Mehmed Akif Ərsoy, Şəhriyar şeiri kimi ətri qiyamətə qədər bütün dünyaya saçacaq və şeir xiridarı olan insanlar bu ətrin təsiri ilə həyatlarını gözəlləşdirəcəklər.

Şeir sözün qiymətini, dəyərini bəyan etməklə yanaşı onu zینətləndirən bir məfhumdur. Şeir gözəl, təsirli, mənalı, məntiqli söz ilə hasilə gəlir. Lakin əfsuslar olsun ki, istər XIX əsrin ikinci yarısında, istər XX əsrin əvvəllərində və sonrakı illərdə də Azərbaycan şeir gülüstanında əlaq otları da bitirdi və bunların kökləri də çayır kimi elə dərinə işləmişdi ki, hələ indinin özündə də bu çayır köklərini qoparıb atmaq mümkün deyil. O zamanlar Bakı ədəbi mühitinin sənətkarları belə irticaçı şairlərə və onları müdafiə edənlərə qarşı həcv xarakterli şeirlər yazırdılar. Məsələn Səməd Mənsur yaxın dostu Həşim Saqibə göndərdiyi şeirdə belə şairləri güclü satira atəşinə tuturdu:

Birdən-birə İslam əcəb bəxtəvər oldu!
Şam idi günü yazığın, indi səhər oldu!

Yağmışını maarif yağışı şəhrə və kəndə,
Kim, xalq hamı əzaridə sahib-hünər oldu.

Min-min qələm əhli törənib çapuklu çalak
Kim istədisə esahibi-tabu gəsər oldu.

Bazarə baxıb müştərigir eylədi malın,
Yəni qələm ərbabı b u gün sövdəgər oldu.

Yazdı kimi millət, kimi elmi, kimi ədyan,
Mövşüfi necə şairin incə kəməər oldu.

Əmma biri var fəlsəfəvü hikmətə dara,
Hətta sözünün mətləi “Şəqqül-qəməər” oldu.

Bəsdır, ayıl ey milləti-nadan, bilə Saqib
Düşdü nəzərindən səbəbi, bədnəzər oldu. (3.2.205-206)

ƏDƏBİYYAT

1. “Həyat” qəzeti, 1906-cı il, 2 iyul № 43
2. Vüqar Əhməd. “Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı” –Bakı, “Müəllim” nəşriyyatı, 2006, səh. 106.
3. “Deyilən Söz Yadıgardır” Bakı-2019. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. (Toplayan Cəfər Rəmzi. Nəşrə hazırlayan və ön sözün müəllifi Sona Xəyal) səh. 79.
4. Səməd Mənsur. “Şeirlər, Fleytonlar, Pyeslər”. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2019. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi. (Transfonelasiya və redaktə edib nəşrə hazırlayanlar: Sona Xəyal, Seyyid Əsri) səh 91

SOSYAL BİLİMLER ALANINDAKİ LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARINDA ETİK DAVRANIŞ İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS ON ETHICAL BEHAVIOR IN GRADUATE THESIS STUDIES IN SOCIAL SCIENCES

ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С ЭТИЧЕСКИМИ НОРМАМИ И ИХ РЕШЕНИЕМ В ДИССЕРТАЦИОННЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ В ОБЛАСТИ СОЦИАЛЬНЫХ НАУК

Songül ÇAKMAK*

ÖZ

Sosyal Bilimler Türk Halkbilimi/Türk Halk Edebiyatı Alanı Tez Danışmanları / Tez Öğrencileri Yazılı Mülakat Görüş Bildirme ve Değerlendirme Sonuçları kapsamında hazırlanan bu çalışma; Türkiye'deki akademik yayınlarda son yirmi yıldır etik ile ilgili araştırmaların gittikçe artmasının nedenlerinden birinin artan yayınlarla birlikte ciddi etik ihlallerin de artmış olmasından kaynaklı sorgulamak ve nedenlerine değinmek amaçlı hazırlanmıştır. Toplum-sal/bilimsel anlamda üretkenliğin durağanlaşmasına sebep olan etik ihlali ile ilgili her geçen gün daha ciddi önlemler alınmakta ve sorun olarak tartışılmaktadır. Tespit edilen sorunlar/çözüm önerileri ilgili bilgilendirmeler üst kurumlar tarafından yayınlanmaktadır. Buna rağmen çalışmada soruları cevaplayan danışman ve öğrenciler ciddi derecede etik problemlerle karşılaştığını belirtmektedirler. Bu çalışmada, bilimsel yazım olan lisansüstü tez çalışmalarında etik yaklaşım/davranışın neleri kapsadığı ve etik ihlallerinin Türkiye genelinde nasıl düşünüldüğü, hangi problemlerin ciddi olarak görüldüğü hazırlamış olduğumuz 10 soruluk yazılı mülakat nitel değerlendirme formu ile belirlenmeye çalışılmış-

* Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Öğretim Görevlisi, Van/TÜRKİYE.

ORCID ID: 0000-0002-5781-2814
(songulcakmak21@gmail.com)

tır. Random tekniğiyle ankete cevap verenler; Halkbilimi/Halk Edebiyatı alanında öğretim veren, Türkiye'nin 11 ilindeki 15 farklı üniversitede görevli 9 danışman ile öğrenim gören 14 öğrenciye sorulmak kaydıyla etik yaklaşım/davranış ile ilgili anket cevaplandırılmış, görülen sorunlar tespit edilmiş ve çözüm önerileri cevaplar göz önüne alınarak tasarlanmıştır. Büyük zahmetlerle hazırlanan fakat YÖK Tez aramaları dışında görülmeyen lisansüstü tez çalışmalarının birçoğunun yayınlanmadan enstitü raflarında kaybolup gittiğini belirten öğrencilere etik yaklaşım/davranış ile ilgili sorunlar ve çözüm önerileri verilen cevaplar minvalinde yorumlanarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yayın, etik, lisansüstü, öğrenci, danışman.

ABSTRACT

The last twenty years of research on ethics in academic publications in Turkey is one of the reasons why increasingly serious ethical violations increased with increasing publication is due to be increased. More and more serious measures are taken and discussed as a problem regarding the ethical violation that causes stagnation of social/scientific productivity. The related issues are reported by the top institutions. Nevertheless, it is stated that serious ethical problems are still encountered in my writing. In this study, the scientific writing that graduate thesis on the ethical approach/behavior of what encompasses and how it is considered ethical violations in Turkey, we have prepared seen as serious of which is the problem of 10 questions written interviews were studied to determine the qualitative evaluation form. including Turkey's 11 provinces to 15 different folklore in university / Folk

Literature instructor in the field of nine consultants and studying 14 students ethical approach/some questions regarding the behavior by asking, problems have been identified and solutions are designed considering the answers. In the graduate thesis, which is a scientific publication, the problems related to ethical approach/behavior and solution suggestions are presented and interpreted in a minvalue.

Key Words: Publication, ethics, graduate, student, advisor.

Giriş

Bilimsel araştırmalarda alanla ilgili çalışma yazılmadan önce yazılacak yazının hazırlıklarını yapmak, bilimsel yazıların olmazsa olmazı durumundadır. Bilimsel yazıların incelenmesi ve varsa eksik noktalarının tespiti bu noktada eleştirel bakış açısının kazanılması ile mümkün olmaktadır. Bilimsel yazının nasıl okunması gerektiği ve nelere dikkat edilerek çalışmaların hazırlanmasında; kişisel eleştirinin geliştirilmesi hususunda bilgilendirmenin ve gerekli eğitimin yükseköğretim bölüm başkanları ve danışmanlar rehberliğinde gerçekleşmesi,

tez aşamasından çok önce verilmesi gereken önemli eğitimlerden biri olarak görülmektedir. Türkiye’de yükseköğrenime yeni başlayan bir öğrencinin bu yönlendirme ve etik davranışı edindirme hususunda rehber/danışman bakımından ciddi aksaklıkların olduğu ve yönlendirmenin yeterince yapılmadığı görülmektedir. Sosyal bilimler alanında özellikle yükseköğrenimde bilimsel araştırmalarda yayın ve etik dersinin doktora eğitiminin son döneminde verildiği bazı bölümler göz önüne alındığında yayın hazırlayan öğrencilerin yayın etiği kurallarını bilmeden ihlal ettiği ve hataların bilinmemesinden kaynaklı yüksek lisans hatta doktora tezlerine de bu hataların yansıdığı görülmüştür. Tez gibi bilimsel yayınların amacının ve kapsamının yeterince anlaşılmadığı ve ciddi etiksel problemlerle dolu bir yığın yayının sadece dersi geçmek ve puan elde etmek için tasarlandığı, bilime katkısının ya çok az olduğu veya hiç olmadığı belirtilmektedir.

Çalışma İle İlgili Genel Bilgiler

Tez gibi bilimsel yayınların amacının ve kapsamının yeterince anlaşılmadığı ve ciddi etiksel problemlerle dolu bir yığın yayının sadece dersi geçmek ve puan elde etmek için tasarlandığı, bilime katkısının ya çok az olduğu veya hiç olmadığı belirtilmektedir.

Çalışmanın amacı, yükseköğrenim tez çalışmalarında bilerek veya bilme-yerek yapılan etik dışı yaklaşım/davranış problemlerinin ciddiyetini vurgulamak, farkındalığı artırmak ve farkında olmadan yapılan etik problemlerin danışmanlar tarafından denetiminin ve eğitiminin verilmesini sağlamaktır.

Öğrenciler açısından ise tez danışmanı ile birlikte yapılması gereken çalışmanın eksiklerini ve akademik önemini kavramasına, çalışmalarına etik çerçevede gereken önemin verilmesine ve çalışmanın nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili denetim kurumlarının yönergelerini dikkate alarak sürdürmeleri için farklı düşünceleri paylaşarak katkıda bulunmak amaçlı oluşturulmuştur.

Çalışmanın önemi ayrıca, etik yaklaşımın/düşüncenin başlı başına kendi öneminden kaynaklanmaktadır ki; etik, bilimsel çalışmaların olmazsa olmazı durumunda önemli bir kavramdır.

Çalışma Alanının Sınırları ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın evrenini, Türkiye’deki sosyal bilimler alanındaki doktora ve Yüksek lisans tez çalışmalarında etik yaklaşım/davranış ile ilgili sorunlar ve çözüm önerileri oluşturmaktadır. Hazırlanan 10 soruluk yazılı mülakat formu Random tekniğiyle Türkiye’deki 11 il ve 16 farklı üniversitede görevli olan Yükseköğrenim tez danışmanları ve tez öğrencilerine sorulmuş, alınan cevapların nitelik değerlendirmesi yapılmıştır. Nitel değerlendirme ölçütlerinde hazırlanan sorular yine nitel değerlendirme ölçütleri dikkate alınarak yorumlanarak sunulmuştur.

Örneklemini ise orantısız eleman örnekleme modeli** ile Türkiye’deki Türk Halkbilimi/Halk Edebiyatı bölümlerinden 9 danışman ve 14 öğrenci olmak üzere ayrı ayrı olmak koşuluyla hazırlanan soruların sorulması ve alınan cevaplar doğrultusunda sorun ve çözüm önerileri şeklinde tespit edilerek oluşturulmuştur. Lisansüstü tez çalışmalarında etik yaklaşım/davranış ile ilgili sorunlar tartışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Çalışma zamanının kısıtlı olmasından kaynaklı orantısız eleman örnekleme yöntemiyle Türkiye genelinde Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Müzikoloji Bölümü ve Gazi Üniversitesi Halkbilimi Bölümü, İstanbul Üniversitesi TDE Bölümü (Halk Edebiyatı), İzmir, Ege Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (Türk Halk Bilimi) Düzce Üniversitesi TDE Halkbilimi Bölümü, Erzurum Atatürk Üniversitesi, TDE Halkbilimi Bölümü, Kars, Erciyes Üniversitesi Halkbilimi Bölümü, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi TDE Halk Edebiyatı Bölümü, Diyarbakır Dicle Üniversitesi TDE Halk Edebiyatı Bölümü, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi TDE Halkbilimi Bölümü, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya İnönü Üniversitesi TDE Halk edebiyatı Bölümlerinde ulaşılabilen üniversitelerin Halkbilimi/Halk Edebiyatı Halk Oyunları, Müzikoloji bölümlerinde danışman ve öğrencilere sorular yöneltilmiş, verdikleri olumlu/olumsuz cevaplar evrene yansıtılarak değerlendirilmiştir.

Materyal ve Metot

Sosyal Bilimler alanında Türk Halkbilimi/Türk Halk Edebiyatı bölümlerinde yükseköğrenim tez danışmanları ve tez öğrencilerine *Yazılı Mülakat Görüş Bildirme ve Değerlendirme Formu* uzman görüşü alınarak hazırlanmış ve Türkiye’nin 16 farklı üniversitesinde danışman ve öğrencilere mail yoluyla iletilerek sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır. 16 farklı üniversiteden 9 danışman 14 öğrenciye yazılı mülakat şeklinde uygulama yapılarak görüş alınmıştır.

Çalışmamızın materyalleri, YÖK Etik Düzenlemeleri, TÜBİTAK etik düzenlemeleri, TÜBA etik düzenlemeleri, APA yazım kuralları ve etik düzenlemeleri, kütüphane arşivleri, YÖK Tez Merkezine kayıtlı YL ve Doktora tez çalışmalarını kapsamaktadır. Ayrıca etik ile ilgili yazılmış güncel makalelere ulaşılmış olup yükseköğrenim tezleri ve kitaplar açıklamalı bir şekilde sunulmuştur.

Sosyal Bilimler Araştırmalarında Etik Yaklaşım/Davranış

Etik sözcüğünün nasıl tanımlandığına bağlı olarak sosyal bilim araştırmacıları tarafından etik tanımının sınırları da değişebilmektedir. Hammersley ve Traianou (2012: 16) etik sözcüğünün en az iki anlamı olduğunu öne sürer: Birinci anlamıyla etik, “iyi ve doğru nedir?” ve “buna nasıl karar verilir?” konu-

** Araştırmacının incelediği, ilgilendiği, hakkında fikir sahibi olmak istediği ve aktif olarak araştırdığı evrenden aldığı ve o evreni temsil ettiğini düşündüğü gruba örneklem adı verilmektedir (Neuman, 2014; Kothari, 2004).Orantısız eleman örnekleme modelinde ise kadın- erkek cinsiyetlerin nicel olarak eşit olmak zorunda olmadığı bir modeli temsil etmektedir.

sunu inceleyen bir çalışma alanıdır. Sosyal araştırma etiği de araştırmacıların neleri yapıp neleri yapmaması gerektiğini tanımlayarak bu davranışların nasıl saptanacağını içerir.

İkinci anlamına göre ise etik neyin “iyi” veya “doğru” olduğunu kapsayan ve örneklendiren veya neyin kötü veya yanlış olduğunu belirlememize yol açan bir dizi ilkedir. Bu çerçevede sosyal araştırma etiği de sosyal bilim araştırmacılarının araştırma yaparken dikkate almaları gereken veya sahip oldukları etik prensipler olarak görülmektedir.

Etik ve ahlak kavramları genellikle aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak etik davranışlar bakımında neyin iyi veya neyin kötü; neyin doğru veya neyin yanlış olduğunun ortaya konulması olarak algılanırken, ahlak da iyi ve kötüye, doğru ve yanlış a ait prensipler olarak ortaya çıkmaktadır.

Ahlak bir sosyal bilim dalı olarak toplum içerisinde oluşmuş örf ve adetlerin, değer yargılarının, normların ve kuralların oluşturduğu sistem bütünüdür. Bu sistem bütünü; bir bireyin, bir grubun ya da tüm toplumun doğru ve yanlış davranışlarını belirler ve yönlendirir. Başka bir ifadeyle *Ahlak bilimi*, belirli bir dönemde belirli insan toplulukları tarafından benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen töresel davranış kurallarının, yasaların ve ilkelerinin toplamının gerçek hayatta nasıl uygulandığını inceler (Arslan, 2001: 1). Ahlak ve etik teorileri yeniden incelenecek olursa, yabancı literatürdeki ahlak (moral) ve etik (ethics) kavramları arasındaki ayrımın önemli olduğu görülmektedir. Ahlak Latince’deki “mores” kelimesinden gelirken, etik ise daha önce belirtildiği gibi Yunanca “ethos” kelimesinden türetilmiştir. Bu iki kavram, insan faaliyetlerinin iki değişik boyutunu ifade etmektedir. Etik ve ahlak kavramlarının kullanımında tam bir uzlaşma olduğu söylenemez.

Günümüzde toplumsal sorunlar karşısında, sorumluluk taşınmasının gerekli olduğuna dair bir bilinçlenme sürecinde bulunulması dolayısıyla, etik ve ahlak kavramları üzerindeki tartışmalar da artış göstermektedir (Öcal, 2007: 15).

Etik ve ahlak arasında genişlik ve darlık, teori ve pratik açılarından da bir farklılık göstermektedir. Bir disiplin olarak ahlak, etiğin yaşam pratiğine yansıyan bir kurallar demetidir. Yani ahlaki anlamda “ben” etik anlamda “biz” in bir parçasıdır (Kılavuz, 2002: 256).

Etik doğru ve yanlış davranış teorisidir, ahlâk ise onun pratiğidir. Etik bir kişinin belli bir durumda ifade etmek istediği değerlerle ilgilidir. Ahlâk ise bunu hayata geçirme tarzıdır (Özgener, 2004: 6).

Ahlak, toplumsal anlamda varolan davranış ve inançları yönlendiren bir değerler sistemidir. Etiğin soyut ve kuramsal bakış açısının tersine ahlak, bireylerin günlük yaşam içerisinde nasıl yaşamaları gerektiğini ince ayrıntılar içinde pratik açıdan düşünür. Bu nedenle ahlaki ilkelerden ziyade etik ilkelerden söz etmek, etik değil de ahlaki davranışlardan söz etmek daha doğru olacaktır (Kılavuz, 2002: 256). Ancak daha önce de bahsedildiği üzere, tam bir uzlaşma sağlanamadığından, bunun tam tersini ifade edenler de bulunmaktadır.

Bütün bilim dallarında olduğu gibi sosyal bilimlerde de yürütülen araştırmalar, bilim insanlarının ve katılımcıların işbirliği göstermeleri ve birbirine güvenmeleri gibi karşılıklı anlaşmaları gerektirir. Araştırmacıların araştırma sürecini istedikleri gibi özgürce yürütmeleri süreci olumlu etkileyebileceği gibi katılımcıların ve toplumun haklarını hiçe sayan durumlar da doğurabilir. Geçmişte bazı araştırmacılar katılımcılarına etik çerçevede davranırken bazıları da sahip oldukları gücü kötüye kullanabilmiştir.

Yıllar geçtikçe yapılan araştırmaların sayısının artması, bir araştırmanın birçok araştırmacı tarafından yürütülmesi, bilgisayar kullanımıyla mevcut araştırmalara erişebilmenin kolaylaşması gibi durumlar, araştırma sürecini sadece araştırmacının denetimine bırakmamak gerektiği düşüncesinin doğmasına ve suistimalleri önleyebilecek düzenlemelerin oluşturulmasına yol açmıştır (Sarrantakos 1998: 20-21). Belki de yürütülen feci uygulamalar sonucunda araştırmaların içeriğinin ve yürütülmesinin denetimini sağlayacak düzenlemelerin ve standartların olmadığına farkına varılmasıyla Amerika Birleşik Devletlerinde bazı düzenlemelere gidilmiş ve Amerikan Kongresi 1974 yılında tıp ve davranış bilimleri alanında insanlar ve hayvanlar üzerinde yürütülen araştırmaları düzenleyen ortak bir çerçeve (common rule) geliştirmiştir (Alvino 2003, akt. Sarantakos 2013: 63).

Bu kurallar arasında kurumların çalışmalarını değerlendirmek ve denetlemek amacıyla Kurumsal Denetleme Komitesi (Institutional Review Board) kurması zorunluluğu bulunmakta ve bu zorunluluk bugün de geçerliğini korumaktadır. Etik çalışmaların, ciddi etik dışı yaptırımlar sonucu zorunlu olarak oluştuğu ve gittikçe bu alanda çalışmaların yoğunlaştığı görülmüştür.

Etik kavramının tanımlanması ve işlevi anlamında bu bilgileri aktarmış olmakla birlikte; tarihi süreç içinde bilimsel çerçevede etik yaklaşım/davranış uygulamasının gerekli ve zorunlu görüldüğünün köklerini ve oluşumunu bir sonraki bölümde aktarmaya çalışacağız.

Türkiye’de sosyal bilimler alanında değerlerin taşıyıcısı olan öğrencinin etik çerçevede yayın yaklaşımını nasıl karşıladığı ve bu çerçeveyi nasıl kullandığına değinerek, danışman/öğrenci sorunsalı bağlamında idrak etmeye gayret edeceğiz.

Etik Çerçevede Yayınların Oluşumu ve Kısa Tarihçesi

Etik ile ilgili yapılan çalışmaların sınıflandırılması ve bu sınıflandırmanın yapılma gerekçeleri tarihsel olayların, özellikle etik dışı davranışların ciddi bazı sorunlara sebep olmasından kaynaklı oluşturulmak durumunda kaldığı görülmüştür. Etik düzenlemelerin tarihsel oluşumuna bir göz atacak olursak gerekliliği ve kaçınılmazlığı hususunda önemli çerçeveler sunduğu ve bir disiplin olma yolunda ilerlediği görülecektir.

Etik yaklaşım/davranışın temellerinin çocukluk döneminde başladığını belirten Kohlberg’in bu husustaki sınıflandırması, tarihsel gelişmenin anlaşılması açısından önemli görülmektedir.

Geleneksel-Öncesi Etik Yaklaşım

Bu düzey iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama, ceza ve itaat aşamasıdır. Bu aşamadaki kişi, kurallara ya da otoriteye harfi harfine uygun davranmaktadır. Geleneksel-öncesi olarak adlandırılan düzeyin ikinci aşaması, bireysel, araçsal amaç ve değişim aşamasıdır. Bu aşamadaki kişi, etik açıdan doğru olan davranış tanımının kendisinin ihtiyaçları doğrultusunda yapmaktadır. Kişi sadece özel bir kural ya da otorite figürünü temel alarak etik bir karara ulaşmayı amaçlamaktadır.

Geleneksel Düzey

Bu düzey de iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada, kişilerarası karşılıklı beklentiler, ilişkiler ve uyum aşamasıdır. Bu aşamadaki bir kişi, kendinden çok diğer insanlar üzerinde odaklanmaktadır. Örneğin bu aşamadaki bir yönetici, üstlerinin kararlarına uyum gösterir. Çünkü üst yönetimin kararlarının örgüt için en iyi olduğuna inanmaktadır. Bu düzeyin ikinci aşaması, sosyal sistem ve bilinç korunması aşamasıdır. Bireyin aslında toplumun bir parçası olduğunu anladığı bu aşamada, davranışlarını da toplumun genel etik anlayışı çerçevesinde değerlendirmektedir.

Geleneksel-Sonrası Düzey

Bu düzeyin ilk aşamasında sosyal sözleşme, temel haklar ve yasal düzenlemelerin önemi büyüktür. Bu aşamadaki birey, diğer kişilere karşı olan yükümlülüklerinde sosyal sözleşme olgusuna büyük bir önem vermektedir. Kişi karar alırken rasyonel hesaplara ve faydaya bakmaktadır.

Bu düzeyin ikinci aşaması, evrensel etik prensipler aşamasıdır. Bu aşamadaki bireye göre doğru olan davranış, herkesin izlemesi gereken evrensel etik prensipler tarafından belirlenmektedir.

Bu son aşamada hiçbir şekilde, örgüt kararlarının artması ya da azalması gibi durumlar bir davranışın etik kimliğini ortaya çıkaran bir etmen olarak kabul edilmemektedir. (Kohlberg, 1969: 347-480).

Amerikan Psikoloji Derneği (APA) sosyal bilimler alanında belirlenen en eski etik kodu 1953 yılında çeşitli akademik alanları kapsayacak şekilde oluşturmuştur (Balcı 1997: 306).

1964 yılında yayınlanan Helsinki Deklerasyonu ise insanlar ve hayvanlar üzerinde yürütülen bütün biomedikal araştırmaların katılımcıların haklarını koruyacak şekilde nasıl yürütülmesi gerektiğini tanımlamaktadır (Balcı 1997: 306).

APA 1981 yılında yaptığı düzenlemeyle insan katılımcı kullanan araştırmalarda üç etik konuda dikkatli olunmasını talep eder: (a) katılımcıların fiziksel zarar görmesi engellenecektir (risk of harm) (b) araştırma verileri gizli tutulacaktır (confidentiality) ve (c) katılanlar kandırılmayacaktır (deception) (Wallen ve Frankel 1991'den akt. Balcı 1997: 311). Benzer şekilde üniversitelerde de yapılacak olan bütün bilimsel araştırmaların üniversite bünyesinde oluşturulmuş olan *Etik Kurullar* tarafından incelenip, onaylandıktan sonra yürütülmesine izin verilir (Sarantakos 2013: 15-16).

Türkiye’de araştırmaların etik boyutta değerlendirmelerini yapmak amacıyla ilk etik kurul 1988 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde oluşturulmuştur (Ruacan 2003: 4).

İngiliz Eğitim Araştırma Birliği (BERA) etik konusunu, araştırma profesyonelliğine karşı duyulan sorumluluk, topluma karşı duyulan sorumluluk ve katılımcılara karşı taşınan sorumluluk gibi kategoriler altında ele almaktadır (BERA 1992, akt. Ekiz 2009: 41).

Araştırmaların Etik Tasnifleri

Araştırmanın profesyonelce yürütülmesine ilişkin olarak araştırmacıların kopyacılık ve aşırıcılıktan kaçınmaları, araştırmaya ilişkin bilgileri açık bir biçimde belirtmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Topluma karşı duyulan sorumluluğa ilişkin ise araştırmacının bulgularını toplumla paylaşması ve katılımcılarının isimlerini gizli tutarak, onların özel bilgilerini deşifre etmemeleri gibi hususlar bulunmaktadır (Ekiz 2009: 41-42).

Katılımcılara ilişkin sorumluluk başlığı altında katılımcıların araştırmanın amacı, içeriği vb. konusunda bilgilendirilmesi, katılıma gönüllü olmaları, bilgilendirilmiş onay mektubu imzalamaları, araştırmadan istedikleri zaman ayrılabilme haklarının korunması vb. hususlar yer almaktadır (Ekiz 2009: 41-42). Bu sorumluluk şemsiyesi altında yer alan ve genellikle mektup şeklinde bulunan katılımcıların bilgilendirilmiş onay (informed consent) imzalaması zorunluluğu da daha önceleri genellikle mahkumlar, hastalar, esirler gibi seçme şansı fazla olmayan kişilerin araştırmalarda kullanılmasından ötürü onların haklarını gözetmek amacıyla getirilen normlardan bir tanesidir (Resnik 2011).

Bilim insanları araştırmalarını geçerli ve güvenilir bilgilere ulaşmak amacıyla gerçekleştirir (Memduhoğlu 2007: 28). Bu da etik kurallara uyulması ile mümkün olur. Resnik (2011) araştırma sürecinde etik kurallara uyulmasının nedenlerinden bazılarını şu şekilde sıralamaktadırlar;

(a) Etik normlar araştırmacıların gerçeğe ulaşma ve hata yapmama gibi hedeflerine ulaşmalarını sağlar.

(b) Araştırmalarda farklı disiplinlerden ve kurumlardan gelen araştırmacılar beraber çalışabildikleri için gerek duyulan güven duygusu, adalet ve işbirliği gibi değerler etik normlar sayesinde korunur.

(c) Birçok norm araştırmacıların kamu kaynaklarını dürüstlük çerçevesinde harcamasını garantileyerek araştırmacının topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmesine yardımcı olur.

(d) Etik normlar araştırmacının kamu desteği almasına katkıda bulunabilir.

Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği Komitesi (2002) son 20 yılda bilimsel sürecin işleyişine ve yayınlanan bilimsel araştırmaların güvenilirliğine ilişkin sorgulamaların arttığını rapor etmektedir (akt. Özenç-Uçak ve Birinci 2008: 189). Arda’nın (2001: 2) ülkemizde TÜBİTAK Türk Tıp Dizinine giren dergilerin editörlerinden veri toplayarak bir çalışma yürütmüştür.

Editörlerin bakış açılarından bilimsel yayınlarda karşılaşılan yayın etiğine uymayan davranışları saptayan araştırmasının sonuçları ve karşılaşılan etik dışı davranışların yüzdeleri şu şekilde sıralanmaktadır:

(a) Başka araştırmacılara ait bilgi, örnek, vaka ya da verilerin izinsiz alınarak kaynak gösterilmeden yayınlanması (% 20,6)

(b) Başka araştırmacıların eserlerinden kaynak belirtilmeksizin alıntı yapılması (% 20,6)

(c) Bir yayının birden fazla dergide yayımlanması (% 19,6)

(d) Yayına katkısı bulunmayanların yazar olarak adının geçmesi (% 19,6)

(e) Bir çalışmanın dilimlenerek yayımlanması (% 9,5)

(f) Aynı çalışmanın Türkçe ve yabancı bir dilde ayrı ayrı yayımlanması (% 8)

(g) Bir çalışmanın önce bildiri olarak sunulması sonra bir dergide yayınlanması ve

(h) Emeği geçenlerin tümünün adının verilmemesi gibi diğer durumlar (% 4).

(Gücükoğlu ve Ayvaz Reis 2014: 6),

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda intihal yaptığı tespit edilmiş bir öğretim elemanına verilecek bir yaptırımın belirtilmediğini ancak "17789 sayılı Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği'nin 11. maddesinin (a) bendinin (3). Fıkrasında bir başkasının fikir ürünü olan bilimsel eserler veya çalışmaların tümünü veya bir kısmını yazarına atıf vermeden kendi eseri gibi gösteren öğretim elemanlarının üniversite öğretim mesleğinden çıkartma hükmü" bulunduğunu belirtmektedir.

Bu madde uyarınca intihal yapanların görevlerinden uzaklaştırılabilmesi mümkünken Danıştay intihal olayına karışmış bir öğretim elemanının yükseköğretim kurumundaki görevinden uzaklaştırılmasını haksız bulan ve kamuoyunda çok tartışılan yakın tarihli bir karara imza atmıştır. Gücükoğlu ve Ayvaz Reis (2014: 6) bu son kararın yürürlükteki 17789 sayılı Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği ile ters düşüğünü vurgulamakta ve intihalin Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na (FSEK) göre de suç olduğunun altını çizmektedir.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bilgisayar yazılımları dahil olmak üzere bilim ve edebiyat, musiki eserleri, mimari ve endüstriyel tasarımlar, güzel sanatlar kapsamındaki eserler ancak gerçek tasarımcısının izni ile kullanılabilir ve kullanımdan doğacak her türlü maddi veya manevi kazanç sadece asıl sahibinin hakkı olmaktadır (Seyidoğlu 2009: 388).

Araştırmaların Etik Özellikleri:

Araştırmayı ve seçimi, yönlendirici fikirler etkilediğine göre araştırmacının doğasını (yani bütün zihinsel eğilimlerini), o andaki amaçlarını ve hipotezlerini, tüm ilgi alanı olarak tanımlayabiliriz. O halde, herhangi bir suçlama getir-

meden, buluşlarını, seçimini, biçim verme şeklini ve sunuş biçimini belirleyen unsur, araştırmacının ilgisidir diyebiliriz. Zihnin bütün yarattıklarında bu kaçınılmazdır. Yanlılık, ilginin kontrol edilemeyen biçimidir. Kolayca ayırt edilebilir fakat bunu biliyor olmamız, tarihsel bir yazı hakkında bilmemiz gerekenleri vermeye yetmez (Becker, 2013:171). Dolayısıyla yansızlık bir düş, dürüstlük bir görevdir. Yanlılığı değerlendirirken, araştırmacının belli bir düşünce kusursuzluğuna ulaşması gerekir.

Düşünen bir bilim insanı olarak gerçeği araştırmanın iki koşulu olduğunun bilincindedir; sonuçta bir biçim ortaya çıkmalıdır ve araştırma süreci içinde ise çeşitli ilgi konularına göre cevap verebilmelidir. Ayrıca araştırmacı tarihçinin ilgi alanının biçime katkıda bulunduğu yolu eleştireci bir gözle izleyerek şu soruları sorar:

1. Yazar, bilgileri seçerken ve kullanırken titiz midir, yoksa rastgele mi davranmaktadır? Bir başka deyişle kendi hipotezlerinde yeterince irdeleyici midir; karşıtlarına yaklaşımı dürüst müdür; her gerçeği her şeyin üstünde tutar mı?

2. İlgi alanına giren varsayımları tanıyabilecek ve belki de benimseyebilecek kadar bilinçli mi?

3. Yanlılığı fark edilebilir ölçüde olsa bile yapıtı bütün olarak belirgin bilimsel özellikler taşıyor mu?

Bu soruları yanıtlarken, araştırmacı, bütün tanıklarının olmalarını istediği kadar dürüst olmaya çalışacaktır. Zira bir başkasının ilgi alanını yargılarken insan kendi ilgi alanlarının etkisindedir ve bu etki başkaları tarafından kayıtsız şartsız paylaşılınca daha da güçlenir. Tüm dünyada politika, her zaman geçmişle ilgili düşüncelerle, geleceğe ilişkin umutlarla güçlenir; bu da açık, bilinçli bir şekilde yapılan tartışmalar, suçlamalar ve istekler biçiminde ortaya çıkar (Becker, 2013: 172).

Yanlılık nasıl ilginin aşırı noktasıysa, sistem de biçimin aşırı ucudur. Doktora tezini hazırlayanların yalnız alıntı yapmak ve kendi sözcükleriyle aktarmak yerine normal ölçülerdeki bir metni titizlikle gözden geçirip düzenlemelerini istemek, bilim ve kültür açısından daha yararlıdır (Sarantos, 2013:312).

Ders vermek için yapılan hazırlıkta karşı ve aykırı fikirlerin yerini bazı öğrencilerin bilinen yetersizlikleri ve konuya ilişkin güçlükleri yer alır.

Sunulan bilgilerin kolayca yanlış anlaşılması, akıl yürütmenin incelikleri, sözcüklerin belirsizliği gibi konular güçlük olarak sayılabilir. Gruptaki bu farklılıklar öğretici olabilir ama bunların çözümlenme süresi kısa tutulmalıdır zira öğrencilerin zihninde kalıcı bir karışıklık yaratabilir (Sarantos, 2013: 327).

Francis Bacon New Method (Yeni Yöntem) adlı yapıtında bu gözlemini şöyle dile getirmiştir: “Gerçek, hatalar arasından, karmaşadan daha çabuk ortaya çıkar” (Sarantos, 2013: 334). Müzikle uğraşanlar için geçerli bir kıyaslama şöyle yapılabilir. Bilgisayar belli bir kapasitesi ve tınısı olan bir alettir. İşletme sistemi portre üzerindeki anahtar, program ise diyez ve bemollerle düzenlenmiş notalardır. Besteci bu üç koşul grubu çerçevesinde istediklerini gerçekleştirir.

Sosyal Bilimler Türk Halkbilimi/Türk Halk Edebiyatı Alanı Tez Danışmanları/Tez Öğrencileri Yazılı Mülakat Görüş Bildirme ve Değerlendirme Formları Sonuçları

Sosyal Bilimler alanında Doktora/Yükseklisans yapan Tez öğrencilerinin tez yazım sürecinde etik yaklaşım/davranış ile ilgili belirtmiş oldukları bazı görüşler şu şekildedir: “Tez çalışmalarının eski konulardan belirtilmek istenmesine şiddetle karşı çıkmaktayım. Halkbilimin, folklorun sınırları çok çok geniştir ve bunun farkında olamayan danışmanlar maalesef ki mevcuttur. Herhangi bir folklor unsurunun halkbilimi konusu olamayacağı düşüncesi bazı akademisyenlerin düşüncesidir. Hâlbuki insanın olduğu her yerde ve zamanda folklor vardır. Hiç değinilmemiş bir konunun halkbilimi alanında çalışılmaya uygun olmadığına düşünen üniversite hocaları mevcuttur. Bir başka husus ise konuların beğenilmemesidir.

Tez konusu belirleme hususunda tez danışmanı ile ders aşamasında konuşmak, hem zaman hem de motivasyon anlamında daha etkili olabileceği kanaatindeyiz.

Bir makale veya tez konusu belirlenmeye çalışılırken konuyu sırf beğenmediği için onun bilimsel olarak uygun olmadığını düşünen hocalar da vardır. Ayrıca siyasi görüş ayrılığı yaşayan hocalar birbirlerinin yayınlarına saygı duymamaktadır. Siyasi olmasa bile ırk ayrımı yaparak küçümsenme söz konusu olabilmektedir.

Bilimi bilim olarak görmemiz gerekiyor. Yoksa eğitimde ayrımcılık baş gösterecektir, gruplaşmalar artacaktır. Bunun önüne geçmek için kişisel faktörleri bir kenara bırakarak bilimsel etik kuralları içinde eğitime yönelmek gerekmektedir. Sadece yüksek lisans ve doktora kadroları açmakla bu alanda öğrenci yetiştirileceğini düşünmek büyük bir yanlışlıktır. Açılan kontenjanlarda öğrencilerin eğitimi için elden ne geliyorsa yapılması gerekmektedir. Sadece kontenjan açıp bırakmakla veya kontenjana giren öğrencilerle birlikte sadece derslere girip çıkmakla akademisyen yetiştirmek mümkün değildir.

Akademisyenlerin genel çalışma yoğunlukları göz önüne alındığında tez çalışmaları ve yönlendirmeler için gereken zamanın ayrılamaması söz konusu olabiliyor. Bunun dışında belli başlı konu alanlarının dışına çıkılmaması da bir sorun olarak görülebilir. Halk Bilimi ve Halk Edebiyatı, tabiatları gereği geniş ve hayatının her yönüne temas edebilen alanlar, çalışmalarda alanımızın bu yönü de göz ardı edilmemelidir.

Derlemelere ağırlık verilmemesi nedeniyle, sosyolog gibi çalışma ya da halk biliminin kültür bilimine evrildiği noktada öğrencilerin halk biliminden uzaklaşmasına sebep olmaktadır.

Bilimsel çalışmaların topluma yansımalarının az olması sorunu önemli bir problem olarak görülmektedir. Yazılan tezlerin sorun tespiti noktasından çıkıp, çözüm odaklı olması gerektiğini düşünüyorum. Çözüm kısmının oldukça eksik kaldığı düşüncesindeyim.

Tez danışmanlarının öğrenciler tarafından eleştirilen genel problemi anketin 1.2 ve 8.sorulara verdikleri cevaba istinaden; alana kendi ideolojisinden yaklaşan öğrencilere öncelik vermek ve o öğrencileri kendi fikirlerini yaymak hususunda yetiştirmek olduğunu belirten bazı öğrenciler bu durumu fırsat eşitliğine aykırı ve etik yaklaşıma uygun olmayan yaklaşımlar olarak eleştirmişlerdir. Danışmanların öğrenci seçtiği ve ilgi alanı gözetilmeksizin konu verdiği öğrenciler, bilimsel yayını hazırlama aşamasında çok zorlandıkları, intihal eğilimine düştükleri ve hazırladıkları çalışmadan tatmin olmadıklarını dile getirmişlerdir.

Sonuç ve Tartışma

Yapılan bu araştırmaya göre; Sosyal Bilimler alanındaki araştırmacılar, öğrenciler üzerinde yüksek anksiyete ve rahatsızlık düzeyleri yaratmıştır: katılımcılara büyük bir korku durumu yaratarak, katılımcının yalan söylemesine, aldatmasına veya hırsızlık yapmasına neden olarak, yardım etme hususunda otorite baskısını bekleyerek vb. psikolojik baskılar yaratmak danışmanın otoritesini kötüye kullandığının göstergeleridir. Duyarlı bir danışmanın aynı zamanda bir kişinin özgüvenine zarar vermediğinin de bilincinde olması gerekmektedir.

Araştırmacılar insanların gerçek hayatta nasıl tepki verdiğini, özneleri gerçekçi psikolojik rahatsızlık veya stres yaratan durumlara sokarak öğrenir. Rahatsızlığa neden olmak etik dışı mıdır? Milgram'ın ünlü itaat çalışmasının etiği hala tartışılmaktadır (Milgram, 1963). Danışmanlar alınan önlemlerin ve kazanılan bilginin, öğrencilerin yaşadığı stres ve potansiyel psikolojik zarardan daha önemli olduğunu söylemektedir. Öğrenciler ise aşırı stres ve kalıcı zarar riskinin çok büyük olduğuna inanmaktadır. Gönderilen soru formunda 6.ve 8. sorulara istinaden cevaplar göz önüne alınmıştır.

Becker'in de vurguladığı gibi stres ve anksiyete yaratan danışman ayrıca diğer araştırmacıların stres yarattığı kişiye karşı duyarsız veya manipülatif bir tavır geliştirmesi tehlikesini yaratmış olur. Özneleri anksiyete üreten durumlara sokan danışmanlar etik araştırmacısı için rahatsızlık yaratabilir (Becker, 2016:199-200).

Etik yaklaşım/davranış ile ilgili makalenin girişinde belirttiğimiz gibi dünyada baş gösteren ciddi sıkıntıların akabinde önlem almak ve insan hayatını güvence altına almak için alınan tedbirlerin gittikçe yazım aşamasına da yansımaları sonucunda etik ile ilgili çalışmalar ve öneriler genişleyerek artmış ve bu alandaki çalışmaların denetlenmesi gerektiği fikri yasalaşmıştır. Böylece yapılan ciddi çalışmaların herkes tarafından görülmesi sağlanmış, özgün çalışmalar desteklenmiştir.

Tez çalışmalarında Lisansüstü denetleme kurullarının benzerlik belirleme program raporlarını esas alıp beyana göre hareket etmeleri başta olmak üzere sıkı önlemler aldığı ve yönergeler ile yeni düzenlemelerin özellikle akademisyenlere duyurulduğu bilinmektedir.

Anketimizdeki 3.soruya verilen cevaba istinaden; Sosyal bilimler alanında yapılan tezlerin toplumsal/bilimsel yönden katkılarının artması için yeni

metotların kullanılmasının gerekliliği danışman ve öğrenciler tarafından vurgulanmaktadır.

Lisansüstü tez çalışmalarında, danışmanların öğrencilerde sorun olarak gördüğü metodoloji ve literatür hakimiyetinin zayıf olması durumu bu alandaki bilgilendirmenin ve eğitiminin uzman danışmanlar tarafından özellikle lisansüstü öğrencilere verilmesinin gerekli olduğunu göstermektedir.

Anketimizin 7.sorusuna verilen cevaba istinaden; öğrencilerin diğer önemli sorunlardan biri de yazma ile ilgili ciddi sıkıntılarının olması, bilimsel disiplin ve araştırma yöntem tekniklerine hakim olmaması, yabancı kaynak taramasında dil hakimiyeti olmadığından yeteri kadar inceleme yapamaması olarak kendileri tarafından dile getirilmiştir. Çevirilerin doğru yapılmamasından kaynaklı problemlerin ve aynı konuların sıkça tekrar edilmesinden kaynaklı özgün çalışmaların yapılmaması gibi ciddi problemlerin olduğu belirtilmiştir. Öğrenciler, genel olarak yazım işinin öğretilmediği, dil öğrenme konusunda da Türkiye’de öğretiminin okullarda verilemediği, öğrencinin kendi çabasıyla çalışmalarını yapacak kadar öğrenebildiği, yurtdışı programlarının zorunlu tutulması halinde bu alandaki eksikliğin giderilebileceği, etimolojik terimlerin yanlış kullanılması, asıl kaynaktan araştırma yapılmaması gibi nedenlerin gösterildiği ve danışmanın bu hususta yeteri kadar öğrenciyi doğru yönlendiremediğini belirtmişlerdir.

Anketimizin 4.sorusuna verilen cevaba istinaden; öğrenci ile danışmanın ortak yayınının hiç olmaması ve bu duruma sıcak bakmamaları da düşünce ve icra anlamında aralarındaki uçurumu göstermektedir.

YÖK’ün yeni yönergesinde (2019) sosyal bilimler başta olmak üzere danışman ve öğrenci birlikteliğini güçlendirmek ve bu birlikteliği teşvik etmek amaçlı başarılı doktora tezleri ödüllendirilmektedir. Bu durum hem danışmanı gururlandıracak hem de öğrencinin motivasyonunu ve akademik yaşantısını olumlu etkileyecektir. İlim/bilim adına yapılacak her adım insana iyi bir hayat olarak geri dönecektir.

Bilimi bilim olarak görmemiz gerektiği vurgulanarak, aksi takdirde eğitimde ayrımcılığın baş göstereceği, gruplaşmaların artacağı belirtilmiştir. Bunun önüne geçmek için kişisel faktörleri bir kenara bırakarak bilimsel etik kuralları içinde eğitime yönelmek gerekmektedir. Sadece yüksek lisans ve doktora kadroları açmakla bu alanda öğrenci yetiştirileceğini düşünmek büyük bir yanlışlıktır. Açılan kontenjanlarda öğrencilerin eğitimi için elden ne geliyorsa yapılması gerekmektedir. Sadece kontenjan açıp bırakmakla veya kontenjana giren öğrencilerle birlikte sadece derslere girip çıkmakla akademisyen yetiştirmek mümkün değildir. Anketimizin 5.sorusuna verilen cevaba istinaden; tez danışmanlarının öğrencilerine yeterince zaman ayırmadıklarından şikayetçi olan öğrenciler, çalışmalarına rehberlik edecek, doğru yönlendirecek danışmanların da bu hususta gereğini yapmadıkları takdirde denetlenmesi gerektiği fikrini öne sürmüşlerdir.

Akademisyenlerin genel çalışma yoğunlukları göz önüne alındığında tez çalışmaları ve yönlendirmeler için gereken zamanın ayrılamaması söz konusu

olabilmektedir. Anketimizin 6.sorusuna verilen cevaba istinaden; bunun dışında belli başlı konu alanlarının dışına çıkılmaması da bir sorun olarak görülmektedir. Halk Bilimi ve Halk Edebiyatı, tabiatları gereği geniş ve hayatının her yönüne temas edebilen alanlar, çalışmalarda alanımızın bu yönü de göz ardı edilmemelidir.

Anketimizin 9.10.sorularına verilen cevaba istinaden; öğrenciler derlemelere ağırlık verilmemesinden, sosyolog gibi çalışmaya yönlendirilmelerinden, halk biliminin kültür bilimine evrildiği noktada halk biliminden uzaklaşma noktasına geldiklerini dile getirmeleri de diğer vurgulanan önemli sorunlar arasında görülmektedir.

Bilimsel çalışmaların topluma yansımalarının az olması sorunu, önemli bir problem olarak görülmektedir. Yazılan tezlerin sorun tespiti noktasından çıkıp, çözüm odaklı olması gerektiği düşünülmektedir. Çözüm kısmının oldukça eksik kaldığı vurgulanan diğer önemli sorunlardan biridir.

Danışman ve öğrencinin ayrı ayrı görüşünün alındığı bu çalışmada, danışmanların sorunları görmezden geldiği, öğrencinin yazım aşamasında danışmanla sorunlarını görüşemediği ve sorunların artarak devam etmesi durumunda öğrencinin özgüven problemi nedeniyle etik ihlallerine yöneldiği saptanmıştır.

KAYNAKLAR

Arslan, Mahmut (2001). *İş ve Meslek Ahlâkı*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Balcı, A. (1997), *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. 2. Baskı, TDFO Bilgisayar Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti., Ankara.

Becker, Howard. S. (2013). *Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi, Yazımın Sosyal Organizasyonu Kuramı*, Heretik Yayınları, Ankara.

Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Geliştirilmiş İkinci Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.

Gücükoğlu, B.-Ayyaz Reis, Z. (2014). *Türkiye’de ve Dünyada İntihalin Yaptırımları*. 10 Mayıs 2019 tarihinde ab.org.tr/ab14/bildiri/323.doc adresinden alınmıştır.

Kılavuz, Raci (2002). *Yönetmelik Etik ve Halkın Yönetmelik Etik Oluşumuna Etkileri*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.26, Sayı.2.

Kohlberg, Lawrence (1969). “*Stage and Sequence: The Cognitive Developmental Approach to Socialization*”, Handbook of Socialization:Theory in Research, Ed. D.A. Goslin. Boston: Houghton-Mifflin.

Memduhoğlu, H. B. (2007). *Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği*. Milli Eğitim. 173, 27-38.

Öcal, Aslan Tolga (2007). *İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu*, İstanbul: Beta Basım.

<http://www.tusiad.org/yayin/gorus/46/46.pdf> (15.05.2019), s.93.

Özgener, Şevki (2004). *İş Ahlakının Temelleri: Yönetmel Bir Yaklaşım*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Ruacan, Ş. (2005). *Bilimsel Araştırma ve Yayınlarında Etik İlkeler*, Gazi Tıp Dergisi, 16, 4, 147-149.

Resnik, D. B. (2011). What is Ethics in Research & Why is it Important, 15 Mayıs 2019 tarihinde

<https://www.niehs.nih.gov/research/resources/bioethics/whatis/>) adresinden alınmıştır.

Örnek Büken, N. (2006). *Türkiye Örneğinde Akademik Dünya ve Akademik Etik*. Hacettepe Tıp Dergisi, 37, 164-170.

Özenç, Uçak-N., Birinci, H. G. (2008). Bilimsel Etik ve İntihal. *Türk Kütüphaneciliği*, 22, 2, 187-204.

Sarantakos, S. (2013). *Social Research*, Fourth Edition, The Palgrave Macmillian, Londra.

Seyidoğlu, H. (2009). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş 10. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Bilimname: *Düşünce Platformu*. Hazırlayanlar: Mustafa ULU & Cemil OSMANOĞLU 2018. Apa Etik Kuralları için daha fazla bilgi için bkz.:

www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf&ved=2ahUKEwirjvuZrcrAhUSCewKH e2yBVvsQFjA AegQIBRAB&usg=A0vVaw0IXhJRrIHVyVi7M05AuLWT Adresinden 02.06.2019 tarihinde alınmıştır.

EK-1

LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARINDA ETİK İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Sosyal Bilimler Türk Halkbilimi/Türk Halk Edebiyatı Tez Danışmanları / Tez Öğrencileri Yazılı Mülakat Formu

Bu çalışma Hacettepe üniversitesi Türk Halkbilimi bölümü *Bilimsel Araştırma Teknikleri, Yayın Hazırlama ve Yayın Etiği* dersi kapsamında lisansüstü tez çalışmalarındaki danışman/öğrenci sorunlarına değinmek amaçlı oluşturulmuştur. 09.05.2019

Songül ÇAKMAK
H.Ü.THB Doktora Öğrencisi

Cevap Verenin Üniversitesi:

Öğrencinin tez konusuna göre danışman seçimi nasıl gerçekleşmektedir?

Öğrenci tez konusu belirlenirken danışman tavsiyesi ile mi, öğrenci talebiyle mi, yoksa ortak görüşler dikkate alınarak mı belirlenmektedir?

Seçilen tez konusunun bilimsel/toplumsal anlamda alana katkıları nelerdir?

Tez çalışması yaptığınız öğrencilerinizle ortak yayınınız var mı?

Tez öğrencilerinizle çalışma hangi sıklıkla gerçekleşmekte,

Türkiye’de Türk Halkbilimi/Halk Edebiyatı çalışmanın denetimi nasıl sağlanmaktadır?

Tez öğrencilerinizle tez teslimi sürecine kadar yaşadığınız sıkıntılar nelerdir?

Türkiye’de Türk Halkbilimi/Halk Edebiyatı Lisansüstü eğitimde ve tez çalışmalarında etik çerçevede uygun bulmadığınız yayın özellikleri (intihal, eksik künye bilgisi, yabancı dilden yanlış çeviri gibi) var mı? Varsa neler?

Türkiye’de Türk Halkbilimi/Halk Edebiyatı Lisansüstü eğitimde ve tez çalışmalarında etik çerçevede uygun bulmadığınız danışman yaklaşımları var mı? Varsa bunlar nelerdir?

Sosyal Bilimler Alanında Araştırma ve yayın etiği hakkında sizce en önemli sorun ve bu sorunun çözümü nedir?

Lisansüstü eğitimi tez çalışmalarında belirtmek istediğiniz başka problemler var mı? Bunlar nelerdir?

TEKNOLOJİ VE EĞİTİMDE “WETWARE”- BEYİN GÜCÜ DÖNEMİ

"WETWARE" IN TECHNOLOGY AND EDUCATION- THE BRAIN POWER ERA

ПЕРИОД МОЗГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ “WETWARE” В ТЕХНОЛОГИИ И ОБРАЗОВАНИИ

Ayşe PARMAKSIZ*

ÖZ

Bu makalede son zamanlarda kullanılan teknoloji kavramlarından biri olan “wetware” kavramının eğitimin içinde nasıl yer alması gerektiği ve teknolojinin eğitime etkisi üzerinde durulacaktır. Güncel bilişim kavramları olan software (yazılım), hardware (donanım), netware (ağ yazılımı) kavramlarının eğitim sistemimizdeki yerinden çok, zihinsel kaynak temelli “wetware” kavramının, yeni birey ve toplum tipinin oluşumundaki etkisi incelenecektir. Tarih boyunca yaşanan teknoloji devrimleri göstermiştir ki teknolojinin insan ve toplum üzerindeki etkileri ve bu etkiye göre eğitimin şekil alacağı gerçeği kaçınılmazdır.

Anahtar Kelimeler: Wetware (beyin gücü) kavramı, teknoloji, eğitim.

ABSTRACT

In this article, how the concept of "wetware", one of the recently used technology concepts, should be included in education and its effect on education will be discussed. The effect of the mental resource-based wetware concept on the formation of a new type of individual and society, rather than the current information concepts of software, hardware and netware in our education system, will be examined. Technological revolutions throughout history have

* Teknoloji ve Tasarım Öğretmeni. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Doktora Öğrencisi . Ankara/TÜRKİYE
(ayseparmaksiz75@hotmail.com)

shown that the effects of technology on people and society and the fact that education will take shape according to this effect is inevitable.

Key Words: concept of Wetware, technology, education, software.

METİN

Değişen teknolojiler ve etkilediği insanlar ile birlikte eğitim ve kültürler de değişmiştir. Sadece bir araç değil aynı zamanda bir uygarlık etkisidir teknoloji. Teknoloji ile uyumlu bir toplumu oluştururken neleri kaybettiğimiz ve kazandığımız üzerinde düşünmek gerekir. Olaya sadece günümüzün bilgisayar temelli teknolojileri olarak değil, “hayatı kolaylaştıracak pratik amaçlı bilgilerin organize edilmesi” tanımıyla yaklaşırsak, en basitten en karmaşığa, tarımdan endüstriye, çevreden sağlık hizmetleri ve ulaşım sektörüne kadar pek çok alanı kapsayan geniş bir yelpazesi vardır teknolojinin.

Teknoloji kültürlerden etkilenir, kültürleri besler ve kültüre göre şekil alır. Basit bir kaşığı bile teknoloji olarak kabul edersek, Japon yemek kültüründeki kaşık ile Anadolu’nun tahta kaşıkları arasındaki farklılık dikkate değer.

Sanayi devrimi kavramını 1880’lerde derslerinde kullanarak literatüre kazandıran Arnold Toynbee’nin “Her teknolojik devrim, toplumsal bir devrimdir.”(Kahyaoğlu, 2009) ifadesinden yola çıkarak son yıllardaki hızla gelişen teknolojiler ile iyimser ve kötümser bakış açısıyla üç tip durumla karşı karşıya kalılabileceği varsayılabilir.

- 1- İnsanlıktan mahrum teknolojik bir toplum
- 2- Demokratik olmayan, insanların yaşantılarının kontrol altına alındığı toplumlar
- 3- Teknolojinin insan yaşantısına kazandırdığı kolaylıklar ile gelişen toplumlar

Teknolojinin sadece araç ve fayda yönü dışında ekonomik, uluslararası, çevre, etik, eğitim gibi birçok yönünün de olabileceği göz ardı edilmemelidir. Özellikle teknolojinin iyimserliğini kaybettiği noktalarda, siber güvenlik gibi etik ve ahlaki boyuta önem veren çeşitli kavramlar ön plana çıkmaktadır. Teknolojinin çevre boyutu ile ilgili olarak Amerikalı iş adamı Elon Musk’ın bir sohbetinde dünyaya dair “Deliklerle dolu bir gemide seyahat ediyoruz.” görüşü teknoloji ile birlikte hem dünyaya verilen zarar ve hem de teknoloji ile telafi çalışmaları (onun çalışmasından bir örnek; güneş panelli çatı kiremitleri) yapılabileceğinin mümkün olabileceğini kanıtlar niteliktedir.

Bir de teknolojinin ekonomik boyutunu değerlendirecek olursak, yüksek teknolojik ürünlerin ihracatının önemi ve orta gelirden kurtulmanın yolu inovasyon çalışmaları ile yüksek teknoloji ürünü üretmekten geçmektedir. Ülkemizin henüz tam bir bütün olarak dönüşümünü sağlamış bir yapı veya icatla karşılaşmadığı bir gerçektir. Bu durumda insanın ve eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır (Sözen, 2019).

Teknolojinin eğitimi etkileyen boyutuna değinecek olursak; gelecekteki mesleklerin mevcutlarla neredeyse bütünüyle farklılaşacağını da hesaba kattığımızda bizim için, geleceğin belirsizliklerle dolu bir muamma mı, yoksa tasarımına bugünden başladığımız ve içinde rollerimizi belirlediğimiz bir süreç mi olacağı tam olarak bugün attığımız adımlara bağlıdır (Alçın, 2019).

Bilgisayar teknolojileri kavramları olan software, hardware, netware'den sonra günümüzde yeni bir kavramla karşı karşıyayız. Wetware kavramı artık yeni eğitim sistemlerini etkileyecek görünüyor. Beynimizin yüzde 75'i sudan oluşuyor. Wet kelimesinin kullanılma sebebi de oradan geliyor. Beyin gücü ya da zihinsel kaynak (beşeri veya entelektüel sermaye) da diyebiliriz. Günümüzde küresel ekonomiye yön veren lider firmaların temel ayırt edici özellikleri sahip oldukları beyin gücü ya da wetware potansiyelleridir. Geleceğin ekonomilerine ve dünyaya yön verme konusunda inisiyatif alacak beyin gücünün yetiştirilmesi için ezberden uzak, muhakeme gücünü geliştirici, farklı durumlar için farklı karar alma alternatifi sunan bir eğitim tasarımı uygulanması gerekmektedir (Alçın, 2019). Bu durumda yaratıcılığa olan ihtiyacın artması ile eğitim yoluyla bireysel (şahıs) becerilerinin geliştirilmesi, değişen koşullara uyumlu ve kolay adapta olabilen, çözüm odaklı beyin gücü öncelikli olacaktır.

Bu noktada Edgar Morin "Geleceğin Eğitimi İçin Yedi Bilgi" kitabında "Rastlantılarla, beklenmeyen ve belirsiz olanla karşılaşmaya ve bunların gelişimini, eylem sırasında edinilmiş bilgilere dayanarak değiştirmeye olanak veren strateji ilkelerini öğretmek gerekecektir. Belirsizlikler okyanusunda, kesinlik takımadalarının yardımıyla seyretmesini öğretmek gerekir. Yunanlı şair Euripides'in yirmi beş yüzyıllık formülü bugün her zamankinden daha günceldir. Beklenen gerçekleşmez ve beklenmeyen yolu bir tanrı açar" diyerek umulmadık olanı umulur hale getirecek bir eğitime vurgu yapar.

Tarihi açıdan konu örnekendirilecek olursa Fatih Sultan Mehmet dönemi beyin gücünün kullanımıyla, teknoloji üretimi ve başarıya verilecek en iyi örneklerdendir. (Yılmaz, 2014) "Fatih Sultan Mehmet devri (1451-1481) dünya tarihinin en önemli dönemlerinden biridir. Fetih'le orta çağ kapanmış ve yeni çağ açılmıştır. Avrupa'nın karanlık çağında, Osmanlılar ve İslam Ülkeleri küresel bilim, mühendislik ve felsefede öncü çalışmalar yapmış ve Rönesans yoluyla aydınlanmanın kapısını açmıştır." diyerek farklı düşünebilme gücüyle üretilen teknolojilerin tüm dünya tarihini nasıl etkileyebileceğine vurgu yapar.

Bilgi teknolojilerindeki hızlı değişiklikler, öğrenciler, öğretim üyeleri, idareler ve geleneksel eğitim kurumlarını derinden değiştirmiştir. Dört asırdır varlığını sürdüren sistem ani çöküş yaşamayacak; ancak en başta yükselen bilişim teknolojileri ile özgürleşen içerik, derinlemesine değişecektir. Değer ve eğitim sistemleri değişim yasalarına tam olarak alışkın değildir. Bilgi teknolojileri ile aşamalı bir evrim seçeneği olmayacaktır. Eğitim sistemleri kendine ciddi bir şekilde yeniden bakmalıdır. Belki şu anki sakinleri hayatta kalabilirken, kurumlar bugünün ötesine bakmalıdır (Abeles, 2009).

Eğitimin yalnızca yeteneklerin yeniden üretimini değil, aynı zamanda onların geliştirilmesini de sağlaması gerektiği açıktır. Kişinin yeteneklerini geliştirebileceği bütün alanlar eğitime dahil edilmelidir. Burada önemli olan kişi için yaşamsal değeri bulunan herhangi bir sorunu çözerken gerekli verileri yaşama geçirebilme potansiyeli yanında, ilgili verileri etkili bir strateji ile kullanabilme yeterliğine ulaşabilmektir (Sarup, 2004). Sadece mevcut teknolojileri kullanabilmeyi öğrenmenin yeterli olamayacağı, yenilerini düşünebilme ve hayal edebilmenin gerekliliği de bu noktada önem kazanmaktadır.

SONUÇ

Wetware kavramının temelinde yatan beyin ve zihinsel yapı ile kişinin kendi eğitiminin sorumluluğunu üstlenebilmesi ve bazı değerler vasıtasıyla eğitimin haklılandırılarak kolaylaştırılması esastır. Eğitimi haklılandırabilmek için eğitim ile iyi meslek edindirme, eleştirel bilinç ve kültür oluşturma gibi değerleri kazandırmada bireye yardımcı olunabilmelidir.

Zihinsel kaynakların değiştiği son yıllarda okulların ve ders kitaplarının devamlılığının şüpheli olacağı açıktır. Kemal Atatürk'ün çevre ile ilgili olarak söylediği “yarının doğası bugünden yaratılır” sözünü aynı zamanda; yarına en uygun şekilde ulaşabilmenin yolunun bugünkü teknolojileri doğru olarak kullanmaktan geçeceği şeklinde yorumlayabiliriz.

KAYNAKÇA

Abeles, T. (2009), Hardware, software, and wetware. On the Horizon 17(4):280-284

https://www.researchgate.net/publication/235293326_Hardware_software_and_wetware

Alçın, S. (2019), Eğitim 4.0'A Hazırlık Rehberi

Edgar Morin (Çeviri: Hüsnü Dilli), Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi. (Erişim: Eylül 2020), (ogretimyontemleri.files.wordpress.com › 2008/12 › gel)

Kahyaoğlu, D. (2009), Sanayi Devrimi Üzerine Çalışma.

(<https://tarihegitimi.blogspot.com/2016/01/sanayi-devrimi-uzerine-calsma.html>)

Sarup, M. (2004), Post-yapısalcılık ve Postmodernizm, (Çev: Abdülbaki Güçlü), Bilim ve Sanat, Ankara

Sözen, M.-Talat Mescioğlu, (2019), Endüstri 4.0'ın itici güçlerinin Türkiye ve Çin üzerindeki etkileri. International Journal of Social Inquiry Cilt / Volume 12 Sayı / Issue 1 ss./pp. 287-315

Yılmaz, F. (2014), Fatih Sultan Mehmet Dönemi Toplari ve Değişen Üretim Paradigması. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) Sayı/Number 4 Güz/Autumn.

Röportaj/ Interview/ Интервью:

NAİL TAN İLE TÜRK HALK BİLİMİ ÜZERİNE SOHBET

A CONVERSATION WITH NAİL TAN ON TURKISH FOLK SCIENCE

БЕСЕДА С НАИЛЕМ ТАНОМ О ТУРЕЦКОМ УСТНОМ НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ

Röportaj : Dr. Abdullah DEMİRCİ*

ÖZ

Türk halk bilimi araştırmalarının emektarı ve önde gelen araştırmacısı Sayın Nail Tan’la, halk bilimci Dr. Abdullah Demirci’nin Mayıs 2020 ayı içinde gerçekleştirdiği röportajdır.

Dr. Abdullah Demirci, Sayın Nail Tan’a 5 soru sormuştur. Soruların çerçevesi içinde kalarak 1966 yılında kurulan Milli Folklor Enstitüsü, Milli Folklor Araştırma Dairesi, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü adlarıyla 2003 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Sayın Nail Tan, Milli Folklor Enstitüsü Müdür Yardımcısı (1970-1971), MFE Müdür V. (1971-1972), Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanı (1973-1978 ve 1979-1984), Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürü (1997-1998) gibi görevlerde ve hizmetlerde bulunmuştur.

Türk halk bilimi tarihi açısından önemli görülen bu röportajın, çok önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nail Tan, Milli Folklor Enstitüsü (MFE), Milli Folklor Araştırma Dairesi (MİFAD), Halk Kültürlerini Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü (HAGEM), röportaj.

* Em. Eğitimci. Halk Bilimi Araştırmacısı. Ankara/TÜRKİYE
(abbdemirci@gmail.com)

ABSTRACT

This is an interview conducted by folklorist Dr. Abdullah Demirci in May 2020 with the veteran and leading researcher of Turkish folklore studies Mr. Nail Tan.

Dr. Abdullah Demirci asked 5 questions to Mr. Nail Tan. Within the framework of the questions; there were topics about the National Folklore Institute which was founded in 1966 continued its activities until 2003 under the names of the National Folklore Research Department, the General Directorate of Folk Culture Research and Development. Mr. Nail Tan held has served in such positions and services as Deputy Director of the National Folklore Institute (1970-1971), Deputy Director of the MFE (1971-1972), Head of the National Folklore Research Department (1973-1978 and 1979-1984), General Director of Research and Development of Folk Culture (1997-1998).

It is thought that this precious interview will be considered for the history of Turkish folklore as an important source.

Key Words: Nail Tan, National Folklore Institute (MFE), National Folklore Research Department (MIFAD), General Directorate of Folk Culture Research and Development (HAGEM), interview.

- **Dr. Abdullah Demirci:** 1970’li yıllardan itibaren Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Daire Başkanlığında halk bilimine hizmet ettiniz. MİFAD’ın kuruluşuna neden ihtiyaç duyuldu?

- **Nail Tan:** Cevabı uzun bir soru. Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler adıyla 1985-2009 yılları arasında geliştirilerek yedi baskısı yayımlanan kitabımda ayrıntılı cevabı var. Ayrıca; Türkiye’ye halk biliminin tanıtılışının (1913) 100. ve devlet teşkilatında ilk folklor birimi Millî Folklor Enstitüsünün (MFE) kuruluşunun 50. yıl dönümü dolayısıyla 2013 ve 2016 yıllarında yayımladığımız (Folklor Edebiyat dergisi ağırlıklı) üç makalede de özet bilgi bulunuyor. Gene de soruyu cevapsız bırakmak olmaz. Bazı kilometre taşlarını tekrar göstermekte yarar var. Eskiler ne demişler? “Bazı şeyleri ikinci defa söylemek fazla gelir. Bazı şeyleri ise kırk defa tekrarlasanız dahi az gelir.” Bakıyorum, atasözü duyunca yüzünüz gülüyor...

Uygulamalı bilimlerde, bir alanın iki yönü göze çarpar: 1. Eğitim, araştırma. 2. Koruma, yaşatma, tanıtmak. Birinci yön, bilim kuruluşlarını, üniversite ve akademileri ilgilendirmektedir. İkinci yön ise devlet, bakanlıklar ve STK’leri. Üniversitelerde alanla ilgili öğretim ve araştırmalar yapılır. Uzman ve akademisyenler yetiştirilir. Araştırmalar yayımlanıp kamu oyunun yararına su-

nulur. Kamu kurumları ve STK'ler ise ele alınanla ilgili derleme, koruma, yayınlama ve tanıtma faaliyetlerini yürütürler.

Halk bilimi, adı 1846'da "folklore" olarak konmuş yeni bir bilim dalıydı. 1923'te T.C. kurulduğunda tek üniversite İstanbul Dârülfünunu âdeti bir yüksek okul durumundaydı. 1933 Üniversite Reformuyla üniversite hüviyetine kavuştu. Hitler ve Sovyet Rusya baskısından kaçıp Türkiye'ye sığınan bilim insanlarıyla kadrosunu güçlendirdi. Yüce Atatürk, dârülfünunun yetersizliği karşısında önce dil, tarih ve folklor konularında devlet kontrolünde bilim dernekleri kurma çözümünü bulmuş, bunun da çare olmadığını gördüğünden 1935'te Ankara Üniversitesinin temeli DTCF'yi açmak zorunda kalmıştır. Dil, tarih ve coğrafya ile birlikte folklor/ halk bilimi, özellikle de onun halk edebiyatı dalı Prof.Dr. Pertev N. Boratav'ın yönetiminde araştırma ve öğrenime konu olmuştur (1938-1948).

Enstitü, üniversite ve akademilerde araştırma organıdır. Avrupa üniversitelerinde folklor/ halk bilimi genellikle folklor enstitüsü çatısı altında ele alınmıştır. Ülkemizde 1913'te yeni bir bilim dalı olarak folkloru tanıtan ilk yazıyı yazan Ziya Gökalp ve onu takip eden M. Fuad Köprülü, bu alanın iki büyük öncüsüdür. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* ile *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* kitaplarında halk kültürü ürünlerinin derlenip önce millî kültürün ortaya konulmasını, sonra da bu ürünlerin işlenip çağdaş kültüre, evrensel kültüre ulaştırılmasını ısrarla savunmuştur. Onun bu görüşleri T.C.'nin kültür politikasının özünü oluşturmıştır.

1940-1966 yılları arasında Gazimihal, Saygun, Öztelli, Hınçer, Önder (Mehmet) ve E. C. Güney gibi bazı bilim insanı ve uzmanlar folklor enstitüsü ihtiyacını dile getiren makaleler yazmışlardır. Türk Halk Bilgisi Derneği de 1946'da başlayan ikinci çalışma döneminde folklor enstitüsü açılması için büyük çaba sarf etmiş, hatta Millî Eğitim Bakanı Tefik İleri'den sözünü bile almıştır (1953). Ne çare ki, bu söz tutulmamıştır. 1948'de DTCF'de Halk Edebiyatı Kürsüsünün kapatılmasına yol açan düşünce idareye hâkim durumdadır. Yanlış bir görüş olarak folklorla ilgilenenlere solcu, hatta komünist gözüyle bakılmaktadır. Oysa, folklorla ilgilenmek milliyetçiliğin doğal bir sonucudur. Folklorun, bizce sağcısı solcusu yoktur. THDB bir sonuç alamayınca bu defa 1964 yılında İstanbul'da Yüksek Tahsil Gençliği Folklor Enstitüsü Kurma Derneği (bugünkü Folklor Kurumu) yoluyla harekete geçilmiş, devlet, üniversiteler göreve davet edilmiştir. Üniversitelerin konuya sahip çıkmamaları sonucu MEB devreye girmek zorunda kalmıştır. Çünkü, Bakanlık içinde Kültür Müsteşarlığı vardı. Folklor/ halk bilimi de kültürün bir dalıdır. Yine de konuyu seven, bu alanda kitap ve makaleleri bulunan Kültür Müsteşarı Adnan Ötüken ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Mehmet Önder olmasaydı MFE kurulmazdı veya en azından 70'li, 80'li yıllara sarkardı. Çünkü, devlet hâlâ folklorla ısınmamıştı.

Üniversitelerin yanı sıra gelişmiş Avrupa ülkelerinde ve Sovyetler Birliği'nde Bilimler Akademileri kurulmuştur. Derleme, araştırma ve arşivleme

yükü bilimler akademilerinin omuzlarındadır. Türkiye, ne yazık ki Bilimler Akademisi olayını kavrayamamıştır. Yüce Atatürk TDK ve TTK'nin bilimler akademisine dönüştürülmesi gerektiğini söyleyecek kadar ileri görüşlüydü. Devlet tecrübesiyle söylüyorum, Bakanlıklarda gerçek anlamda bilimsel derleme ve araştırmalar yapmak, arşiv kurmak, derlenen malzemeyi yayımlamak asla mümkün değildir. Bakanlar, iktidarın politik görüşleri doğrultusunda hareket etmek zorundadırlar. Birinin yaptığını, diğeri yıkıp yok edebilir. Oysa, politika iyi işler yapmak için ortaya konmuş bir kavramdır. Bugün, yılların emeği halk kültürü arşivimiz neredeyse bütün seslerini, renklerini kaybeden, yararlanılamayan bir malzeme yığınınına dönüşmek üzeredir. Oysa, 2000'li yıllarda teknoloji ne güzel imkânlar yaratmıştır. Acilen Türkiye Bilimler Akademisinin TDK, TTK, AKM, ATAM, TÜBİTAK ve KTB'deki araştırma birimleriyle birlikte faaliyete geçirilmesine ihtiyaç duyduğuna yürekten inananlardanım.

- **Dr. Abdullah Demirci:** *Sonradan Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü adını alacak olan MİFAD/Millî Folklor Araştırma Dairesi bu alanda hangi boşluğu doldurdu?*

- **Nail Tan:** Öncelikle 1966-1970 yılları arasında Cahit Öztelli'nin müdürlüğü döneminde Millî Folklor Enstitüsü Enstitüsü/MFE öncelikle kanunî bir kuruluş olmaya çalıştı. Çünkü, MEB Merkez Teşkilatı Kanunu'nda adı, görevleri yer almadığı için bütçesi, personel kadrosu yoktu. TBMM'ye 1967'de sunulan kanun teklifine de bir türlü sıra gelmiyordu. Çeşitli birimlerden toplama 1 müdür, 1 müdür yardımcısı, 2 uzman, 2 memur ve 1 hizmetli ile ve genel müdürlüklerin lütfedip verdikleri küçük paralarla kuruluşunu tamamlamaya çalışıyordu. 1970 yılı sonunda MFE'de müdür yardımcısı ve araştırmacı unvanıyla göreve başladık. Müdür 1970 Martından itibaren H. Avni Özbenli'ydi. 1971 Temmuz ayında KHK ile Kültür Bakanlığı kurulup MFE de görevleriyle birlikte kararnamede yer alınca kanunî bir kuruluş olduk. Bu, benim şansımdı. Bütçe ve kadroya kavuştuk. 1971 Eylülünde Müdür Özbenli ayrılınca Müdürlüğe vekalet başladım. 1971-1972 MFE Müdür V., 1973-1978 ve 1979-1984 MİFAD Başkanlığını yaptığım dönemde TDK ve TTK'yi örnek aldık. Arşiv, uzmanlık kitaplığı, dergi ve kitap yayınları, alan araştırmaları hepsi bizim yöneticiliğimiz zamanında gelişmiş, etkili olmuştur diyebiliriz. Bugünkü teknolojik imkânlar elimizde olsaydı neler yapardık neler... UHER teypleri Almanya'dan ithal başlı başına büyük, zor, aylar alan bir işti. Düşünebiliyor musunuz çektiklerimizi? Müstakil bir bina yaptırma düşüncemiz, DPT'de onaylanıp arsa parası dahi tahsis edildiği hâlde Bakanlık içinde engellendik. Bakanlıktan ayrılmak, bağımsız olmak isteği gibi yorumlandı.

1970'li yıllarda Kültür Bakanlığı MİFAD olarak üniversitelerde halk bilimi bölümü açtırmaya, orta dereceli okullara halk kültürü dersleri koydurmaya da çalıştık. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim Abdullah Bey, günlük çalışmamın bir bölümü hâlâ halk biliminin solculuk, komünistlik olmadığını anlatmakla geçi-

yordu. Alevi, Bektaşî şairlerin şiirlerini okumak, incelemek solculuk gibi algılanıyordu. Ne büyük cehalet? Nazım'ın vatanperverliğini anlamak için 21. yüzyılın gelmesi gerekiyormuş. Ne mutlu ki bugün Alevi şairlerin deyişleri gümbür gümbür söyleniyor. Hacı Bektaş Velî baş tacı. MİT'in sürekli kontrolü altındaydık. Yanıma gelip gidenlerin, telkinde bulunanların kimler olduğunu tahmin ediyordum. Dairenin Türkiye'nin tamamını kapsayacak derlemeler yapmasından memnundular. Yoksa, uzun süre idarecilik yapmam mümkün değildi.

KTB'nin bugünkü teşkilat yapısına baktığımızda bir boşluk doldurmak değil bir boşluk yarattığımız düşüncesindeyim. Sorarsanız, sebebini açıklarım elbet...

- **Dr. Abdullah Demirci:** Hemen soruyorum. *Günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı folklor çalışmalarının neresinde?*

- **Nail Tan:** Çok üzülüyorum bu soruya cevap verirken. Millî kültürümüzün, yaşayan kültürümüzün yaklaşık %70'i ya doğrudan halk kültürü ya da dolaylı, işlenmiş halk kültürü unsurlarından oluştuğu hâlde 2003 yılında HAGEM kaldırılmış Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı iki küçük daireye dönüştürülmüş, bununla da yetinilmemiş birkaç istisna dışında yayınlar durdurulmuş, alan araştırmaları azaltılmıştır. Arşiv ve uzmanlık kitaplığıyla ilgili hizmetler sonlandırılmış, dijitalleşmeye gereği gibi önem verilmemiştir. Bu gelişmede, 1998'de bizim emekliye ayrılmamızdan sonra, genel müdürlüğe yapılan politik tayinlerin, savsaklanan hizmetlerin de payı vardır. Başlattığımız Türk Çalgıları Müzesi, Mersin Akdeniz Bölgesi Açık Hava Müzesi gibi projeler yürütülseydi genel müdürlük kolay kolay küçültülmezdi. Yılda 200-300 film oynatım izniyle meşgul bir Sinema Genel Müdürlüğü varken; her adım attığınızda karşınıza çıkan türkü, oyun, el sanatı, mutfak kültürünün, Dede Korkut Destanlarının, Nasreddin Hoca'nın, Battal Gazi'nin, Köroğlu'nun, Yunus Emre'nin, Karaca Oğlan'ın, Pir Sultan Abdal'ın, Âşık Veysel'in genel müdürlüğünü yoksa ortada çözülmesi gereken büyük bir sorun vardır. KTB Bakan ve üst yöneticilerini suçlamıyorum, daha doğrusu az suçluyorum. Araştırma ve Eğitim Müdürlüğündeki halk bilimi öğrenimi görmüş personel ve 5 üniversitemizdeki halk bilimi bölümü öğretim üyeleri alanlarına sahip çıkmazlarsa, iş üretmezlerse böyle olur. Bizim yöneticiliğimizde işi kendimiz yarattırdık. Şunları yapmak istiyoruz diye amirlerimize öneri götürüyorduk. Genel Müdürlükteki her personel günde bir sayfa bant çözseydi, şimdiye kadar 500 000 sayfa materyal ortaya çıkardı... Benim yöneticiliğimde her araştırmacı, uzman, şube müdürü her hafta sonunda kaç sayfa bant çözdü, rapor verirdi. AMEA (Azerbaycan Millî İlimler Akademisi) Folklor Enstitüsünün yayımladığı derleme külliyyatlarına lütfen bakınız...

- **Dr. Abdullah Demirci:** *Günümüzde Türk Halk Biliminde özellikle üniversitelerde metin odaklı çalışmaların öne geçtiğini görüyoruz. Derlemelerin ihmal edildiğini düşünüyor musunuz?*

- **Nail Tan:** Üniversitelerin metin odaklı çalışmalara ağırlık vermesini doğru buluyorum. Çok daha önceden başlamalıydık ama bazı alanlarda yeterince derleme yapılmamıştı. Günümüzde üniversitesi olmayan il kalmamıştır. Her üniversite, kurulduğu ilde bütün bilim dallarında derleme, araştırma yapmak zorundadır. Her ilde bir araştırma merkezi ve arşiv bulunmalıdır.

Halk kültürünün birçok dalı (atasözü, deyim, türkü, fıkra, el sanatları, mutfak kültürü gibi) yeni

ürünlerin üretilmesine müsaittir. Hiçbir derleme ekibinin, ilin bütün halk kültürünü derleme gibi bir şansı olamaz. Bu sebeple, derlemeler mutlaka sürdürülmelidir.

AYK AKM'nin Türk masallarını tasnif ve yayıma hazırlama; TDK'nin Türk dünyası destanlarını tespit,

Türkiye Türkçesine aktarma ve yayımlama projelerini yakın dönemde atılmış önemli adımlar olarak alkışlıyoruz. Tabii, bu iki proje üniversitemizde görevli veya emekliye ayrılmış öğretim üyeleri marifetiyle yürütülüyor.

- **Dr. Abdullah Demirci:** *Kültür/Kültür ve Turizm Bakanlığında görevli olduğunuz sürede çok sayıda halk bilimi öğretim üyesi ve uzmanıyla tanıştınız, çalıştınız. MİFAD Başkanlığından başlayarak bu kişilerle (Ş. Elçin, O. Acıpayam, S.V. Örnek, İ. Başgöz, M. And, N. Erdentuğ gibi) ilgili düşüncelerinizi, hatıralarınızı okuyularımızla paylaşır mısınız?*

- **Nail Tan:** MFE'yi Eylül 1971'de H. Avni Özbenli'den 3 araştırmacı, 2 memur, 1 hizmetli ve 6 oda ile teslim aldığımda henüz 30 yaşındaydım. 9 yıllık devlet hizmetim vardı. Bakanlıklarda en genç yöneticiydim. Müdürlüğün yan ödemesi yoktu. Olsaydı, mutlaka başkası devreye girerdi. Milletvekili, iş adamı, yüksek bürokrat, paşa akrabası değildim. Kastamonu Araç Kavacık köyünden jandarma çavuşluğu dolayısıyla polisliğe kabul edilmiş, ilkokul mezunu, babası İstiklal Savaşı'nda şehit yetim Remzi Tan'ın oğluydum. Altı yıl Göl İlköğretmen Okulu, iki yıl da Bursa Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümünde parasız yatılı okumuştum. 12 yıl devlete mecburi hizmetim vardı. Ankara'ya geldiğimde gördüm ki yöneticilerin, memurların her birinin bir arkası, dayısı var. Onun için çok az çalışıyorlar. "Bugün git, yarın gel." deyimini bu tür yönetici ve memurların işi. Dedikodu diz boyu. Benim Ankara'ya atanmamı da Müdür H. Avni Özbenli'nin akrabası diye Bakan Prof.Talât Sait Halman'a iletmışler. ABD'de görev yaptığı için Türkiye'yi de orası gibi sanıyor. İnanmış. Yıllar sonra bir yerde karşılaştık. "Siz, Avni Bey'in akrabasıydınız değil mi?" dedi. "Keşke olsaydım." dedim ve öğretmenim olduğunu, okulu birincilikle bitirdiğim ve folklorla ilgili yazılarım dolayısıyla beni yanına aldığını belirttim.

Ankara'daki tembel ortam çok işime yaradı. Folklor, cumartesi ve pazar günleri gösteriler, konserler, sergiler dolayısıyla çok çalışmayı gerektiren bir alandı. Bir yandan eksiklerimi tamamladım, bir yandan da çevremi genişlettim. Folklorla ilgili ne bulduysam okudum. 24.000 kişinin arkasından yazılı ve sözlü sınavı kazanıp TODAİE'de 1972-1973 öğretim yılında yüksek idarecilik eğitimi alan 80 kişiden biri oldum ve bu okulu da birincilikle bitirdim. Artık, Bakanlıkta ve Ankara'da tutunacak iki ayağım olmuştu. TODAİE eğitimi, bana çok şey öğretmiş, özgüven vermişti. Folklor alanında ders veren, derleme araştırma yapıp yayımlayan herkesle tanışmalı, işbirliği yapmalıydım. Kültür Müsteşarı Mehmet Önder, 1973 yılında DPT'nin tavsiyesiyle MFE'yi MİFAD'a dönüştürmüştü (şube müdürlükleri kurulması, kadro genişlemesi, bütçe artışı için). TODAİE'yi başarıyla bitirince tereddütsüz beni MİFAD Başkanlığına atadı. Kendisine; sağcı solcu, Alevî Sünni, Türk Kürt demeden folklorla ilgili herkesten yararlanmak istediğimi söyledim. O da aynı düşüncedeymiş meğer. İşim kolaylaştı. Başkanlığın maaş derecesi 3. dereceydi. Yan ödemesi yoktu. Çok iş vardı. Derecesi 1 olsaydı, mutlaka torpilli adaylar çıkardı. O sırada, Cumhuriyet'in 50. yılı kutlanıyordu. MİFAD, kutlama programında üç faaliyetle yer aldı: *Atatürk'ün Sevdiği Türküler ve Şarkılar* kitabı, 50 yıllık folklor çalışmalarının tarihçesi kitabı ve I. Uluslararası Türk Folklor Semineri (8-14 Ekim 1973, Ankara). MİFAD tabii bu çalışmaları, 9 personeliyle aslanlar gibi başarıyla tamamladı. Araştırmacılardan, şube müdürlerinden her hafta sonunda yapılan işlerle ilgili rapor alıyordum. Kimse kaytarmayı düşünmüyordu.

MİFAD Başkanı olunca, DTCF'de Prof.Dr. Nermin Erdentuğ (Etnoloji Böl. Başk.), Prof.Dr. Orhan Acıpayamlı, Prof.Dr. Sedat V. Örnek, Prof.Dr. Metin And ve Prof.Dr. Ahmet Edip Uysal'ı, ardından da Hacettepe Üniversitesinde Prof.Dr. Şükrü Elçin'i ziyaret ettim. Ziyaretim onları şaşırttı. Çünkü, devlet ayağına çağırırdı. TODAİE eğitiminin verdiği özgüven ve halk bilimi alanındaki bilgilerim hocaları çok etkiledi. I. Uluslararası Türk Folklor Semineri'nde bildiri sunacaklardı. Acıpayamlı ve Uysal'ın düzenleme komitesinde de görevleri vardı. Seminere yurt içinden ve dışından katılan bilim insanları ve uzmanlarla ilk kaynaşmamız oldu. Seminerin kitabını kısa sürede yayımladık. Büyük sükse yarattı. Aldığımız cesaretle 1975 yılında İstanbul'da I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi'ni (23-28 Haziran) düzenledik. Kongreye hiçbir ötekileştirmeye tabi tutulmadan Türk folkloru alanında kitap sahibi herkesi davet ettiğimizi söyleyebilirim. Müsteşar hem Mehmet Önder hem de Prof.Dr. Bozkurt Güvenç'le görüş ayrılığımız olmamıştır. Seminer, Kongre arasındaki iki yılda konuya ilgi duyan öğretmenler için Folklor Derleyicisi Yetiştirme Kursları açtık. Türk Gölge Oyunu Karagöz'e yeni sanatçılar yetiştirmeye çalıştık. 1974'te bir Karagöz Semineri düzenledik. Aziz Nesin, Cevdet Kudret, Metin And herkes katkıda bulundu. 1975 yılında kongre öncesinde artık Türkiye'de folklorla ilgili herkesin tanıdığı bir kişiydim. İlk kitaplarım çıkmış, makalelerimin sayısı da artmıştı. Bu alanda, bilgiim olduğu sürece tutunabilirdim.

I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi'nin toplanmasına yaklaşık 2,5 ay kala iktidar değişti. Önce kongrenin toplanmasında bir sakınca görülmezken üç gün kala iki bilim insanının (Prof.Dr. P.N. Boratav, Prof.Dr. İ. Başgöz) davetiyeleri iptal edildi. Bildirileri programdan çıkarıldı. Tabii, gürültüsü büyük oldu. 10-15 kadar bildiri sahibi, katılmayacaklarını bildirdiler. Kongreden bir gün önce Prof. Boratav'la Beyoğlu'nda bir pastanede on dakikalık bir görüşmemiz oldu. Önce; "Bu kadar genç biriyle karşılaşacağımı ummuyordum. Bizim devlet, idarede gençleri sevmez. Herhâlde, babanız veya yakınınız ünlü bir politikacı." dedi. Kendimi kısaca tanıttım. Hayallerimi anlattım. O zaman dedi ki: "Sen de bizim hayallerimizden birini gerçekleştirdin. Böyle 150 kişinin bildiri sunacağı uluslararası bir kongreyi düzenlemek çok zordur. Biz, davetiyemizin niçin iptal edildiğini çok iyi biliyoruz. Senin bir kusurun yok. Çünkü, davet edildiğimiz zaman da siz başkandınız. Git, konuklarla ilgilen, kongreyi başarıyla tamamla." Sonradan öğrendim, kongreyi boykot etmek isteyenlere de katılmalarını söylemiş.

Prof.Dr. İlhan Başgöz'le ise on yıl kadar önce Bilkent Üniversitesindeki lojmanında uzunca bir görüşmemiz oldu. Metin Turan, randevu almıştı. O da, kongre dolayısıyla kızgın olmadığını söyledi. Nasreddin hoca kitabını, bana büyük iltifatlar yazarak imzaladı. Onun gibi insanlar, hatır için tek satır iltifat yazmazlar. *Folklor Edebiyat*'ta bazı yazılarımı okumuş...

1976 yılında Prof.Dr. Nermin Erdentuğ'u DTCF'deki halk bilimi kürsüsünü kurması ricasıyla ziyaret ettiğimde Prof.Acıpayamlı ve Prof. Örnek'i de çağırdı odasına. Sanıyorum Dr. Zafer İlbars da vardı. Üçüne de teklifimi yaptım. Dünya üniversitelerinden örnekler verdim. Acıpayamlı ve Örnek'e sormadan dedi ki: "Biz zaten kürsümüzde arkadaşlarımızla folklor dersleri veriyoruz. Ayrı bir kürsüye gerek yok." Toplantıdan sonra Acıpayamlı ve Örnek beni uğurlarken dediler ki: "Biz halk biliminin ayrı bir bilim dalı olduğunu ve dünya üniversitelerinde ayrı kürsülerde okutulduğunu biliyoruz. Zamanı gelince o da olacaktır. Ümidini kesme! Nitekim, Prof.Dr. Sedat Veyis Örnek 1980 yılında DTCF'de Halk Bilimi Kürsüsünü kurdu.

Prof.Dr. Şükrü Elçin, lise öğretmenliğinden akademisyenliğe geçtiği için bana daha yakın davranmıştı. Zamanla dostluk derecesine varan bir bağ oluştu aramızda. Asistanı Dr. Dursun Yıldırım'ın doktora tezini (Bektaşî Fıkraları konusunda) ve hocanın *Halk Edebiyatı Araştırmaları* kitabını yayımlamak (MİFAD Yayını) bize nasip oldu. *Bektaşî Fıkraları* kitabı dolayısıyla Müsteşar Prof.Dr. Emin Bilgiç'ten ağır hakaretler işittim ve görevimden alındığım, odamda tayin kararnameyi beklemem söylendiğinde hocaya haber verdim. Yıldırım gibi Bakanlığa geldi. Bakan ve müsteşara karşı kitabı ve beni savundu. Görevde kalmamı sağladı. Bu olayı Prof.Elçin'in vefatından sonra *Türk Dili* dergisinde ayrıntılı olarak yazdım. Bahçelievler'deki evine de iki üç defa gittigimi hatırlıyorum.

1973-1978 yılları arasında MİFAD Başkanlığım sırasındaki çalışmalarım, büyük takdir toplamış olacak ki, 5 Ocak 1978 tarihinde Prof.Dr. Ahmet Taner

Kışlalı Kültür Bakanlığına başlayınca bütün idarecileri bir gecede değiştirdiği hâlde Bakanlık Danışma Kurulunda görevli Prof.Dr. Metin And ve Prof.Dr. Sedat V. Örnek'in tavsiyeleriyle ben görevde kaldım. “Görevini tarafsızlıkla, siyasete bulaşmadan, ehil olarak yapan tek idareci” demişler benim için. Aradan altı ay geçince öğrenimleri folklorla ilgili olmayan beş kişi MİFAD’a tayin edilip görevlerine de düzgün gelip gitmeyince başkanlıktan ayrılmak istediğimi yazılı olarak bildirdim. And ve Örnek’e de söyledim. Onlar da şaşırıldılar. “Biz MİFAD’ın, alanın en güçlü insanlarıyla takviyesini beklerken bu olmamalıydı”, dediler. Bu sırada rahmetli Talip Apaydın çıktı geldi. MİFAD’ı tanımak istediğini söyledi. Durumu hemen anladım. Ona başkanlık teklif edilmişti anlaşılan. MİFAD’ı iki saatte gezdirdim. Teşekkür edip gitti. Bir daha da görünmedi. Sedat Bey’den öğrendim. Bakana demiş ki: “Orada o kadar güzel işler yapılmış ki, benim kendimi kabul ettirip başarılı olmam çok güç. Başka birini bulun.” Talip Apaydın işte böyle yiğit, değerli bir insandı. Yerime Nejat Birdoğan’ı atayabileceklerini de Müsteşar Şerafettin Turan’a ilk söyleyen benim. TDK’dan tanıdığı için; “Olabilir, arkadaşlarla görüşeyim.” dedi. Eylül 1978’de görevi Birdoğan’a teslim ettim.

Son olarak bir şey daha söylemeliyim. Yöneticiliğim sırasında kanun ve yönetmeliklere uymak ilkemdi. Yanımda çalışanlar da bu ilkeye uyduklarından hiç başları ağrımadı. Soruşturma geçirip ceza almadılar. Devletin her kuruluşunu yerinde sarfettik. İstemihan Talay 1997’de Kültür Bakanı olunca, randevu alıp yanına gittim. Hizmetlerimi anlattım. “Bu kuruluştaki en çok hizmeti bulunan benim. Genel Müdür olarak emekli olmak hakkım.” dedim. Vicdanlı bir politikacıydı. Tayin etti ama iki yıl çalışmama izin vermedi. Bir hafta sonra *Cumhuriyet*’te “Bakan Talay’ın bir sağcı’yı genel müdür ataması partide rahatsızlık yarattı.” diye yazdırdılar. HAGEM içindeki folklorcu olmayan personel. Çünkü, genel müdürlüğün artık maaşı yüksekti, yan ödemesi vardı. Sayın Talay’a imzasız mektup gönderip “HAGEM’de para yeniyor, Genel Müdür de arkadaşlarına göz yumuyor” diye ihbarda bulundular. İki ay önceki derleme gezisinin, bugünkü parayla 450 TL olan avansı kapatılmamış. Hemen kapattırdım ve müfettiş istedim. Tayini çıkan dört idareci aklандılar. “HAGEM Macerası” başlıklı yazımda altı aylık bu son dönemde yaşadığım işkence anlatılmıştı. Evet, HAGEM kapatıldı ama kapatanlara da gerekçe sunuldu.

Ne kadar çok değerli insanla tanıştım MİFAD Başkanlığım ve HAGEM Genel Müdürlüğüm sırasında. Ölenleri rahmetle, saygıyla anıyorum, yaşayanlara sağlıklı uzun ömür diliyorum.

BİLİMSEL EKSEN DERGİSİ

ISSN: 1309-5811

Yayın İlkeleri

- 1) Bilimsel Eksen Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
- 2) Bilimsel Eksen Dergisinde *[iletişim, arkeoloji, sosyoloji, felsefe, tarih, antropoloji, etnoloji, psikoloji, onomastik (ad bilimi), sanat tarihi, hukuk]* alanında makalelerin yanı sıra bu konularda; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.
- 3) Bilimsel Eksen Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.
- 4) Bilimsel Eksen Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.
- 5) Bilimsel Eksen Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe öz ve anahtar kelimeler, İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.
- 6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle öz ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça öz ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 10) Özler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özler de kabul edilmeyecektir.
- 11) Özler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özünü içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.
- 12) Özlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya

da belirli bir duruma bağılı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özte; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (Keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a)Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özler

-Türkçe öz ve anahtar kelimeler

-İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki öz ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

a) Makale Metni

b) Kaynakça

c) Ekler (varsa)

d) Geniş öz (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimedenden az olmamalıdır. Yani, Bilimsel Eksen dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ,M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar dergiye ait olan e-posta (e-mail) ile dergiye ulaştırılacaktır. Yazılar; derginin **www.bilimseleksen.com** sitesinde “makale gönder” tıklanarak mevcut “Makale Gönder Formu” doldurulacak bu formla birlikte iletilecektir. İleti e-posta (e-mail) olarak mutlaka **(bilimseleksendergisi@gmail.com)** aracılığıyla gönderilecektir.

23) Dergi Temsilcileri aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka **(bilimseleksendergisi@gmail.com)** e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

SCIENTIFIC AXIS JOURNAL

ISSN: 1309-5811

Publication Principles

1) *Scientific Axis* published three times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Scientific Axis* journal includes scientific articles about folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Scientific Axis* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Scientific Axis* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writting) should be include abstract, and Keywords Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and Keywords.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and Keywords in Turkish, English and language of main text abstract and Keywords.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and Keywords.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and Keywords.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

12) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as "So, little, big, little" etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a

particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Keywords also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Keywords should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of Keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and Keywords
- English abstracts (summary) and Keywords

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and Keywords in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS Word program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writtings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Scientific Axis* journal, writtings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of "**Bibliography**". Those are listed in alphabetical order in that the surname of the auther mainly located. "**Bibliography**" will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009).. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of www.bilimseleksen.com by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (bilimseleksendergisi@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel.(bilimseleksendergisi@gmail.com.)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blanking principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) Writtings (articles) sent to our journal, will not be paid any royalties when published.

ЖУРНАЛ “НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН”

ISSN: 1308-5811

Требования к авторам

1) Журнал “Научный Меридиан” является реферируемым журналом и издаётся три раза в год.

2) В журнале “Научный Меридиан” наряду со статьями в области социальных наук [Археология, Социология, Философия, История, Антропология, Этнология, Этнография, Ономастика, Искусствоведение, Юриспруденция] печатаются и литературно-критические статьи, очерки, эссе, информации о презентации книг, репортажи.

3) Предъявляемые в журнал “Научный Меридиан” статьи не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи могут быть написаны на турецком языке и на разных диалектах тюркского языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский и т.п), а также на английском и русском языках.

5) Статьи могут быть написаны латинским и арабским шрифтами или кириллицей. Однако, аннотации (abstract), ключевые слова (keywords) и источники должны быть написаны латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на турецком языке, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова как на турецком, так и на английском языке.

7) Статьи, издаваемые на диалектах тюркского языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации должны состоять из 100-250 слов без абзаца. Аннотации, состоящие из одного предложения и менее, чем из 100 или более 250 слов категорически приниматься не будут.

11) Все аннотации должны содержать краткий смысл статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новизны, методов исследования, диспута, предложений и результатов. По аннотации читатель должен определить связана ли она с его специальностью и нужно ли ему читать всю статью.

12) В аннотации должна быть чётко поставлена проблема и указан путь её решения. А также должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнена разница между выдвинутой проблемой и похожими на неё проблемами, указаны самые важные итоги и их вклад в науку. Открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные “много, мало, большой, немножко” не принимаются. Информация должна быть уложена в одно предложение, а новинка и итог можно

сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В аннотациях нельзя использовать рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны быть определены строго из применённых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должно быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти.

14) Заглавие статьи не должно превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идею и положения статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила написания статьи:

а) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья.

б) Аннотации

-Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишутся аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья.

с) Текст статьи

д) Источники

е) Приложения (если имеются)

ф) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты.

18) Статья, включая заглавие, аннотацию, текст, сноски, источники и т.п. должна состоять не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Научный Меридиан” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20) Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место сносков в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

б) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице **www.bilimseleksen.com** кликая над “makale gönder” надписью и заполняя форму “Makale Gönder Formu”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должны отправляться по адресу (**bilimseleksendergisi@gmail.com**)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (**bilimseleksendergisi@gmail.com**)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будет отправлена двум специалистам, членам совета редколлегий для рассмотрения и она будет напечатана на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколлегий не будут осведомлены об авторах статей, информация будет конфиденциальной. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколлегий. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматься редколлекгией.

25) Язык статей, написанных на турецком языке, должен соответствовать правилам TDK.

26) Авторы статей не будут вознаграждаться.